

Міністерство освіти і науки України
Херсонський державний університет
Факультет біології, географії і екології
Кафедра екології та географії

ЗБІРНИК НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМ

**ДЛЯ СПЕЦІАЛЬНОСТІ
103 НАУКИ ПРО ЗЕМЛЮ**

СТУПЕНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ «МАГІСТР»

ХЕРСОН – 2019

Збірник навчальних програм для спеціальності 103 Науки про Землю

УДК 91(073)

ББК 26.89

3-41

*Обговорено на засіданні кафедри екології та географії
(протокол № 10 від 07 травня 2018 року.)*

*Розглянуто на засіданні науково-методичної ради факультету біології, географії і екології
(протокол № 4а від 21 травня 2018 року)*

*Схвалено науково-методичною радою Херсонського державного університету
(протокол № 5 від 20 червня 2018 року)*

*Рекомендовано до друку Вченою радою Херсонського державного університету
(протокол № 13 від 27 червня 2018 року)*

Колектив укладачів:

доктор географічних наук, доцент І.О. Пилипенко
доктор географічних наук, доцент Д.С. Мальчикова
кандидат географічних наук, доцент О.В. Давидов
кандидат географічних наук, доцент І.М. Котовський
кандидат географічних наук, доцент О.В. Машкова
кандидат географічних наук, доцент І.В. Охременко
кандидат соціологічних наук, доцент В.К. Коробов
кандидат географічних наук, доцент кафедри А.Ю. Саркісов
кандидат географічних наук, старший викладач Р.С. Молікевич

Рецензенти:

Шуйський Ю.Д. доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри фізичної географії і природокористування, Одеського національного університету імені І.І.Мечникова.

Богадзьорова Л.М. кандидат географічних наук, доцент кафедри соціально-економічної географії, Херсонського державного університету

3-41 Збірник навчальних програм для спеціальності 103 Науки про Землю ступеня вищої освіти «Магістр». – Херсон: Вишемирський В.С., 2019. – 112 с.

Збірник навчальних програм для студентів, що навчаються за спеціальністю 103 Науки про Землю, включає програми курсів, призначених для підготовки фахівців з наук про Землю. У збірнику представлені програми дисциплін, що викладаються на відповідних кафедрах факультету біології, географії і екології Херсонського державного університету: екології і географії, соціально-економічної географії,.

©Херсонський державний університет, 2019

©ФОП Вишемирський В.С., 2019

Зміст

Планування територій.....	4
Суспільно-географічне прогнозування.....	13
Регіоналістика.....	17
Географічна експертиза та аудит.....	24
Методологія наукових досліджень в фізичній географії.....	28
Методологія наукових досліджень в суспільній географії.....	35
Методика викладання фахових географічних дисциплін у вищому навчальному закладі.....	41
Географія Херсонської області.....	49
Географія Українського Причорномор'я	55
Науково-дослідницький практикум з географії.....	61
Науково-дослідницький практикум з суспільної географії.....	67
Просторовий аналіз методами геоінформаційних технологій.....	74
Геоінформаційні технології в регіональному аналізі.....	77
Методологія геоекологічних досліджень.....	81
Методи польових досліджень.....	87
Земельні ресурси і земельний кадастр України.....	91
Еволюція наукових концепцій у геоморфології і палеогеографії.....	97
Берегознавство та управління прибережними комплексами.....	103
Руслові процеси з основами ерозіознавства.....	107

Навчальна програма дисципліни «Планування територій»

Укладач: доцент, доктор географічних наук **Д.С.Мальчикова**

Пояснювальна записка

Навчальна дисципліна «Планування територій» є складовою циклу професійної науково-предметної та практичної (професійно-орієнтованої) підготовки фахівців ступеня вищої освіти «магістр».

Програмою дисципліни передбачено вивчення сучасних моделей та шляхів планування розвитку територій в Україні і Європі, стратегій розробки державних, регіональних, відомчих, галузевих, міжгалузевих програм у різних сферах державного будівництва, регіональної політики та місцевого самоврядування.

Вивчення дисципліни передбачає набуття студентами знань про планування територій як сферу науково-практичної і проектної діяльності людини, нормативно-правову базу планування, про взаємодію органів державної влади, управління, місцевого самоврядування різних рівнів у виробленні та реалізації політики регіонального розвитку в сфері планування територій, формування уявлень про сукупність проектно-планувальних робіт і місце в ній географічної науки. Під час вивчення дисципліни розкриваються можливості планування територій в сучасних соціально-економічних умовах України, теоретичні, методичні і прикладні аспекти дисципліни, практичні аспекти планування території регіону.

Мета курсу – надання студентам комплексного уявлення про планування територій як сферу науково-практичної і проектної діяльності людини, а також ознайомлення з нормативно-правовою базою планування, взаємодією органів державної влади, управління, місцевого самоврядування різних рівнів у виробленні та реалізації політики регіонального розвитку і планування територій.

Завдання курсу:

Теоретичні: дати студентам загальне уявлення про сукупність проектно-планувальних робіт з планування територій і місце в ній географічної науки; дати студентам уявлення про можливості планування територій в сучасних соціально-економічних умовах України, розкрити теоретичні, методичні і прикладні аспекти планування територій.

Практичні: навчити студентів початковим основам планування територій.

Фахові предметні компетентності:

- Здатність використовувати сучасні методологічні підходи до формування сучасного планування у складі державної регіональної політики та політики органів місцевого самоврядування.
- Здатність застосовувати технологію, форми і методи оперативного та стратегічного планування розвитку територій, як адміністративні, так і економічні важелі планування розвитку територій.
- Здатність визначати оптимальні шляхи планування розвитку територій та його місце в загальній системі державного та регіонального управління та місцевого самоврядування.

- Здатність визначати показники розвитку регіону на найближчу й найвіддалену перспективу на основі існуючого стану справ за умов наявних ресурсів у межах чинного правового поля шляхом зіставлення ресурсів та потреб.
- Здатність визначати основні напрями вдосконалення організаційно-економічних механізмів планування розвитку територій щодо забезпечення охорони навколишнього середовища регіону.
- Здатність формувати пріоритетні напрямки розвитку регіону, застосовуючи комплексний підхід до аналізу державної політики та за результатами вивчення показників суспільного життя, використовуючи методи кореляційно-регресивного аналізу.
- Здатність розробляти плани, пропозиції державних, регіональних і галузевих програм регіонального соціально-економічного та гуманітарного розвитку за результатами аналізу регіональної політики та стану регіону, на основі методології конструювання моделей, виходячи із ресурсного забезпечення та механізмів упровадження державно-управлінських рішень і керувати процесом планування та проектами.

Очікувані результати навчання:

- Знати теоретичні, організаційні, інституційно-правові основи планування територій, його форми і методи для аналізу та вирішення регіональних проблем;
- Знати основні напрями планування територій, його становлення в системі політики регіонального розвитку;
- Знати практику планування територій, архітектурно-містобудівної діяльності, земельної, екологічної політики;
- Уміти визначати категорії планування територій, сучасні методологічні підходи до планування територій у складі державної регіональної політики та політики органів місцевого самоврядування;
- Уміти аналізувати законодавчі акти, форми і методи планування територій, регулювання земельних відносин, охорони довкілля для аналізу та вирішення регіональних проблем;
- Уміти застосовувати знання з різноманітних галузей географії для потреб містобудівного аналізу території
- Уміти аналізувати проблеми, ресурсний потенціал і напрями планування територій регіону.

Міждисциплінарні зв'язки. Засвоєння навчального матеріалу курсу базується на знаннях і вміннях студентів із таких навчальних дисциплін, як «Суспільно-географічне прогнозування», «Геостатистика», «Регіоналістика», «Ландшафтознавство», «Фізична географія України», «Економічна та соціальна географія України» тощо.

Зміст дисципліни

Вступ. Поняття про планування територій як про науку і практику просторово-функціональної організації простору. Підходи до визначення планування територій. Особливості планування територій. Основні цілі і завдання планування територій. Загальна послідовність виконання проектних робіт. Структура і види проектно-

планувальних робіт. Місце і роль планування територій в структурі проектно-планувальних робіт. Поняття про схеми і проекти планування територій.

Об'єкт і предмет планування територій. Поняття про об'єкт планування територій як частину території країни (економічного району, області), що має подібні проблеми планувальної організації і спільні господарські зв'язки. Залежність розмірів території від деталізації дослідження. Поняття про територіальні планувальні системи як предмет планування територій. Склад і особливості планувальних систем, їх відмінність від соціально-економічних та виробничо-територіальних систем. Структура планувальних систем, їх основні підсистеми: промислові, сільськогосподарські, розселення населення, інженерних споруд та комунікацій, обслуговування населення, рекреаційні, резервні та ін.

Взаємозв'язки планування територій з іншими науками. Зв'язки з науками географічного циклу: галузевими дисциплінами суспільної та природничої географії, картографією. Зв'язки з науками містобудівного циклу: архітектурою, містобудуванням, інженерно-технічними науками. Зв'язки з науками економічного циклу: розміщенням продуктивних сил, регіональною економікою, галузевими економічними дисциплінами, демографією. Зв'язки з науками медичного циклу: санітарно-гігієнічні дисципліни. Зв'язки з загальнотеоретичними та методологічними науками: наукознавство, загальна теорія систем, статистика, кібернетика, прогностика. Формування власної теоретичної бази науки, трансформація підходів і методів суміжних наук в специфічні методи і прийоми планування територій.

Історія виникнення і розвитку планування територій. Передумови виникнення науки. Перші схеми і проекти планування територій найбільших західноєвропейських міст. Розвиток планування територій у Великій Британії, Німеччині, Франції, США та інших розвинених країнах. Виникнення планування територій в Радянському Союзі: план ГОЕЛПРО, наступні плани соціально-економічного розвитку країни. Українська школа планування територій – одна з провідних шкіл колишнього СРСР. Етапи розвитку українського планування територій. Сучасний стан дисципліни в Україні та провідних державах світу.

Методологічні засади планування територій. Основні властивості планувальних систем. Властивості складності, стохастичності, інерційності, полієрархічності, динамізму, конфліктності ситуацій, географічної конкретності тощо.

Основні підходи до дослідження і конструювання систем. Системний підхід як напрямок пошуку найбільш загальних закономірностей, що дозволяють розробити стратегію досягнення поставленої мети. Кібернетичний підхід як напрямок автоматизації конструювання систем. Інформаційний підхід як напрямок, спрямований на збереження і накопичення інформації задля можливості оперативної корекції проектів.

Принципи конструювання планувальних систем. Поняття про принципи конструювання планувальних систем, їх зв'язок з властивостями систем. Основні принципи конструювання: загальної ефективності планування, субоптимізації, віддаленої перспективи, оптимізації ієрархічної структури, зональної організації,

архітектурно-планувального оптимуму, резервної реакції, реалістичності у виборі критеріїв і оцінок, врахування географічної специфіки території та ін.

Аналіз території у плануванні території. Основні етапи аналізу території: аналіз природних умов і ресурсів; комплексна оцінка території; визначення демографічної місткості території і виділення ділянок під перспективне господарське освоєння.

Аналіз природних умов і ресурсів. Основні завдання даного етапу робіт. Особливості оцінки природних умов і ресурсів на територіях з різним функціональним використанням. Пофакторна оцінка природних умов і ресурсів: геологічні, геоморфологічні, гідрогеологічні, мінерально-сировинні, інженерно-геологічні, кліматичні, гідрографічні, ґрунтові, рослинні, ландшафтні тощо.

Комплексна оцінка території. Мета і завдання комплексної оцінки території. Оцінка часткова і повна. Антропогенні фактори, що враховуються при комплексній оцінці території. Категорії ділянок території за ступенем сприятливості умов: сприятливі, відносно сприятливі, несприятливі; підходи до виділення ділянок різних категорій. Способи оцінки сприятливості території: ранжування факторів, бальна оцінка, вартісна оцінка, комплексна оцінка.

Демографічна місткість території. Поняття демографічної місткості території як максимальної кількості жителів, що можуть бути розміщені в її межах за умов забезпечення найважливіших повсякденних потреб населення за рахунок власних ресурсів та за умови збереження екологічної рівноваги. Часткові та інтегральні показники демографічної місткості території.

Показники, що характеризують територію, рекомендовану до перспективного використання: прив'язка до місцевості, розмір, відомості про землекористувачів, інформація про природні умови і ресурси, наявність мінерально-сировинних, водних, трудових тощо ресурсів, відомості про транспортні та інженерні комунікації та ін.

Аналіз населення і трудових ресурсів.

Визначення основних демографічних показників території: загальна чисельність населення, розподіл на міське і сільське, відомості про природний і механічний рух, дані про статевовікову структуру тощо.

Прогнозування чисельності населення за демографічними показниками. Методи прогнозування: графічний, екстраполяції, регресійного аналізу, перестановки віків та ін.

Аналіз відношення населення до праці: баланс трудових ресурсів, відомості про освіту, кваліфікацію, зайнятість, трудову активність жінок тощо. Фактори, що впливають на зайнятість населення.

Поділ населення території на зайняте в місто утворюючих, містозабезпечуючих і містообслуговуючих галузях. Прогноз чисельності населення методом трудового балансу.

Перспективи розвитку господарства території. Галузева структуризація господарської діяльності. Галузі матеріального виробництва: промисловість, сільське господарство, лісове господарство, транспорт, зв'язок, будівництво, торгівля, матеріально-технічне постачання та ін. Галузі невиробничої сфери: житлово-

комунальне господарство, побутове обслуговування, охорона здоров'я, соціальне забезпечення, освіта, наука, культура, мистецтво, кредитування і страхування, управління тощо.

Містобудівельна структуризація господарства. Поняття про містоутворюючі галузі як такі, що виконують зовнішню функцію поселення. Поняття про містозабезпечуючі галузі як такі, що забезпечують життєдіяльність поселення. Поняття про містообслуговуючі галузі як такі, що забезпечують потреби мешканців поселення.

Класифікація галузей за характером опосередкованості від природної підсистеми. Первинний сектор: (сільське господарство і гірничо-видобувна промисловість); вторинний сектор (обробна промисловість); третинний сектор (сфера обслуговування); четвертинний сектор (наука і управління).

Прогноз розвитку господарства території. Виявлення найбільш ефективних галузей спеціалізації. Визначення ступеню перспективності спеціалізації. Визначення шляхів і напрямків розвитку подальшої спеціалізації виходячи з наявних місцевих ресурсів і можливостей їх використання.

Аналіз промисловості. Поняття про промисловість як галузь господарства, що має найвищий районоутворюючий та містоутворюючий потенціал, значною мірою визначає масштаби і ступінь розвитку поселень, виробничої і невиробничої інфраструктури.

Принципи розміщення промисловості: раціонального і комплексного розміщення, збалансованості і пропорційності, обмеженого централізму тощо. Передумови і фактори раціонального розміщення промисловості: природні, економічні, соціальні.

Етапи аналізу промисловості. Визначення профільності і збалансованості промислового виробництва, можливостей і напрямків вдосконалення спеціалізації, кооперації і комплексності підприємств території. Розробка пропозицій по розвитку і розміщенню нових підприємств, реконструкції і модернізації існуючих. Обов'язкове врахування ефективності групового розміщення підприємств на основі комбінування, різних видів кооперації, формування спільних систем розселення та інфраструктурного обслуговування.

Містобудівельні умови, що висуваються при розміщенні нових промислових комплексів: демографічна місткість території, баланс трудових ресурсів, обсяги водопостачання і водовідведення, наявність необхідних будівельних майданчиків, розміри санітарно-захисних зон тощо.

Аналіз сільського господарства. Мета і завдання розробки розділу. Розмір території для схем і проектів розвитку сільського господарства. Аналіз сучасного стану розвитку сільськогосподарського виробництва: місце сільського господарства в економіці району; визначення спеціалізації сільськогосподарського виробництва; визначення ступеню використання земельного фонду; визначення обсягів валової і товарної продукції; чисельність працівників, зайнятих по окремих галузях сільського господарства; визначення рівня забезпечення населення сільськогосподарськими продуктами; обсяги вивозу продукції за межі території; види і обсяги місцевої

сировини, що використовуються у харчовій і легкій промисловості; площі сільськогосподарських підприємств; обсяги капітального будівництва та ін.

Сільське господарство як структурний елемент агропромислового комплексу, що включає також галузі по обслуговуванню сільського господарства, галузі по зберіганню і переробці сільськогосподарської продукції, галузі соціальної інфраструктури АПК. Умови і фактори, що забезпечують створення АПК: високий рівень інтенсифікації, концентрації та спеціалізації сільськогосподарського виробництва, наявність високоінтенсивних сільськогосподарських культур та якісної племінної худоби, розвиток міжгосподарської кооперації тощо.

Принципи розміщення підприємств і закладів АПК: рослинницьких і тваринницьких комплексів на промисловій основі; підприємств по переробці і зберіганню сільськогосподарської продукції; підприємств і закладів обслуговування сільського господарства; міжрайонних будівельних і ремонтно-механічних баз.

Врахування потреб населення у сільськогосподарській продукції. Поняття про науково обґрунтовані норми споживання продуктів харчування.

Аналіз лісового господарства. Визначення сучасного стану лісового фонду і лісового господарства, виявлення наявних недоліків і диспропорцій в умовах зростання лісів. Розподіл лісів за територіями. Поділ лісів на категорії в залежності від можливостей експлуатації. Напрямки ведення лісового господарства. Виявлення потреб господарства території в лісових ресурсах (для розвитку лісової та деревообробної промисловості, рекреаційні ресурси, санітарно-захисні зони, полезахисні смуги тощо). Розробка пропозицій по перспективним напрямкам розвитку і розміщення лісового господарства.

Аналіз науки і наукового обслуговування. Характеристика розвитку і розміщення існуючих закладів науки і обслуговування. Місце науки і наукового обслуговування в господарському комплексі території. Чисельності зайнятих в науці і науковому обслуговуванні, кількість слухачів і викладачів у Визах і середніх спеціальних закладах. Кількість наукових закладів, їх типи, територіальне розміщення і значення в системі наукових закладів. Асигнування, що виділяються на проведення наукових досліджень і розробок. Профіль наукових досліджень і розробок закладів на території та їх відповідність основній спеціалізації регіону. Перспективи розвитку закладів науки і наукового обслуговування на території регіону.

Господарська класифікація закладів науки і наукового обслуговування: заклади, що проводять науково-дослідну роботу (НДІ), самостійні конструкторські і проектні організації, дослідні заводи, заклади по обслуговуванню наукових організацій.

Відомча класифікація закладів науки і наукового обслуговування: академічний, галузевий, Вишівський сектори.

Класифікація закладів науки і наукового обслуговування за місцем у територіальному поділі праці: фундаментальні і прикладні дослідження, конструкторські і проектні розробки, дослідні виробництва, система впровадження у масове виробництво.

Типізація населених пунктів – наукових центрів за ступенем концентрації і диверсифікації закладів науки і наукового обслуговування: комплексні наукові центри

(вузли), поліфункціональні наукові центри, спеціалізовані наукові центри, вузькоспеціалізовані наукові центри.

Аналіз невиробничої сфери. Класифікація невиробничої сфери за видами послуг: заклади і підприємства, що задовольняють матеріальні потреби населення (торгівля, громадське харчування, охорона здоров'я); заклади і підприємства, що задовольняють духовні потреби населення (учбово-виховні і культурно-просвітницькі заклади); заклади і підприємства, що задовольняють господарсько-побутові потреби населення (побутові і комунальні служби).

Класифікація невиробничої сфери за частотою попиту: заклади повсякденного періодичного епізодичного та спорадичного попиту.

Послідовність аналізу невиробничої сфери: аналіз попереднього розвитку; співставлення нормативних потреб у об'єктах і послугах з їх фактичною наявністю і обсягом; обґрунтування цільового прогнозу і орієнтири розвитку галузей сфери обслуговування; визначення необхідного обсягу відповідних капіталовкладень і будівельно-монтажних робіт.

Детальна характеристика кожної галузі невиробничої сфери за показниками: вартість основних фондів; чисельність персоналу; обсяг капіталовкладень і будівельно-монтажних робіт; потужність об'єктів; результати діяльності; ефективність діяльності.

Планувальна структура території. Поняття планувальної структури території. Мета розробки планувальної структури. Послідовність робіт при розробці планувальної структури: аналіз сталого стану; виявлення головних тенденцій перетворення і господарського освоєння планувальної території; корегування і координація всіх перспективних планувальних пропозицій; побудова схеми перспективної планувальної структури.

Типи основних елементів планувальної структури: точкові (планувальні центри), лінійні (планувальні вісі), зональні (планувальні райони). Види елементів планувальної структури в залежності від генетичного походження. Види елементів планувальної структури в залежності від їх впливу на умови господарського освоєння прилеглої території. Визначення зон впливу елементів планувальної структури. Етапи розробки схем перспективної планувальної структури.

Функціональне зонування території. Поняття функціональної зони та функціонального зонування. Мета та завдання функціонального зонування території: забезпечення державних нормативів; впровадження до практики наукових рекомендацій; створення передумов для стійкої екологічної рівноваги; вибір і шляхи формування інженерно-транспортної інфраструктури тощо.

Типи функціональних зон за інтенсивністю господарського використання: інтенсивного освоєння і максимально припустимого штучного перетворення середовища; екстенсивного освоєння і незначного перетворення середовища; обмеженого освоєння і максимального збереження середовища. Режимы використання територій з різним рівнем господарського використання.

Типи функціональних зон за основним видом господарської діяльності: промислові, сільськогосподарські, рекреаційні, спеціальні зони. Режими використання та особливості планування різних типів функціональних зон.

Організація проектування і склад проектних матеріалів. Стадії проектних робіт: передпроектна; проектна; післяпроектна. Зміст передпроектного етапу (контракт з замовником, авторський колектив, зміст завдання, кошторис). Зміст проектного етапу (збір та аналіз інформації, прийняття рішень, докладний виклад всіх рішень по всіх питаннях). Зміст післяпроектного етапу (прийняття, затвердження, узгодження і т.п. проектних рішень).

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Білоконь Ю.М. Регіональне планування: теорія і практика. –К.: Логос, 2003.
2. Генеральна схема планування території України. –К.: «Дніпромисто», 2000.
3. Долішній М.І., Стадницький Ю.І., Загородній А.Г., Товкан О.Е. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка. –Львів: Інтелект-Захід, 2003.
4. Комплексная районная планировка. /под ред. Белоусова В.Н. -М.: Стройиздат, 1980.
5. Комплексное региональное планирование и прогнозирование. /под ред. Федоренко Н. –М.: Наука, 89.
6. Кузнецов Г.А. Проектирование сельских районов. – Алма-Ата, 1989
7. Лаппо Г.М. География городов. – М.: ВЛАДОС, 1997.
8. Перцик Е.Н. География городов (геоурбанистика). – М.: 1992.
9. Перцик Е.Н. Районная планировка. – М.: Мысль, 1973.
10. Позаченюк Е.А. Территориальное планирование. –Симферополь: Доля, 2003.
11. Руденко В.П. Географія природно-ресурсного потенціалу України. – К: ВД КМА – Чернівці: Зелена Буковина, 1999.
12. Справочник проектировщика. Градостроительство. – М.: Стройиздат, 1978.
13. Справочник проектировщика. Районная планировка. – М.: Стройиздат, 1986.
14. Тимчук, Пивоваров, Павлышин, Нудельман. Развитие районной планировки на Украине. -К.: Будівельник, 1982.
15. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики. – Одеса: Астропринт, 2005.

Додаткова література

1. Богорад Д.И. Конструктивная география района (Основы районной планировки). – М.: Мысль, 65.
2. Брайсон Д. М. Стратегічне планування для державних і неприбуткових організацій / Пер. з англ. А. Кам'янець. — Л.: Літопис, 2004. - 352 с.
3. Вакуленко В. М. Концептуальні напрями стратегічного планування економічного розвитку // Управління сучасним містом. — 2001. - №1-3 (1).
4. Вакуленко В. М., Мамонова В. В., Шаров Ю. П. Стратегічне планування на місцевому та регіональному рівнях: Навч. посіб. — Ужгород: Патент, 2004.
5. Дехтяренко Ю. Стратегія розвитку міста: територіально-планувальний аспект // Управління сучасним містом. — 2001. — №1-3. -С. 86-99.

6. Дробенко Г., Брусак Р., Свірський Ю. Стратегічне планування розвитку територіальних громад. — Л.: Сполом, 2001. — 118 с.
7. Завгородній Є.В. Стимулювання розвитку регіонів // Бюлетень Дніпропетровського обласного управління юстиції. — 2006. — № 1. - С. 27-32.
8. Закон України "Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України" від 23.03.2000 № 1602-14. -8 с.
9. Запровадження стратегічного планування в Україні: 36. документів і матеріалів / Уклад. В. Тертичка. — К.: НАДУ при Президентові України.
10. Иодо И.А. Основы градостроительства. (учеб. пособ.). — Минск: ВШ, 1973.
11. Кузнецов Г.А. Сельскохозяйственная районная планировка. — М.: Колос, 1974.
12. Мамонова В. В. Концептуальні засади створення нової національної системи планування розвитку територій // Управління сучасним містом. - 2002. - 1-3(5). - С. 43-49.
13. Омельчук В. В. Навчальна програма дисципліни "Планування розвитку територій" (для бакалаврів, спеціалістів). — К.: МАУП, 2007. — 26 с.
14. Основы конструктивной географии. /под ред. Герасимова, Преображенского, Исакова. — М.: Просвещение, 1986.
15. Островский В. Современное градостроительство. — М.: Стройиздат, 1979.
16. Павлов В. І. Політика регіонального розвитку в умовах ринкової трансформації (Теоретико-методологічні аспекти та механізми реалізації). — Луцьк: Надстир'я, 2000. — 580 с.
17. Перцик Е.Н. Основы районной планировки. — М.: МГУ, 1971.
18. Планировка и застройка новых городов. Сб. науч. труд. — К., 1974.
19. Развитие сельских поселений. /под ред. Мучника И.Б. — М., 1977.
20. Регіональне управління: Навч. посіб. / Л. М. Зайцева, С. М. Серьогін, Н. Й. Коніщева та ін.; За наук. ред. Л. М. Зайцевої. — Д.: ДФ УАДУ, 2000. - 240 с.
21. Стеченко Д. М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика: Навч. посіб. - К.: Вікар, 2002. - 374 с.
22. Стеченко Д. М. Управління регіональним розвитком: Навч. посіб. - К.: Вища шк., 2000. - 223с.
23. Указ Президента України "Про впровадження системи стратегічного планування і прогнозування" від 30 квітня 1999 р. № 460/99.
24. Успенский С.В. Планирование экономического и социального развития систем расселения и поселений. — Л., 1981.
25. Функционально-планировочный анализ городов и систем расселения. Сб. науч. труд. — К., 1979.
26. Цветков В. В. Державне управління: основні фактори ефективності (політико-правовий аспект). — Харків: Право, 1996. — 164 с.

INTERNET -ресурси

1. <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3059-14>
2. http://www.slg-coe.org.ua/content/docs/Book_Reg_Rozv_ProstPlanuvan_final.pdf
3. <http://plancoast.sea.gov.ua/files/NationalReportUkr.pdf>
4. <http://www.csi.org.ua/www/?p=786>

5. http://ccc-tck.org.ua/text/service/left_menu/Civil_soc/CS8.html
6. Збірник «Регіональний розвиток та просторове планування територій: досвід України та інших держав-членів Ради Європи» / В.С. Куйбіда, В.А.Негода // <http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/cemat/compendium/UkraineDocs.pdf>
7. Нормативна база з планування територій та проекти нормативно-правових актів х планування територій. Офіційний сайт Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України // http://www.minregion.gov.ua/index.php?option=com_k2&view=itemlist&task=category&id=192%3A%D0%BF%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B9&Itemid=5&lang=uk
8. Програма Ради Європи «Посилення місцевої демократії та підтримка реформ місцевого самоврядування в Україні»// <http://www.slg-coe.org.ua/ua/library/1>

Навчальна програма дисципліни «Суспільно-географічне прогнозування»

*Укладач: доцент, доктор географічних наук І.О. Пилипенко
старший викладач, кандидат географічних наук Р.С. Молікевич*

Пояснювальна записка

Навчальна дисципліна «Суспільно-географічне прогнозування» є складовою циклу професійної та практичної підготовки фахівців ступеня вищої освіти «магістр». Основний акцент програми - опанування основних методів моделювання в фізичній географії і економіко-географічних дослідженнях, типами і класифікацією моделей.

Мета курсу – формування у майбутніх фахівців з управління регіональним розвитком та розміщення продуктивних сил знань і навичок, необхідних для наукового передбачення суспільно-географічних аспектів соціально-економічного розвитку регіонів.

Завдання курсу:

Теоретичні: розкрити поняттєво-термінологічний апарат суспільно-географічної прогностики; розкрити методологічні основи суспільно-географічного прогнозування регіонального розвитку; розкрити зміст наукової категорії „суспільно-просторові процеси” як об’єкту регіонального прогнозування;

Практичні: розкрити методику суспільно-географічного прогнозування регіонального розвитку; розкрити наукові та організаційні механізми суспільно-географічного прогнозування регіонального розвитку;

Фахові предметні компетентності:

- Володіти базовим поняттєво-термінологічним апаратом географічного прогнозування;
- Визначати об’єкти географічного прогнозування;

- Розкриває методичні основи географічного прогнозування;
- Володіє методикою різних видів географічного прогнозування.

Очікувані результати навчання:

- Знати сутність, значення та об'єкти суспільно-географічного прогнозування регіонального розвитку;
- Знати специфіку регіонального рівня суспільно-географічного прогнозування;
- Знати історію становлення та розвитку суспільно-географічної прогностики;
- Знати методологічні підходи та принципи суспільно-географічного прогнозування регіонального розвитку;
- Знати сутність, класифікацію, чинники, закономірності розвитку суспільно-просторових процесів;
- Знати види, методи та способи регіонального суспільно-географічного прогнозування;
- Знати етапи та організаційні аспекти розробки суспільно-географічних прогнозів регіонального розвитку; сутність та можливості застосування динамічного моделювання для цілей регіонального прогнозування соціально-економічного розвитку;
- Знати методику експертного, статистичного, оптимізаційного та нелінійного прогнозування;
- Знати методику прогнозування ресурсів регіонального розвитку, демопросторових процесів у регіонів, розвитку господарства регіонів;
- Вміти визначати типи розвитку суспільно-просторових процесів;
- Вміти здійснювати статистичний аналіз динамічних рядів;
- Вміти розробляти декомпозиційні, трендові, кореляційно-регресійні, економетричні моделі, застосовувати факторний, кластерний та дискримінантний аналіз для цілей прогнозування розвитку регіонів;
- Вміти розробляти моделі лінійного та нелінійного програмування, гравітаційні, балансів, математико-картографічні моделі регіонального розвитку;
- Вміти оцінювати рівень узгодженості думок експертів, визначати кількісні параметри експертних прогнозів регіонального розвитку;
- Вміти розробляти прогнози розвитку процесів формування та використання природних, трудових, фінансових, технологічних ресурсів, демо-, промислово-, аграрно- та соціально-просторових процесів у регіонах.

Міждисциплінарні в'язки. Засвоєння навчального матеріалу курсу базується на знаннях і вміннях студентів із таких навчальних дисциплін, як вступ до фаху, методи і методика суспільно-географічних досліджень, геоінформаційні системи і технології, геостатистика та ін.

Зміст дисципліни

Суспільно-географічне прогнозування як напрям наукових досліджень. Становлення і розвиток суспільно-географічної прогностики. Співвідношення понять суспільно-географічний прогноз, прогнозування та прогностика. Основні етапи розвитку суспільно-географічної прогностики.

Характеристика основних етапів суспільно-географічної прогностики. Етап становлення. Етап формування теоретичних основ. Сучасний етап.

Поняттєво-термінологічний апарат суспільно-географічної прогностики. Зв'язки суспільно-географічної прогностики з іншими науковими дисциплінами. Види та засоби передбачення. Структура процесу прогнозування. Класифікація видів суспільно-географічного прогнозування.

Об'єкти суспільно-географічного прогнозування. Основні підходи до визначення об'єктів суспільної географії. Геосферний підхід. Геокомплексний та геосистемний підходи.

Еволюція об'єктів суспільно-географічного прогнозування. Період класичної науки. Неокласична наука. Період постнеокласичної науки.

Сучасні напрями суспільно-географічних досліджень. Англо-американські дослідження. Теоретичні дослідження російських вчених.

Методологічна база суспільно-географічного прогнозування.

Методологія суспільно-географічного прогнозування. Філософська методологія. Загальнонаукова методологія. Суспільно-географічна методологія.

Філософська методологія прогнозування. Філософська методологія прогнозування. Філософські концепції постіндустріального суспільства.

Загальнонаукова методологія прогнозування регіонального розвитку. Системно-структурний підхід. Біхевіористичний підхід. Синергетичний підхід.

Суспільно-географічна методологія прогнозування регіонального розвитку. Концепція комплексного регіонального розвитку. Концепція збалансованого регіонального розвитку. Концепція сталого регіонального розвитку. Концепція поляризованого регіонального розвитку.

Принципи суспільно-географічного прогнозування. Світоглядно-філософські принципи прогнозування. Загальнонаукові принципи прогнозування. Суспільно-географічні принципи.

Принципи, функції та методи прогнозування.

Загальні наукові методи дослідження. Метод економічного і соціального прогнозування як наукової дисципліни. Специфічні підходи і методи економічного прогнозу.

Моделювання та прогнозування соціально-екологічних процесів. Становлення і розвиток прогнозування. Наукові основи прогнозування і типологія прогнозів. Поняття прогнозування і його основні напрями.

Система і принципи прогнозування. Прогнози природних ресурсів. Науково-технічні прогнози. Прогнози соціального розвитку та демографічні. завдання галузевого прогнозу і принципи його розробки. Географічне прогнозування і його прогностичні принципи.

Функції і моделі суспільного прогнозування. Соціальне передбачення: види, типи, методи. Функції прогнозування. Моделі соціально-економічного прогнозування.

Методи прогнозування та їх організація. Класифікація методів прогнозування. Методи колективної експертної оцінки. Методи прогнозної екстраполяції. Поняття про методи регулювання і моделі прогнозування.

Методи суспільно-географічного прогнозування. Специфічні підходи і методи економічного прогнозу. Прогностичні функції законів всесвіту, загальних і специфічних.

Теоретико-методологічні підходи до вивчення питання суспільно-географічного прогнозування.

Теоретико-методологічні підходи до вивчення питання географічного прогнозування. Загальні особливості прогнозного аналізу природничого осередку. Геоінформаційний прогноз як метод сучасної оцінки природних умов.

Економічне прогнозування і планування в системі управління виробництвом. Класифікація прогнозів і планів та їх коротка характеристика. Функції управління. Процес прийняття рішень. Прогнозування в системі планування виробництвом. Прогнозування і економічний аналіз.

Використання результатів прогнозування. Поняття верифікації та поняття якості прогнозу. Планування в системі державного регулювання.

Економічне прогнозування: перспективи світової економіки. Прогнозування криз. Методи, підходи й закони соціально-економічного прогнозування:

- А) приклади сучасних катастроф, криз
- Б) моделі світової системи.
- В) криза міжнародної системи.
- Г) Модель стійкості системи.

Теорії передбачення прогнозування. Глобальні проблеми сучасності. Основні мегатенденції світового розвитку. Теорії індустріального суспільства.

Система суспільного прогнозування в контексті глобалізації. Система суспільного прогнозування. Економічне прогнозування. Значення і використання суспільно-географічних прогнозів в господарській діяльності людини.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Богобоящий В.В., Чурбанов К.Р., Палій П.Б., Шмандій В.М. Принципи моделювання та прогнозування в екології: підручник. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 216 с.
2. Воронкова В.Г. Соціально-економічне прогнозування: Навч. посіб.– К.: ВД „Професіонал”, 2004. – 288 с
3. Кілінська К.Й. Основи географічного прогнозування. Навч –метод. Посібник. Чернівці: „Рута”, 2003.
4. Мезенцев К.В. „Суспільно-географічне прогнозування регіонального розвитку: Монографія. – К.: Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2005. – 253 с.
5. Кулявець В.О. Прогнозування соціально-економічних процесів- К.: Кондор, 2009. – 194 с.

Додаткова література

1. Глівенко С.В., Соколов М.О., Теліженко О.М. Економічне прогнозування: навч. посіб.для студентів вузів. – Суми: ВПП „Мрія- 1” ЛТД, 2000. – 120 с.

2. Глівенко С.В., Соколов М.О., Теліженко О.М. Економічне прогнозування: навч.посіб. – 3-тє вид., допов. – Суми: ВТД „Університетська книга”, 2004. – 207 с.
3. Грабовецький Б.Є. Економічне прогнозування та планування: навч. посібник. – К.: ЦНЛ, 2003. – 188с.
4. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / За ред. Акад.. НАН України В. М. Гейця. – К.: Ін-т екон. Прогнозув., Харків: Форт, 2003. – 1008 с.
5. Звонкова Т.В. Географическое прогнозирование. М.: Высшая школа, 1987.
6. Кілінська К. Й. Дефініції прогнозування природно-господарських комплексів та деякі концептуальні положення // Науковий вісник Чернівецького університету. Вип.. 158, Чернівці, „Рута”, 2002.
7. Кілінська К.Й. Деякі особливості прогнозного аналізу ґрунтового покриття (на прикладі території Карпато - Подільського регіону) // Науковий вісник Чернівецького університету. Вип.. 138. Географія, 2002.
8. Кілінська К.Й. Еколого-географічні проблеми в Карпато – Подільському регіоні // регіональні екологічні проблеми. К.: 2002.
9. Преображенский В.С. Географическое прогнозирование и прогноз факторов порождающих природоохранные проблемы // Региональный географический прогноз – управлению природопользованием. М.: Наука, 1989.
10. Прогноз географічний // Географічна енциклопедія України. – К.: Українська енциклопедія, 1993, т.3.

Навчальна програма дисципліни «Регіоналістика»

Укладач: доцент, кандидат соціологічних наук В.К. Коробов

Пояснювальна записка

Мета курсу – формування базових знань теорії територіальної організації суспільства і регіонального розвитку про принципи і фактори розміщення продуктивних сил, актуальні проблеми розвитку регіонів, формування і функціонування регіональних суспільно-територіальних систем, зміст і напрями регіональної політики.

Завдання курсу:

Теоретичні: формування конкретних знань про основні теоретико-методологічні концепції регіоналістики, особливості регіонального розвитку й управління регіональними процесами, закономірності, фактори і принципи розміщення продуктивних сил у регіонах, зміст й основні напрями регіональної політики країн різних типів

Практичні: знати та володіти технологіями статистичного аналізу з метою подальшого їх використання надбані географічної освіти; оволодіти сучасними

методами обробки географічної інформації; оволодіти методами формування баз географічних даних з метою подальшого їх аналізу

Фахові предметні компетентності:

- Здатність використовувати сучасні методологічні підходи до формування сучасного планування регіонального розвитку у складі державної регіональної політики та політики органів місцевого самоврядування;
- Здатність застосовувати технологію, форми й методи оперативного та стратегічного регіонального розвитку, як адміністративні, так і економічні важелі планування розвитку територій;
- Здатність визначати оптимальні шляхи планування розвитку територій та його місце в загальній системі державного та регіонального управління і місцевого самоврядування;
- Здатність визначати показники розвитку регіону на найближчу й віддалену перспективу на основі існуючого стану справ за умови наявних ресурсів у межах чинного правового поля шляхом зіставлення ресурсів і потреб;
- Здатність визначати основні напрями вдосконалення організаційно-економічних механізмів планування регіонального розвитку щодо забезпечення охорони навколишнього середовища регіону;
- Здатність формувати пріоритетні напрями розвитку регіону, застосовуючи комплексний підхід до аналізу державної політики та за результатами вивчення показників суспільного життя;
- Здатність розробляти плани, пропозиції (проекти) державних, регіональних і галузевих програм регіонального соціально-економічного та гуманітарного розвитку за результатами аналізу державної політики та стану регіону, на основі методології конструювання моделей, виходячи із ресурсного забезпечення та механізмів упровадження державно-управлінських рішень і керувати процесом планування та проектами;
- Здатність розробляти пропозиції щодо вдосконалення чинних планів регіонального розвитку на підставі визначення юридичних властивостей і на основі виявлених ознак їхньої недосконалості за результатами вивчення й аналізу ефективності діючих документів, існуючої практики регулювання суспільних відносин;
- Здатність розробляти практичні рекомендації для органів державної влади й місцевого самоврядування щодо вибору ефективних інструментів і варіантів розвитку територій на основі методів порівняльного аналізу стану національного і регіональних ринків, ступеня відкритості, фінансової стабільності та ефективності економіки;
- Здатність аналізувати проблеми, ресурсний потенціал і напрями планування розвитку територій, процеси планування розвитку територій та його елементів, шляхи й методи удосконалення структури його інституційного забезпечення, політико-правові проблеми планування, приймати відповідні управлінські рішення;
- Здатність контролювати виконання заходів планування розвитку територій, відповідної нормативно-правової бази для їх коригування в обумовлені терміни засобами адміністрування.

Очікувані результати навчання:

- Знати історію зародження і розвитку регіоналістики як наукової дисципліни, суть основних понять курсу,
- Знати основні теорії розміщення продуктивних сил суспільства і регіонального розвитку,
- Знати основні концепції просторового розвитку регіонів, закономірності, фактори і принципи розміщення продуктивних сил регіонів і регіонального розвитку,
- Знати методи регіонального аналізу та регіональної діагностики, критерії і методи управління регіональним розвитком, зміст і цілі регіональної політики.
- Вміти аналізувати сучасні теорії розміщення виробництва і регіонального розвитку,
- Вміти виявляти фактори регіонального розвитку, застосовувати різноманітні методи регіонального аналізу, оцінювати рівень суспільно-політичного і соціально-економічного розвитку регіонів,
- Вміти вибирати пріоритети і оцінювати ефективність регіональної політики в країнах різних типів.

Міждисциплінарні зв'язки: засвоєння навчального матеріалу курсу базується на знаннях і вміннях студентів з таких навчальних дисциплін, як вступ до фаху, картографія, геоінформаційні системи і технології.

Зміст дисципліни

Регіоналістика: предмет і метод. Територіальна організація суспільства (ТОС) як наскрізний принцип життєдіяльності населення. Структура і напрямки ТОС. Регіоналізація – головна складова територіальної організації населення і господарства. Територіальна структура регіону. Предмет регіоналістики. Базові поняття: регіон, регіоналізація, регіональна економіка, регіональна політики. Типи і різновиди регіонів. Regional Studies в світовій науці. Regional Studies Association – міжнародна асоціація регіональних досліджень. Методи досліджень в регіоналістики: загальнонаукові і специфічні методи. Міждисциплінарність регіоналістики.

Регіоналізація України і регіональна політика. Регіони України: особливості і напрями розвитку. Досвід регіоналізації України. Історико-географічні регіони України. Соціально-економічне районування України. Суспільно-географічні складові регіоналізації країни. Регіони – природно-господарські комплекси другого рангу. Становлення регіональної політики в Україні. Завдання і принципи регіональної політики.

Адміністративно-територіальний устрій і регіоналізація України. Поняття адміністративно-територіального устрою (АТУ). Рівні АТУ. Проблеми АТУ. АТУ України: історико-географічний огляд. Напрямки вдосконалення АТУ України. Суспільно-географічні концепції та підходи у дослідженні АТУ.

Природно-ресурсний потенціал. Територія. Географічне положення. Природно-ресурсний потенціал (ПРП) регіону. Біосферний потенціал регіону. Земельні ресурси регіонів. Територія як універсальний географічний ресурс. Ресурсний потенціал території регіону. Демографічна ємність регіону. Потенціал географічного положення регіонів. Єврорегіони України.

Проблеми становлення регіональної демографічної політики в Україні. Підходи до управління демографічним розвитком регіонів. Формування геодемографії як нової міждисциплінарної предметної області. Методи досліджень геодемографічних процесів. Регіональна демографічна політика: принципи і засади.

Структура регіонів. Структура господарства регіонів: зміст і функції поняття, основні економічні пропорції. Галузева структура господарства регіонів. Функціональна структура господарства регіонів. Спеціалізація господарства. Сутність і значення інфраструктури регіону. Класифікація інфраструктури за різними ознаками (соціальна і виробнича, регіональна і локальна, інноваційна, транспортна, інформаційна тощо). Чинники і особливості розвитку інфраструктури регіону. Розглядається поняття «Технологічний уклад», підходи до обчислення індексу інфраструктури регіону з урахуванням технологічних укладів, що склалися в регіоні. Визначення масиву показників за різними складовими інфраструктури регіону (транспортна, зв'язок, природоохоронна, рекреаційна, освітня, медична, культурна та ін.). Алгоритм визначення інтегрального індексу розвитку інфраструктури регіону. Поняття «інтелектуальна інфраструктура», його складові. Культурно-цивілізаційні і природно-екологічні центри і регіони України. Райони інформаційно-технологічного розвитку. Наукові і освітні центри. Географічний каркас інтелектуальної інфраструктури. Моноструктурні і поліструктурні інтелектуальні центри.

Регіональні відміни. Регіональні відміни і порівняльний аналіз регіонів за структурою і спеціалізацією господарських комплексів. Регіональні відміни рівнів соціально-економічного розвитку регіонів: рівень та якість життя, рівні бідності.

Планування територій регіонів і регіонального розвитку. Геопланування – конструктивний напрям сучасної географії. Геопланування регіонів. Методологія планування регіонального розвитку в Україні. Сутність планування регіонального розвитку. Розробка стратегічної платформи, соціально-економічний аналіз області і його складові. SWOT-аналіз регіонального розвитку. Стратегічне фокусування: бачення розвитку, стратегічні цілі. Компонентні плани. Реалізація плану регіонального розвитку. Моніторинг реалізації. Участь громадськості в плануванні регіонального розвитку. Стратегічний план розвитку Херсонщини до 2020 року.

Динаміка реформ в регіонах у контексті європейської інтеграції. Вимірювання і експертне оцінювання. Напрямки та блоки реформ. Методологія дослідження динаміки соціально-економічних реформ у регіонах України в умовах європейської інтеграції. Інструменти дослідження. Розрахунок індексу Євроінтеграційного поступу регіону. Інтерпретація індексу реформ.

Соціальне відтворення регіону. Концептуальні основи соціально-економічного відтворення регіону. Тезаурус понять, які описують регіональне відтворення: Регіональний простір, територіальна спільність, територіальні інтереси, регіональна ідентичність, територіальна поведінка тощо. Відтворення регіональних підсистем. Міждисциплінарний аналіз відтворення регіону (географічні, економічні і соціологічні аспекти).

Регіоналізм як культурно-географічний феномен. Предмет і структура культурної географії і її місце в системі наук. Культура як географічна реальність.

Особливості формування і історичні тенденції розвитку світової культурної географії. Культурний регіоналізм: поняття і смисли. «Культурний ландшафт» як базове поняття культурно-географічної регіоналістики. Система індикаторів які описують культурний регіоналізм. Геокультурна диференціація, соціокультурна поляризація простору. Структура регіонального культурного простору. Культурно- інформаційне середовище регіону.

Сучасні технології позиціонування регіону. Теоретико-методологічні основи позиціонування регіону в географічному, економічному, політичному, інформаційному просторі. Геополітичне позиціонування регіону. Імідж регіону і його складові. Іміджеві стратегії. Принципи і технології позиціонування регіону. Регіональний брендинг. Проблема ребрендингу регіону.

Огляд реформи місцевого самоврядування і регіонального устрою України. Напрямки реформи місцевого самоврядування і розвиток регіонів. Напрямки децентралізації. Об'єднання територіальних громад

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Топчієв О.Г., Мальчикова Д.С., Яворська В.В. Регіоналістика. Географічні основи регіонального розвитку і регіональної політики. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2015.
2. Топчиев А. Г. Пространственная организация географических комплексов и систем / А. Г. Топчиев. – К. : Вища школа, 1988. – 187 с.

Додаткова література

1. Білобоцький М. Сучасний стан ринку праці та перспективи його розвитку / М. Білобоцький // Україна аспекти праці. – 1997. – № 1. – С. 4.
2. Верменич Я. В. Історична регіоналістика в Україні / Я. В. Верменич // Укр. істор. журнал. – 2001. – № 6. – С. 3–21.
3. Герасимчук З. В. Регіональна політика сталого розвитку: методологія формування, механізми реалізації / З. В. Герасимчук. – Луцьк : Надстир'я, 2001. – 528 с.
4. Гнатишин І. М. Регіон як територіальна система в світогосподарських зв'язках країни: автореф. ... канд. екон. наук. – Львів, 1995. – 21 с.
5. Гнатишин І. М. Зовнішньоекономічні відносини: регіональний аспект / І. М. Гнатишин, П. С. Потолиць. – Чернівці : Прут, 1992. – 54 с.
6. Голиков А. П. Размещение производительных сил и регионалистика : учеб. пособие / А. П. Голиков, А. Г. Дейнека, Н. А. Казакова. – Харьков : Олант, 2002. – 320 с.
7. Горленко И. А. Проблемы комплексного развития территории / И. А. Горленко, Л. Г. Руденко, С. Н. Малюк. – К. Наук. думка, 1994. – 292 с.
8. Дергачев В. А. Регионоведение. 2-е изд., перераб. и доп. / В. А. Дергачев, Л. Б. Вардомский. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2011. – 422 с. 47.
9. Долішній М. Актуальні проблеми формування регіональної політики в Україні / М. Долішній // Регіональна економіка. – 1999. – № 3. – С. 7–18.
10. Долішній М. І. Регіональна політика на рубежі XX-XXI століть: нові пріоритети / М. І. долішній. – К. : Наук. думка, 2006. – 510 с. 51.

11. Долішній М. І. Фінансова політика і стабілізація економіки України / М. І. Долішній // Регіональна економіка. – 2000. – № 1. – С. 7–11. 52.
12. Дорогунцов С. І. Розміщення продуктивних сил : навч. посіб. для ВНЗ / за ред. С. І. Дорогунцова / С. І. Дорогунцов, Я. Б. Олійник, А. В. Степаненко. – К. : Кондор, 2000. – 364с.
13. Дорогунцов С. І. Теорії розміщення продуктивних сил і регіональної економіки / С. І. Дорогунцов, Я. Б. Олійник, А. В. Степаненко. – К. : СТАФЕД-2, 2001. – 143 с.
14. Доценко А. І. Регіональне розселення: проблема та перспективи / А. І. Доценко. – К. : Наук. думка, 1994. – 195 с.
15. Економічний потенціал регіону: пріоритети використання : монографія / І. М. Школа, Т. М. Дреховська, І. Д. Козменко та ін. ; за ред. І. М. Школи. – Чернівці : Книги ХХІ ; Рута, 2003. – 464 с.
16. Євдокимова Д. М. Методичне забезпечення обґрунтування державної політики розвитку регіонів: Стратегія економічного розвитку України : наук. збірник. Вип. 7. – К. : КНЕУ, 2001. – 632 с.
17. Заставный Ф. Д. Территориальные предплановые прогнозы / Ф. д. Заставный. – К. : Наук. думка, 1988. – 184 с.
18. Изард У. Методы регионального анализа: введение в науку о регионах / пер. с англ. В. М. Хомана, Ю. Г. Липеца, С. Н. Тагера / У. Изард. – М. : Прогресс, 1966. – 660 с.
19. Іщук С. І. Розміщення продуктивних сил (теоретично-методологічні основи) / С. І. Іщук. – К. : Генеза, 1997. – 304 с.
20. Іщук С. І. Розміщення продуктивних сил (теорія, методи, практика). Вид. 4-е, доп. / С. І. Іщук. – К. : Європ. ун-т фінансів, інформ. систем, менеджм. і бізнесу, 2000. – 216 с.
21. Кіш Є. Регіональна політика Європейського Союзу: стратегічні імперативи для України / Є. Кіш // Громадсько-політичний часопис "І". – 2001. – № 23. 76. Клиновий Д. В. Розміщення продуктивних сил та регіональна економіка України : навч. посіб. / Д. В. Клиновий, Т. В. Пепа ; за наук. ред. Л. Г. Чернюк. – К. : ЦНЛ, 2006. – 728 с.
22. Ковалевський В. В. Розміщення продуктивних сил : підручник / за ред. В. В. Ковалевського, О. Л. Михайлюк / В. В. Ковалевський, О. Л. Михайлюк, В. Ф. Семенов та ін. – К. : Знання, 2005. – 350 с.
23. Коломийчук В. С. Соціально-економічний механізм управління адміністративним районом в системі регіонального розвитку : автореф. ... д-ра екон. наук / В. С. Коломийчук. – Л, 2000. – 48 с.
24. Концепція державної регіональної економічної політики (проект) // Регіональна економіка. – 1998. – № 2. – С. 5–19.
25. Концепція і стратегія розвитку та розміщення продуктивних сил України / С. І. Дорогунцов, Б. М. Данилишин (наук. кер. розробки). – К. : РВПСУ НАНУ, 2003. – 284 с.
26. Кузьменко В. П. Инвестиционная политика в регионе / В. П. Кузьменко ; АН Украины. СОПС. – К. : Наук. думка, 1992. – 250 с.

27. Луцишин П. В. Єврорегіон «Буг». Обласний суспільно-географічний комплекс: теорія, методика, практика / П. В. Луцишин. – К. : ІСД МО, 1996. – 206 с.
28. Мазур А. Цілі регіонального управління в перехідний період / А. Мазур // Регіональна економіка. – 2000. – № 1. – С. 168-176. 105. Мазур А. Г. Регіональна економіка: проблеми відтворення і управління / А. Г. Мазур. – Вінниця: ВАТ «Вінницяоблдрукарня», 2000. – 263с.
29. Маниліч М. І. Відтворювальний потенціал регіону як об'єкт територіального управління / М. І. Маниліч // Дослідження соціально-економічних проблем перехідного періоду : наук. вісник. – Чернівці : ЧТЕІ КНТЕУ, 2001. – Вип. III. – С.11–16.
30. Масловська Л. Ц. Сталий розвиток продуктивних сил регіонів: теорія, методологія, практика / Л. Ц. Масловська. – К. : Вид-во КНТЕУ, 2003. – 365 с.
31. Мельник С. А. Управління регіональною економікою: навч. посібник / С. А. Мельник. – К. : КНЕУ, 2000. – 124 с.
32. Методологічні засади комплексного розвитку і розміщення продуктивних сил регіонів / відп. ред. Данилишин Б. М. – К. : РВПС України НАН України, 1998. – 161 с.
33. Методичні рекомендації з розробки програм соціально-економічного розвитку регіону. – К. : Знання, 1997. – С. 3–16.
34. Павлов В. І. Методологія формування та механізми реалізації політики соціально-економічного розвитку регіону / В. І. Павлов // Регіональна економіка. – 2001. – № 11 – С. 18–28.
35. Паламарчук А.М. Общественно-территориальные системы (Логико-математическое моделирование) / А. М. паламарчук. – К. : Наук. думка, 1992. – 270 с.
36. Пила В. І. Спеціальні (вільні) економічні зони: теорія та практика : навч. посіб. / В. І. Пила, О. С. Чмир. – К. : КНЕУ, 1998. – 328 с. 138.
37. Питюрєнко Е. И. Система расселения и территориальная организация народного хозяйства / Е. И. Питюрєнко. – К. : Наук. думка, 1983. – 139 с.
38. Пістун М. Д. Основи теорії суспільної географії / М. Д. Пістун. – К. : Вища шк., 1996. – 231 с.
39. Пістун М. Д. Регіональна політика в Україні: суспільно-географічний аспект : монографія / М. Д. Пістун, К. В. Мезенцев, В. О. Тьорло. – К. : Вид.-поліграф. центр „Київ. ун-т”, 2004. – 130 с.
40. Поповкін В. А. Регіонально-цілісний підхід в економіці/ В. А. Поповкін. – К. : Наук. думка, 1993. – 218 с.
41. Регион: структурно-инвестиционные аспекты перехода к рынку / под ред. А. И. Ковалева. – К. : Наук. думка, 1994. – 264 с. 151. Регионализация в развитии России: географические процессы и проблемы / Трейвиш А. И., Артоболевский С. С. (ред.). – М., 2001. – 296 с.
42. Регіональна політика: методологія, методи, практика / М. І. Долішній, П. Ю. Бєленький, В. Я. Бідак та ін. – Львів: ІРД НАНУ, 2000. – 719 с.
43. Регіональна Україна. – К.: Геопринт, 2003.

44. Регіони України-2014. — К.:АРАЦ, 2015.
45. Регіони України-2015. — К.:АРАЦ, 2016.
46. Розміщення продуктивних сил України : підручник / за ред. П.В. Качана. — К. : Вища шк., 1998. — 375 с.
47. Симоненко В. К. Регионы Украины: проблемы развития / В. К. Симоненко. — К. : Наук. думка, 1997. — 264 с.
48. Симоненко В. К. Регіональна соціально-економічна політика: сутність, структура основні напрями реалізації / В. К. Симоненко // Економіка України. — 1995. — № 6. — С. 23–29.
49. Стеченко Д. М. Інноваційні форми регіонального розвитку / Д. М. Стеченко. — К. : Вища школа, 2002. — 254 с.
50. Стеченко Д. Н. Комплексное территориальное планирование народного хозяйства (экономико-географические аспекты) / Д. Н. Стеченко. — К. : Вища шк. Головное изд-во, 1988. — 200 с.
51. Стеченко Д. М. Управління регіональним розвитком / Д. М. Стеченко. — К. : Вища школа, 2000. — 223 с.
52. Стеченко Д. М. Розміщення продуктивних сил і регіоналістика / Д. М. Стеченко. — К. : Вікар, 2002. — 374 с.
53. Студенніков Ігор. Регіоналістика і регіонознавство: проблеми методології та категоріального апарату / Ігор Студенніков // Регіональна історія України : зб. наук. статей. — К. : Ін-т історії України НАНУ, 2007. — Вип. 1. — С. 67–78.
54. Управление экономическим и социальным развитием области: В 2 т. — К. : Наук. думка, 1987. — Т. 1. — 303 с.
55. Холод Н. Индекс людського розвитку в Україні: регіональні особливості / Н. Холод // Соціально-економічні дослідження в перехідний період Основи формування соціально-економічної політики. — Львів, 1998. — Вип. VIII. — С. 307–316.
56. Чумаченко М. Проблеми регіонального управління в Україні / М. Чумаченко // Регіональна економіка. — 1996. — № 1–2. — С. 39–49.

INTERNET – ресурси

1. <http://www.regionalstudies.org/>- сайт Regional Studies Association
2. <http://dergachev.ru/book-7/01.html> - Дергачев В.А. Регионалистика.

Навчальна програма дисципліни «Географічна експертиза та аудит»

Укладач : доцент, кандидат географічних наук І.В.Охременко

Пояснювальна записка

Курс «Географічна експертиза та аудит» є фундаментальним для фахівця-географа. Знання про географічні експертні форми дослідження є основою для формування наукового світогляду майбутнього вчителя/викладача або науковця.

Географічна експертиза та аудит вивчає географічні експертні форми дослідження. При викладанні курсу особливу увагу приділено результатам найновіших наукових досліджень у галузі географічної експертизи та аудиту.

Мета курсу - формування знань теоретико-методичної бази географічної експертизи та аудиту.

Завдання курсу

Теоретичні: вивчення теоретичних засад географічної експертизи та аудиту; загальних вимог до проведення географічної експертизи та аудиту; методичних аспектів проведення географічної експертизи та аудиту; процедури та методики здійснення географічної експертизи та аудиту; перспектив розвитку та впровадження геоecологічної експертизи та геоecологічного аудиту.

Практичні: оволодіння процедурою та методикою здійснення географічної експертизи та аудиту; набуття умінь та навичок практичної реалізації географічної експертизи та аудиту.

Фахові предметні компетентності:

- Усвідомлення значущості знань з географічної експертизи та аудиту як обов'язкової складової теоретичної підготовки за фахом;
- Здатність до формування когнітивного і практичного компонентів ПК з географічної експертизи та аудиту;
- Усвідомлення необхідності знань з географічної експертизи та аудиту для формування власного здорового способу життя.
- Знання теоретичних засад географічної експертизи та аудиту;
- Знання загальних вимог до проведення географічної експертизи та аудиту;
- Знання методичних аспектів проведення географічної експертизи та аудиту;
- Знання процедури та методики здійснення географічної експертизи та аудиту;
- Знання перспектив розвитку та впровадження геоecологічної експертизи та геоecологічного аудиту.
- Уміння та навички добору методичних прийомів щодо практичної реалізації географічної експертизи та аудиту;
- Уміння влучного добору методів і форм географічної експертної діяльності;
- Уміння проводити географічну експертизу та аудит;
- Уміння складати наукові обґрунтування проектів і експертні висновки;
- Уміння давати географічне обґрунтування екологічних експертиз;
- Уміння проводити спеціалізовані географічні експертизи.

Очікувані результати навчання:

- Знання теоретичних засад географічної експертизи та аудиту.
- Знання загальних вимог до проведення географічної експертизи та аудиту.
- Знання методичних аспектів реалізації географічної експертизи та аудиту.
- Знання особливостей проведення геоecологічної експертизи та геоecологічного аудиту.
- Вміння практично реалізовувати географічну експертизу та аудит.

Міжпредметні зв'язки. Вивчення даної дисципліни базується на знаннях, набутих у результаті засвоєння курсів галузевих (компонентних) фізико-географічних

наук: геоморфології, гідрології, метеорології, кліматології, ґрунтознавства тощо, комплексних: загального землезнавства, ландшафтознавства тощо, економічної і соціальної географії (у т.ч. регіональної); основ хімії, біології.

Зміст навчальної програми

Теоретичні засади географічної експертизи та аудиту. Методологічні засади географічної експертизи та аудиту. Умови виникнення. Історія становлення. Філософський базис. Об'єкт та предмет. Методи дослідження.

Поняття „експертиза”, „географічна експертиза”. Мета і завдання географічної експертизи. Співвідношення понять «експертиза» і «аудит».

Експертологія та географічна експертиза. Експертний метод дослідження. Класифікації експертиз.

Географія і географічна експертиза. Географічна інформація і географічна експертиза. Природно-господарські територіальні системи (ПГТС) як об'єкт географічної експертизи. Концепція ПГТС. Компоненти ПГТС. Деструктивні процеси ПГТС.

ПГТС і середовище. Типи середовищ. Геоекотонізація. Середовиществорюючі геосистеми. Порційність потоків.

Організаційно-методичні аспекти реалізації експертних форм географічного дослідження.

Організація географічної експертизи. Процедура. Колективна думко-діяльність в системі географічної експертизи.

Загальні питання методики здійснення географічних експертиз.

Функціональні типи експертиз, особливості їх реалізації.

Співвідношення процедур екологічної та географічної експертиз. Експертиза природних компонентів при оцінці впливу на навколишнє середовище (ОВНС).

Процедура та методика здійснення екологічної експертизи та екологічного аудиту. Місце географічного підходу в експертній оцінці.

Процедура екологічної експертизи. Загальна схема методики здійснення екологічної експертизи.

Процедура екологічного аудиту. Загальна схема методики здійснення екологічного аудиту.

Геоекологічна експертиза та геоекологічний аудит як нові науково-практичні види діяльності. Співвідношення понять «екологічна експертиза», «географічна експертиза» та «геоекологічна експертиза». Теоретико-методичні основи геоекологічної експертизи та геоекологічного аудиту. Методичні аспекти реалізації передпроектних, проектних та постпроектних (функціонуючих ПГТС) геоекологічних експертиз.

Список рекомендованих джерел

Основна література

1. Гохман О.Г. Экспертное оценивание / О.Г. Гохман - Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1991. - 150 с.

2. ДБН А.2.2-1-2003. Склад і зміст матеріалів оцінки впливів на навколишнє середовище (ОВНС) при проектуванні і будівництві підприємств, будинків і споруд. – К.: Держбуд України, 2004. – 17с.
3. Дьяконов К.Н. Экологическое проектирование и экспертиза / К.Н. Дьяконов, Л.В. Дончева. – М.: Аспект-Прогресс, 2005. – 384с.
4. Звонкова Т.В. Географическая экспертиза в целях охраны природы / Т.В. Звонкова // Географическое прогнозирование и охрана природы. – М., 1990. – С.34-42.
5. Звонкова Т.В. Географическое прогнозирование / Т.В. Звонкова. – М.: Высшая школа, 1987. -192 с.
6. Космачев К.П. Географическая экспертиза. (Методологические аспекты) / К.П. Космачев. - Новосибирск: Наука, 1981.- 107 с.
7. Позаченюк Е.А. Экологическая экспертиза: природно-хозяйственные системы / Екатерина Анатольевна Позаченюк. – Симферополь, 2003. – 473 с.
8. Позаченюк Е.А. Экологический аудит территорий (на примере равнинного Крыма) / Е.А. Позаченюк, И.В. Завальнюк. - 2006. - 16,3 п.л. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://dlc.crimea.edu/imon.gov.ua>
9. Реймерс Н.Ф. Методология научной (эколого-социальной-экономической) экспертизы проектов и хозяйственных начинаний (общие принципы) / Н.Ф. Реймерс. - М.: Экологический союз, 1990. – 86 с.
10. Швебс Г.И.Контурное земледелие / Г.И. Швебс. – Одесса: Маяк, 1985. – 55с.
11. Шищенко П.Г. Концепция природно-хозяйственных территориальных систем и вопросы рационального природопользования / П.Г. Шищенко, Г.И. Швебс // География и природные ресурсы. – 1987. – №4. – С. 30-38.
12. Швебс Г.И. Природопользование: теоретические основы и методы управления / Г.И. Швебс // Физич. география и геоморфология. - К.: Вища школа, 1988. – №35. – С. 3-9.

Додаткова література

1. Боков В.А. Парциальность ландшафтных комплексов / В.А. Боков // Новые подходы к структурно-динамическим исследованиям геосистем. – Казань: Казанск.гос.ун-т, 1989. – С.50-52.
2. Боков В.А. Пространственно-временная организация геосистем / В.А. Боков. – Симферополь: СГУ, 1983. - 56 с.
3. Географическое обоснование экологических экспертиз / Под ред. Т.В.Звонковой. - М.: Изд-во МГУ, 1985. – 208 с.
4. Залетаев В.С. Экотонные системы как географическое явление и проблемы экотонизации биосферы / В.С. Залетаев // Современные проблемы географии экосистем. – М.: Изд-во МГУ, 1984. – С.53-55.
5. Залетаев В.С. Экологически дестабилизированная среда (экосистемы аридных зон в изменяющемся гидрологическом режиме) / Под ред. А.Г. Бабаева / В.С. Залетаев. – М.: Наука, 1989. – 146 с.
6. Кочуров Б.И. Экологическая экспертиза землепользования / Б.И. Кочуров, Ю.Г. Иванов // География и природные ресурсы. – 1988. - №2. – С. 23-27.

7. Экспертные оценки в научно-техническом прогнозировании. – К.: Наукова думка, 1974. – 160 с.
8. Щедровицкий Г.П. Организационно-деятельная игра как новая организация и метод развития коллективной мыследеятельности / Г.П. Щедровицкий, С.Н. Котельников // Нововведение в организациях. - М.: 1983.- с. 33-54.

Навчальна програма дисципліни «Методологія наукових досліджень в фізичній географії»

Укладач : доцент, кандидат географічних наук І.М.Котовський

Пояснювальна записка

Мета курсу: дисципліна “Методологія наукових досліджень в фізичній географії” знайомить студентів з методологічною основою наукових досліджень у фізичній географії та з сучасними методами проведення означених досліджень.

Завдання курсу:

Теоретичні: сформулювати діалектичний науковий світогляд у студентів; дати уявлення про загальні методологічні та методичні закономірності проведення досліджень у фізичній географії.

Практичні: сформулювати навички використання різних методологічних та методичних підходів в практичних дослідженнях у фізичній географії.

Очікувані результати навчання:

- студенти повинні знати закономірності процесів, що відбуваються в геосистемах різного рівня складності, а також правила проведення сучасних досліджень у фізичній географії;
- студенти повинні вміти використовувати різні методологічні підходи до рішення конкретних задач у фізичній географії, грамотно ставити науковий експеримент та інтерпретувати отримані результати.

Міжпредметні зв'язки: вивчення курсу «Методологія наукових досліджень в фізичній географії» базується на знаннях студентами наступних дисциплін: «Гідрологія», «Метеорологія», «Ґрунтознавство», «Ландшафтознавство», «Екологія», «Основи наукових досліджень», тощо.

Предметні компетенції (ПК) з дисципліни:

Мотиваційно-ціннісний компонент ПК:

- усвідомлення значущості знань з основ методології наукових досліджень у фізичній географії як обов'язкової складової теоретичної підготовки за фахом;
- здатність до формування когнітивного і практичного компонентів ПК з методології наукових досліджень в фізичній географії;
- усвідомлення необхідності знань з методології наукових досліджень в фізичній географії для створення геоекологічно безпечних умов функціонування держави.

Когнітивний, знаннявий компонент ПК (знання):

- знання про закономірності процесів, що відбуваються в геосистемах різного рівня складності;

- знання про правила проведення сучасних наукових досліджень в галузі наук про Землю;
- знання про типи негативних впливів на природні геосистеми та механізмів самовідновлення геосистем після дії катастрофічних факторів навколишнього середовища різного походження;
- знання про загальні закономірності функціонування природних та антропогенно-змінених геосистем різного рівня складності;
- знання про закономірності динамічних та еволюційних змін в природних та антропогенно-змінених геосистемах.

Практичний, діяльний компонент ПК (уміння, навички):

- уміння використовувати різні методологічні підходи до вирішення конкретних завдань в галузі наук про Землю;
- уміння добирати адекватні методи дослідження для вирішення конкретних завдань в галузі наук про Землю;
- уміння грамотно ставити експерименти для дослідження проблем в галузі наук про Землю та інтерпретувати отримані результати;
- уміння використовувати набуті теоретичні знання з методології наукових досліджень в галузі наук про Землю в практичних дослідженнях геосистем різного рівня складності;
- уміння аналізувати сучасну наукову літературу та наявні Інтернет-ресурси з проблем в галузі наук про Землю;
- навички використання довідкової літератури для вирішення проблемних питань в галузі наук про Землю.

Зміст дисципліни

Методологія наукової оцінки геоекологічних процесів в підстелюючих гірських породах. Методологія оцінки ризиків розвитку напружень стискання в гірських породах. Джерела і типи напружень в гірських породах. Методи детекції напружень в гірських породах. Причини виникнення землетрусів і гірських ударів. Принцип роботи сейсмографа. Визначення магнітуди землетрусу. Оцінка інтенсивності землетрусу. Фактори, які впливають на ступінь ушкодження будівель під час землетрусу. Методи прогнозування землетрусів. Шляхи зменшення руйнівної дії землетрусів.

Методологія оцінки ризиків розвитку напружень розтягнення в гірських породах. Причини нестійкості схилів. Зсуви. Причини виникнення зсувів. Класифікація зсувів. Повільні і катастрофічні зсуви. Еколого-економічні наслідки зсувів. Попередження зсувів. Відслоювання гірських порід. Соліфлюкція. Осипи. Типи руху осипів. Обвали. Попередження руйнівної дії осипів і обвалів. Нестійкість горизонтальних поверхонь землі, пов'язана з утворенням природних або техногенних пустот під землею. Карст. Суфозія. Причини посилення карстових та суфозійних процесів в сучасних умовах.

Методологія оцінки небезпеки розвитку процесів вивітрювання будівельних матеріалів. Фізичне, хімічне і біологічне вивітрювання гірських порід. Причини прискореного вивітрювання природних та штучних будівельних матеріалів. Екологічні наслідки вивітрювання будівельних матеріалів. Методологія оцінки рівня розвитку

деструкційних процесів в несучих конструкціях. Екологічно-безпечне будівництво в зонах з прискореним вивітрюванням будівельних матеріалів.

Методологія оцінки небезпеки розвитку резонансних явищ в підстелюючих гірських породах. Поняття «резонанс». Визначення резонансно небезпечних ділянок земної поверхні. Екологічні ризики, пов'язані з розташуванням техногенних об'єктів в резонансно-небезпечних зонах. Екологічно-безпечне будівництво на територіях, небезпечних за розвитком резонансних явищ.

Методологія наукової оцінки фізичного навантаження на природні та антропогенно-трансформовані геосистеми. Шумове і вібраційне забруднення навколишнього середовища. Основні характеристики і закономірності розповсюдження звукових коливань. Дія шуму на людину і навколишнє середовище. Методи оцінки і виміру шумового забруднення. Джерела шуму і їх шумові характеристики. Загальні методи зниження впливу шуму на навколишнє середовище. Нормування шуму. Проведення акустичного розрахунку. Вплив вібрацій на людину і навколишнє середовище. Причини і джерела вібрації.

Електромагнітне забруднення навколишнього середовища. Типи електромагнітних хвиль. Гіпоелектромагнітні умови. Гіперелектромагнітні умови. Джерела радіохвильового забруднення навколишнього середовища. Електромагнітні поля промислової частоти. Електромагнітні поля ВЧ- і СВЧ-діапазонів. Вплив на живі організми. Засоби захисту людини. Лазерна техніка. Вплив лазерного опромінення на організм людини. Нормування і засоби захисту від лазерного опромінення.

Забруднення навколишнього середовища іонізуючим випромінювання. Типи іонізуючого опромінення. Природні і штучні джерела іонізуючих випромінювань. Гамма-промені, рентгенівські промені, α - і β - іонізуюче випромінювання. Радіоактивність. Період напіврозпаду радіонукліду. Активність радіонукліду. Дозиметричні показники. Фонове опромінення людини. Радіаційні ефекти опромінення людини. Нормування радіаційного опромінення. Прогнозування радіаційної обстановки при ядерних катастрофах. Захист населення від іонізуючого опромінення.

Теплове забруднення навколишнього середовища. Парникових ефект. Природні та техногенні складові парникового ефекту в сучасних умовах та в геологічному минулому Землі. Пірогенні екологічні катастрофи. Екологічна шкідливість лісових пожеж і технологічних виробництв, пов'язаних з горінням. Критерії крупних пожеж і їх наслідків. Антропогенні фактори пожеж і вибухів. Пожеже-небезпечні властивості речовин і матеріалів. Встановлення категорій виробництв за пожежною і вибуховою небезпечністю. Класи вибухонебезпечних зон у відповідності до «Правил улаштування електроустановок». Встановлення категорій пожеже-небезпечних приміщень. Засоби вогнегасіння. Особливості прогнозування пожежної обстановки в населених пунктах.

Методологія наукової оцінки хімічного навантаження на природні та антропогенно-трансформовані геосистеми. Методологія оцінки рівня хімічного забруднення атмосферного повітря. Класифікація забруднювачів атмосфери. Джерела забруднення атмосфери. Наслідки забруднення атмосфери. Озоновий екран. Природні та техногенні причини утворення озонових дир в стратосфері.

Екологічні наслідки руйнування озонового шару. Розсіювання токсичних викидів в атмосфері. Санітарно-захисні зони. Санітарно-гігієнічні показники забруднення атмосфери. Комплексний показник забруднення атмосферного повітря. Роздільне нормування забруднюючих речовин у повітрі.

Методологія оцінки рівня хімічного забруднення води. Основні джерела хімічного забруднення гідросфери. Евтрофікація води. Методологія оцінки розповсюдження забруднюючих речовин з підземними та поверхневими водами. Методи детекції забруднюючих речовин у воді. Самоочищення в гідросфері. Оцінка якості водного середовища. Санітарно-гігієнічні показники забруднення гідросфери. Погіршення якості води. Зміни гідрологічного режиму басейну. Радіоактивне забруднення водосховищ.

Методологія оцінки рівня хімічного забруднення ґрунтового покриву. Антропогенні впливи на ґрунти. Деградація ґрунтів. Хімічне забруднення ґрунтів. Радіоактивне забруднення ґрунтів. Нормування забруднюючих речовин в ґрунтах. Основні джерела забруднення. Трансформація забруднюючих речовин в ґрунтах. Значення ґрунтової мікрофлори в деструкції забруднюючих речовин. Фітомеліорація забруднених ґрунтів.

Література до курсу:

Основна література

1. Аполлов Б. А. Учение о реках: Учебное пособие / Б. А. Аполлов. - М.: Изд-во МГУ, 1963. - 424 с. - 6 000 экз. (в пер.).
2. Бетехтин А.Г. Курс минералогии: учеб. пособие для студ. высш. учеб. завед., направление 130300. Прикладная геология. М.: Кн. дом Университет, 2008. 738 с.
3. Богословский Б. Б. Озёроведение: Учебник для университетов / Б. Б. Богословский. - М.: Изд-во МГУ, 1960. - 336 с. (в пер.).
4. Важнов А. Н. Гидрология рек. - М.: Изд-во Моск. ун-та. - 1976. - 339 с.
5. Второв П.П., Дроздов Н. Н. Биogeография [учебник для вузов]. - М.: Владос-Пресс, 2001.- 302 с. - ISBN 5-305-00024-6.
6. Воронов А.Г. Биogeография (с элементами биологии) [учебник для вузов]. - М.: МГУ, 1963.- 342 с.
7. Ганжара Н.Ф. Почвоведение. - М.: Агроконсалт, 2001. - 392 с. - ISBN 5-94325-003-4
8. Геоморфология: учеб. пособие для вузов / Под ред. А.Н. Ласточкина, Д.В. Лопатина. - М.: Академия. - 520 с. - (Высш. проф. образование).
9. Гусев А. М. Основы океанологии.- М.: Изд-во МГУ, 1987, 247 с.
10. Динамическая метеорология (Под редакцией Д. Л. Лайхтмана). -Л.: Гидрометеоиздат.-1976.-607 с.
11. Исаченко А.Г. Ландшафтоведение и физико-географическое районирование. - М.: Высшая школа, 1991.
12. Казаков Л.К. Ландшафтоведение: учебник для студентов учреждений высшей школы проф. образования. - М.: Издат. центр "Академия". 2011. - 336 с. - ISBN 978-5-7695-7991-2.
13. Короновский Н.В. Общая геология. М.: изд-во МГУ, 2006

14. Короновский Н.В., Хаин В.Е., Ясаманов Н.А. Историческая геология: Учебник. - М.: Академия, 2006.
15. Мамай И.И. Динамика ландшафтов: Методика изучения. - М.: Изд-во Моск. ун-та, 1992. - 168 с. - ISBN 5-211-02371-4.
16. Марков и др. Введение в физическую географию / Сост.: К.К. Марков, О.П. Добродеев, Ю.Г. Симонов, И.А. Суетова. - М.: Высшая школа, 1978. - 192 с. - 10 000 экз. (обл.).
17. Матвеев Л.Т. Основы общей метеорологии. Физика атмосферы, Л., 1965; СПб: Гидрометеиздат, 2000. - 751 с.
18. Мильков Ф.Н. Ландшафтная сфера Земли. - М.: Мысль, 1970. - 208 с.
19. Мильков Ф.Н. Словарь-справочник по физической географии. - М.: Географгиз, 1960. - 272 с. - 37 000 экз. (в пер.).
20. Михайлов В.Н., Добровольский А.Д. Гидрология.- 3. - Высшая школа, 2008. - 463 с. - ISBN 978-5-06-005815-4.
21. Михеев В.А. Классификация климатов // Климатология и метеорология. - Ульяновск: Ульяновский государственный технический университет, 2009. - 114 с. - ISBN 978-5-9795-0533-6.
22. Николаев В.А. Ландшафтоведение. - М.: Изд-во географ. ф-та МГУ. 2006.
23. Перельман А.И. Геохимия. - М.: Высшая школа, 1988.- 527 с.
24. Попов А.И., Розенбаум Г. Э.,Тумель Н. В. Криолитология. М. Изд-во МГУ,1985. – 240 с.
25. Рельеф среды жизни человека: экологическая геоморфология / Отв. ред. Э.А. Лихачева, Д.А. Тимофеев. - М.: Медиа-пресс, 2002. - 640 с. - ISBN 5-901004-02-0.
26. Розанов Б.Г. Генетическая морфология почв. - М.: Изд-во Московского университета, 1975.
27. Рухин Л.Б. Основы общей палеогеографии / Под ред. канд. геол.-минер. наук Е. В. Рухиной. - Изд. 2-е, перераб. и доп. -Л.: Гостоптехиздат, Ленингр. отд-ние, 1962. - 628 с. - 5200 экз. (в пер.).
28. Рухин Л.Б. Основы литологии. Л.: Недра, 1969.
29. Рычагов Г.И. Геоморфология: учебник для студентов вузов обучающихся по географ. специальностям. - 3-е, перераб. и доп. - М.: Изд-во Моск. ун-та : Наука, 2006. - 416 с. - ISBN 5-02-034256-4.
30. Симонов Ю.Г. Геоморфология. - СПб.: Питер, 2005. - 427 с. - ISBN 5-94723-713-X.
31. Симонов Ю.Г., Болысов С.И. Методы геоморфологических исследований: Методология. - М.: Аспект-Пресс, 2002. - 192 с. - ISBN 5-7567-0179-6.
32. Страхов Н.М. Основы теории литогенеза. М.: Гостоптехиздат. Т. 1- 3, 1960 - 1962.
33. Шупер В.А. Теоретическая география // Социально-экономическая география: понятия и термины. Словарь-справочник. Отв. ред. А. П. Горкин. - Смоленск: Ойкумена, 2013. - С. 250 - 251.
34. Хаин В.Е., Рябухин А.Г., Наймарк А.А. История и методология геологических наук: учеб. пособие для студ. вузов. - М.: Академия, 2008. - 416 с. - ISBN 978-5-7695-4870-3.
35. Хргиан А.Х. Физика атмосферы, 3 изд., Л.- 1969.

36. Хромов С.П., Петросянц М.А. Метеорология и Климатология. Учебник. - М.: Изд. МГУ, 2001. - 527 с.
37. Чеботарёв А.И. Гидрология суши и речной сток: Учебник / А.И. Чеботарёв; Гл. упр. гидрометеорол. службы при СМ СССР.- Л.: Гидрометеиздат, 1950. - 344 с. - 8000 экз. (в пер.).

Додаткова література

1. Алексеев В.П. Литология. Екатеринбург, 2004. ISBN 5-8019-0060-8
2. Алексеенко В.А. Экологическая геохимия. - М.: Логос, 2000. - 627 с.
3. Алексеенко В.А. Геоэкология. Экологическая геохимия. - Ростов- н/Д.: Феникс, 2016. - 688 с.
4. Богородский В. В., Физические методы исследования, Л., 1968.
5. Булах А.Г. Общая минералогия. Спб., 2004, 356 с.
6. Вернадский В.И. Химическое строение биосферы Земли и её окружения. - М.: Наука, 1965. - 348 с.
7. Геохимические карты // Казахстан. Национальная энциклопедия. - Алматы: Қазақ энциклопедия, 2005. - Т. II. - ISBN 9965-9746-3-2.
8. Городецкий О.А., Гуральник И.И., Ларин В.В. Метеорология, методы и технические средства наблюдений. - 2-е изд. - Л.: Гидрометеиздат, 1991. - С. 8. - 336 с. - ISBN 5-268-00646-9.
9. Груза В.В., Романовский С.И. Принцип актуализма и логика познания геологического прошлого // Известия АН СССР, сер. Геология, № 2, 1974.
10. Добрецов Н.Л., Кирдяшкин А.Г., Кирдяшкин А.А. Глубинная геодинамика. Новосибирск: Гео, 2002. - 373 с.
11. Докучаев В.В. По вопросу об осушении болот вообще и в частности по осушению Полесья // Труды СПб. общества естествоиспытателей. 1875. Т. 6. С. 131-185.
12. Жарков В.Н. Внутреннее строение Земли и планет. - М.: Наука, 1978. - 192 с.
13. Иванов К.Е. Гидрология болот. - Л.: Гидрометеиздат, 1953. - 304 с. (в пер.)
14. Казаков Л.К. Ландшафтоведение с основами ландшафтного планирования. Учебное пособие - 2-е издание. - М.: Изд. центр "Академия". 2008. - 338 с. - ISBN 978-5-7695-5612-8.
15. Казаков Л.К. Ландшафтоведение /природные и природно-антропогенные ландшафты. - М.: Изд-во МНЭПУ, 2004.
16. Курс динамической вулканологии для студентов мех-мата и геологического факультета МГУ.
17. Левинсон-Лессинг Ф.Ю., Струве Э.А. Петрографический словарь. М.: ГНТИ лит. геологии и по охране недр, 1963.
18. Малышев А.И. Закономерности нелинейного развития сейсмического процесса. Екатеринбург: Изд-во ИГГ УрО РАН. 2005. 111 с.
19. Марков К.К. Основные проблемы геоморфологии / Проф. К. К. Марков; Под ред. проф. Я. С. Эдельштейна; Моск. ордена Ленина гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. Науч.-исслед. ин-т географии. - М.: Географгиз, 1948. - 344 с.
20. Миловский А.В., Кононов О.В. Минералогия. Изд. Московского университета, 1982.

21. Мильнер Г.Б. (Milner H.B.). Петрография осадочных пород. Том I. М.: Недра, 1968. 500 с
22. Монин А.С. Теоретические основы геофизической гидродинамики.-Л.: Гидрометеиздат.-1988. - 424 с.
23. Монин А.С., Шишков Ю.А. История климата. - Л.: Гидрометеиздат, 1979. - 407 с.
24. Общая геология. ред. А.К. Соколовский. М.: издательство КДУ. Т.1. 2006
25. Огиевский А. В. Гидрология суши (общая и инженерная) / А. В. Огиевский. - Изд. 3-е, испр. и перераб. - М.: Сельхозиздат, 1952. - 516 с. - 10 000 экз.(в пер.).
26. Осадки и осадочные породы // Геология. М.: Мир, 1984. С. 117 - 150.
27. Перельман А.И., Касимов Н.С. Геохимия ландшафта. - М.: Астрей-2000, 1999. - 762 с.
28. Романовский С.И. Физическая седиментология. Л.: Недра, 1988.
29. Рухин Л. Б. Основы литологии: Учение об осадочных породах / Под ред. д-ра геол.-минер. наук Е. В. Рухиной. - 3-е изд., перераб. и доп. - Л.: Недра, Ленингр. отд-ние, 1969. — 704 с. (в пер.)
30. Саэт Ю.Е. и др. Геохимия окружающей среды. - М.: Недра, 1990. - 335 с.
31. Состав и свойства вещества в недрах Земли. М. РИЦ ВИМС, 2005 г. ISBN 5-901837-12-6
32. Станкеев Е.А. Генетическая минералогия. М., Недра,1986.
33. Страхов Н.М. Типы литогенеза и их эволюция в истории земли. М.: Госгеолтехиздат, 1963.
34. Тетяев М.М. Геотектоника СССР: Утв. ВКВШ при СНК СССР в качестве учебника для высших учеб. заведений. Л., М.: ГОНТИ, Гл. ред. горно-топл. и геол.-развед. лит., 1938. 299 с.
35. Ушаков С.А., Ясаманов Н.А. Дрейф материков и климаты Земли. - М.: Мысль, 1984. - 208 с. - 50 000 экз.
36. Ферсман А.Е. Геохимия. - тома 1-4, 1933-1939.
37. Фролов В.Т. Опыт и методика стратиграфо-литологических и палеогеографических исследований. М.: изд-во МГУ, 1965.
38. Хаин В.Е. Глава 1. Предмет, методы и основные этапы развития геотектоники // Геотектоника с основами геодинамики. - Москва: Издательство Московского университета, 1995. - С. 4 - 15. - 480 с. - 3000 экз. - ISBN 5-211-03063-X.
39. Халтинер Дж. Мартин Ф. Динамическая и физическая метеорология.- М.: Иностранная литература.-1960.- 436 с.
40. Япаскерт О.В. Основы учения о литогенезе. М.: Изд-во МГУ, 2005.
41. Ясаманов Н.А. Древние климаты Земли. - Л.: Гидрометеиздат, 1985. - 295 с.
42. Ясаманов Н.А. Популярная палеогеография / Рец.: А.Л. Чепалыга. - М.: Недра, 1985. - 136 с. - 70 000 экз.

Навчальна програма з дисципліни «Методологія наукових досліджень в суспільній географії»

Укладачі: доцент, доктор географічних наук Д.С.Мальчикова,

Пояснювальна записка

Дисципліна «Методологія наукових досліджень в суспільній географії» є базовою для підготовки фахівців ступеня вищої освіти «магістр» зі спеціальності 103 Науки про Землю. Вона орієнтована на ознайомлення з теоретико-методологічними основами, методами і методиками організації і проведення суспільно-географічних робіт в різних умовах, складання карт тощо.

Мета курсу – дати студентам базові знання з організації суспільно-географічних досліджень, основними методами їх проведення та використання в конкретних умовах.

Завдання курсу:

Теоретичні: ознайомити з теоретичними і практичними аспектами проведення суспільно-географічних досліджень, з інструментарієм суспільної географії щодо способів збору та обробки суспільно – географічної інформації на різних таксономічних ступенях; оволодіти основними методами і методиками проведення досліджень за різних природних, соціально-економічних умов.

Практичні: навчити правильно використовувати отримані знання в географічних, екологічних, регіональних дослідженнях; сформулювати сучасне розуміння місця суспільства в навколишньому середовищі, його зв'язків з природними і техногенними складниками.

Фахові предметні компетентності:

- Застосовувати числову модель методу;
- Обраховувати необхідні параметри методу
- Робити інтерпретацію обраного методу;
- Здійснювати оцінку достовірності отриманих результатів.

Очікувані результати навчання.

- Можливу сферу застосування певного методу;
- Сукупність інтерпретаційних характеристик методу;
- Загальну схему реалізації обраного методу;

Міждисциплінарні зв'язки. Засвоєння навчального матеріалу курсу базується на знаннях і вміннях студентів із таких навчальних дисциплін, як вступ до фаху, основи наукових досліджень, геостатистика, геоінформаційні системи в географії, картографія, загальне землезнавство, географія ґрунтів, географія транспорту, географія населення.

Зміст дисципліни

Предмет, мета і завдання курсу. Теоритичні засади наукового пізнання та творчості. Мета і завдання курсу. Особливості дослідницької, планової і проектної діяльності. Наукова картина світу. Наука і релігія. Науки природничі та суспільні. Наукова теорія. Методологія. Емпіричний та теоретичний рівні пізнання. Фундаментальні та прикладні дослідження. Методологія індуктивних та дедуктивних досліджень. Понятійно-термінологічний апарат. Об'єкт і предмет суспільної географії.

Основні напрямки суспільно-географічних досліджень. Рівні і масштаби суспільно-географічних досліджень.

Загальнонаукові та конкретнонаукові методи дослідження: загальна характеристика. Наукові методи та їх систематика. Методи суспільно-географічних досліджень. Загальнонаукові методи в суспільно-географічних дослідженнях. Картографічний метод. Метод ідеалізації. Метод формалізації. Математичні методи. Метод моделювання. Поступеняльно-географічний метод. Методи класифікації та типізації. Системний метод. Системний підхід. Методи аналізу взаємозв'язків і взаємозалежностей. Географічні інформаційні системи (ГІС). ГІС-технології.

Поступеняльна характеристика конкретно-наукових методів у суспільно-географічних дослідженнях. Поступеняльно-географічний метод дослідження. Суспільно-географічний опис. Необхідність і сфера застосування. Техніка опису. Генералізація в суспільній географії. Принципи генералізації. Найголовніші правила узагальнення. Техніка реалізації. Поступення в суспільній географії. Принципи побудови поступення. Переваги і недоліки методу.

Суспільно-географічні дослідження: методологічний огляд. Особливості і принципи суспільно-географічних досліджень. Об'єкти суспільно-географічних досліджень. Польові та камеральні дослідження. Організація польових досліджень. Джерела первинної інформації. Збирання суспільно-географічних даних. Представлення інформації. Опис та вимірювання. Якісні та кількісні характеристики суспільно-географічних об'єктів. Наукова географічна мова. Напрямки формалізації у географічних дослідженнях. Просторове впорядкування суспільно-географічної інформації. Систематика географічних об'єктів по вертикалі та по горизонталі.

Графічний метод: спеціальні графіки, діаграми. Сфера застосування методу. Вибір масштабу, шкал та форми графіків. Лінійні графіки. Крива Лоренца: застосування, техніка побудови та інтерпретація. Кількісні оціночні параметри. Трикутна діаграма. Загальне призначення, побудова та пояснення отриманих результатів. Переваги і недоліки трикутних діаграм. Зіркова діаграма. Застосування і техніка побудови. Номограми: клас задач і особливості розв'язання. Загальні відомості про центрографічні методи.

Статистичні методи. Основи одномірної статистики. Розподіли. Необхідність і сфера, застосування методу. Одиниці явища і сукупності. Масові явища та їх характерні особливості. Основа побудови статистичного методу. Переваги і недоліки методу.

Групування і його види. Клас задач, що вирішуються. Головна мета методу. Види групувань. Типологічне групування. Структурне групування. Аналітичне групування. Загальна техніка групування. Основа групування: якісні і кількісні ознаки. Інтервал групування. Рівні і нерівні інтервали. Правила вибору виду інтервалу. Розрахунок величини інтервалу.

Метод середніх. Сфера застосування і умови реалізації методу. Види середніх та їх форми. Середня арифметична проста. Середня арифметична зважена. Середня арифметична інтервального ряду. Правила вибору форми середньої арифметичної".

Середня гармонійна проста і зважена. Умови реалізації та техніка розрахунку. Середня геометрична. Застосування і побудова. Принципи вибору виду середньої.

Кореляційний аналіз для двох і більшого числа стохастичних змінних. Параметрична кореляція. Сфера застосування і головні завдання. Попередні умови реалізації методу. Умова, однорідності даних. Умова незалежності даних. Умова виконання закону нормального розподілу даних. Оціночні параметри і критерії. Коефіцієнт асиметрії. Коефіцієнт ексцесу.

Параметричні коефіцієнти кореляції. Лінійна і нелінійна залежності. Види коефіцієнтів кореляції. Парна лінійна кореляція і сфера застосування і розрахункові формули. Інтерпретація та оцінка отриманих результатів. Оцінка значень коефіцієнту за критерієм Стюдента (t - критерій). Розрахунки стандартної помилки. Множинний коефіцієнт кореляції. Застосування і техніка розрахунків. Інтерпретація результатів та оцінка їх значимості. Критерій Фішера (F — критерій). Розрахунки середньої квадратичної помилки. Частковий коефіцієнт кореляції. Сфера застосування. Розрахунок, інтерпретація і оцінка результатів. Коефіцієнт детермінації і застосування і пояснення. Загальна схема реалізації методу. Поняття про кореляційне відношення і нелінійний коефіцієнт кореляції. Інтерпретація результатів машинної обробки даних. Проблеми застосування методу в суспільній географії.

Факторний аналіз. Загальні положення методу факторного аналізу. Поняття фактора в статистиці і суспільній географії. Сфера застосування факторного аналізу. Основна ідея методу. Головні типи задач, які вирішує факторний аналіз. Загальна розрахункова модель методу. Огляд підходів до вирішення задач - методу. Головні умови застосування факторного аналізу. Нормування даних: необхідність і техніка реалізації. Проблема співвідношення між факторами та кількістю об'єктів спостереження. Головні результати факторного аналізу. Таблиця факторних навантажень та її інтерпретація. Числові критерії віднесення, ознаки до фактора. Коефіцієнт детермінації як оціночний критерій. Таблиця факторних ваг та її інтерпретація. Основні оціночні параметри. Побудова факторних графіків і карт. Техніка реалізації методу на ЕОМ та інтерпретація результатів машинної обробки.

Метод графів, особливості його застосування у суспільно-географічних дослідженнях. Загальна характеристика методу. Використання графів в топологічному аналізі. Розрахунки міри зв'язності. Техніка розрахунків міри доступності. Загальні топологічні параметри сіток. Побудова графу сусідського положення. Багатокутові сітки, головні характеристики. Відношення і графи. Графи різних видів відношень. Відношення упорядкованості та їх графи. Графи причинно-наслідкових відношень, і графи як геометричне відображення класифікації. Загальний випадок побудови графу ієрархічної класифікації. Графи дихотомічної класифікації. Графи таксономізації.

Дискримінантний і кластерний аналіз. Сфера застосування і головна ідея методу дискримінантного аналізу. Отримання канонічних іскримінантних функцій. Інтерпретація канонічних дискримінантних функцій. Двокоординатні і однокоординатні графіки. Загальне поняття про стандартизовані і структурні коефіцієнти дискримінантного аналізу. Оціночні параметри методу. Процедури класифікації.

Послідовний відбір змінних. Загальний огляд критеріїв відбору: статистика Уїлкса, Рао, Махаланобіса, та ін. Інтерпретація машинної обробки даних. Використання методу кластерного аналізу: перспективи і проблеми. Вибір змінних. Характеристика поняття подібності та її міри. Поняття про природу кластерів та техніка (способи) їх отримання. Ієрархічний агломеративний спосіб. Техніка ітеративного ґрунтування. Варіанти факторного аналізу (С)аналіз). Визначення числа кластерів. Методи перевірки обґрунтованості рішень. Тести значимості ознак. 1 Процедури Монте-Карло. Використання персональних комп'ютерів та інтерпретація матеріалів машинної обробки даних. Машинна графіка.

Методи прогнозування. Суспільно-географічний опис. Необхідність і сфера застосування. Техніка опису. Генералізація в суспільній географії. Принципи генералізації. Найголовніші правила узагальнення. Техніка реалізації. Поступення в суспільній географії. Принципи побудови поступення. Переваги і недоліки методу.

Оціночні критерії кореляційного аналізу. Множинна кореляція і непараметричний кореляційний аналіз. Оцінка значень коефіцієнту за критерієм Стюдента (t - критерій). Розрахунки стандартної помилки. Множинний коефіцієнт кореляції. Застосування і техніка розрахунків. Інтерпретація результатів та оцінка їх значимості. Критерій Фішера (F — критерій). Розрахунки середньої квадратичної помилки. Частковий коефіцієнт кореляції. Сфера застосування. Розрахунок, інтерпретація і оцінка результатів. Коефіцієнт детермінації і застосування і пояснення. Загальна схема реалізації методу. Поняття про кореляційне відношення і нелінійний коефіцієнт кореляції. Інтерпретація результатів машинної обробки даних. Проблеми застосування методу в суспільній географії.

Рангові коефіцієнти кореляції. Кореляційний аналіз якісних ознак. Рангові коефіцієнти кореляції та сфера її застосування. Види рангових коефіцієнтів: загальна характеристика. Коефіцієнт Фехнера. Методика розрахунків. Коефіцієнт Спірмена. Техніка розрахунків. Інтерпретація і оцінка отриманих результатів. Коефіцієнт рангової кореляції Кендела. Розрахунки, інтерпретація і оцінка результатів. Коефіцієнт конкордації. Техніка розрахунків і оціночні параметри. Кореляція якісних ознак. Можливі сфери застосування. Загальна характеристика основних показників. Визначення критерію наявності зв'язку. Коефіцієнт асоціації. Техніка розрахунків, інтерпретація і оцінка. Коефіцієнт контингенції. Розрахунки та інтерпретація результатів.

Регресійний аналіз: загальний огляд. Необхідність й сфера застосування методу. Основні завдання, які вирішує метод. Головні вимоги до реалізації. Умова мультиколінеарності ознак. Умова оптимальності розміру масиву числових даних. Загальна модель регресії (лінійної). Інтерпретація коефіцієнтів регресійного ступення. Оцінка розрахункових параметрів ступення. Середня квадратична помилка ступення і коефіцієнтів. Критерії значимості Фішера (F — критерій) та Стюдента (t — критерій). Коефіцієнт еластичності. Часткові (чисті) коефіцієнти множинної регресії. Коефіцієнт детермінації та його пояснення. Специфіка інтерпретації коефіцієнтів множинної регресії. Техніка стандартизації і нормування вихідних даних. Оцінка точності ступення множинної регресії.

Суспільно-географічне дослідження населення і розселення населення в регіоні. Методика аналізу геодемографічних процесів. Аналіз територіальної диференціації геодемографічних процесів. Геодемографічний прогноз. Методика геодемографічного районування. Аналіз демографічної ситуації. Геодемографічне районування. Дослідження систем розселення.

Вимір людського розвитку. Показники якості життя населення. Дослідження ступеня життя населення.

Суспільно-географічне дослідження природно-ресурсного потенціалу. Характеристика особливостей територіальної диференціації природно-ресурсного потенціалу. Причини нерівномірного розподілу.

Методи та підходи дослідження господарського комплексу регіону. Методи та підходи дослідження господарського комплексу і інтенсивності освоєння території. Вплив факторів розміщення виробництва на територіальну структуру господарства.

Дослідження сільськогосподарського виробництва. Цільові настанови досліджень. Вихідні матеріали. Програма дослідження сільськогосподарського підприємства. Рослинництво. Тваринництво. Економічні показники сільськогосподарського підприємства. Аналіз структури сільськогосподарського виробництва. Виробнича спеціалізація сільського господарства.

Нелінійна регресія і кореляція. Нелінійна регресія і кореляція. Сукупність регресійних кривих. Оціночні параметри регресійних ступенянь. Кореляційне відношення: техніка та аналіз застосування. Канонічна кореляція та інтерпретація її результатів. Поняття про просторову регресію: сфера реалізації і основні висновки. Гребенева регресія і її головні особливості. Реалізація регресійного методу на ЕОМ. Результати машинної обробки та їх інтерпретація.

Дисперсійний аналіз. Метод статистичної перевірки. Поняття про дисперсійний аналіз та сфера його застосування. Використання дисперсійного аналізу при однофакторних дослідках. Визначення і розкладання варіації. Визначення дисперсій. Аналіз дисперсій. Використання дисперсійного аналізу при двофакторних дослідках. Специфіка використання методу в суспільній географії. Обрахунки і аналіз машинної обробки даних методом дисперсійного аналізу. Загальна ідея та, сфера застосування методу. Характеристика основних понять. Критерії для середніх. Критерії для дисперсій. Критерій для зв'язків. Критерії узгодженості. Критерії випадковості. Проблеми реалізації методу в суспільній географії.

Проблеми і перспективи розвитку методів суспільно-географічних досліджень. Регіональні банки даних. Гнучкі інформаційні системи. Машинна графіка. Електронні карти. Експертні системи.

Суспільно-географічне дослідження особливостей природокористування та екологічної ситуації в регіоні. Специфічні риси географії екологічних проблем регіону. Особливості природокористування і пов'язані з цим відміни у змінах навколишнього природного середовища.

Методи підходи районування у суспільно-географічних дослідженнях. Еколого-економічне районування регіону як один з комплексних видів суспільно-

географічного районування. Глибокий всебічний аналіз еколого-економічного розвитку регіонів області. Причини просторової диференціації еколого-економічного комплексу в її межах.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Гагина Н. В. Методы геоэкологических исследований: Курс лекций /Н. В. Гагина, Т. А. Федорцова. - Минск: БГУ, 2002. - 98 с.
2. Кілінська К.Й. Основи науково-дослідної роботи з географії: Навчально-методичний посібник. - Чернівці: Рута, 2001. - 112 с.
3. Коновалова Н.І. Методика соціальних та економіко-географічних досліджень: Навч. пос.. - Чернівці: Рута, 1998. - 87 с.
4. Мороз С.А., Онопрієнко В.І., Бортник С.Ю. Методологія географічної науки: Навч. посібник. - К.: Заповіт, 1997. - 333 с.
5. Пилипенко І.О., Мальчикова Д.С. Методи та методики суспільно- географічних досліджень: Навчальний посібник. - Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2009. - 156 с.
6. Топчієв О.Г.Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики: Навч. посібник. - Одеса: Астропринт, 2005. – 632 с.

Додаткова література

1. Борисова Е. И. Интегральные показатели социально-экономического развития регионов / Е. И. Борисова // Вестник Московского университета. Серия 5. География. - 2005. - №4. - С. 24-30.
2. Дзенис З. Е. Методология и методика социально- экономгеографических исследований / Зигридис Дзенис. - Рига: Зинатне, 1980. - 262 с.
3. Дьяконов К.Н., Касимов Н.С., Тикунов В.С. Современные методы географических исследований. - М.: Просвещение: АО "Учеблит", 1996.-207 с.
4. Исаченко А.Г. Теория и методология географической науки. М.: Академия, 2004. - 400с.
5. Котовський І.М., Бойко В.М., Пилипенко І.О. Польові практики з географічних дисциплін. Методичні рекомендації для вчителів загальноосвітніх шкіл та студентів Інституту природознавства. Херсон: Вид-во ХДУ. - 2004. - 89 с.
6. Маергойз И. М. Методика мелкомасштабных экономгеографических исследований / И. М. Маергойз. - М.: Изд-во МГУ, 1981.- 140 с.
7. Мезенцев К.В. Суспільно-географічне прогнозування регіонального розвитку: Монографія. - К.: ВПЦ "Київ, ун-т", 2005. - 253 с.
8. Павленко А. Ф.Основи регіональної діагностики: Навч. посібник / Ф. Павленко, Я. Б. Олійник, А. В. Степаненко. - К.: ВГЛ «Обрії», 2003.-70 с.
9. Пістун М.Д. Основи теорії суспільної географії. - К.: Вища шк., 1996. - 231 с.
10. Тойн П. Ньюби П. Методы географических исследований. Вып. 1. Экономическая география. - М.: Прогресс, 1971.-271 с.
12. Топчієв О. Г. Основи суспільної географії: Підручник для студ. географ, спеціальностей. - Одеса: Астропринт, 2009. - 544 с.
13. ХаггетП. География: синтез современных знаний / П. Хаггет; [пер. с английск. Л. Н. Кудряшовой; под ред. В. М. Гохмана, Г. М. Игнатьева, Л. Р. Серебрянного]. - М.:

Прогресс, 1978. - 685 с.

14. Харвей Д. Научное объяснение В географии. Общая методология науки и методология географии / Д. Харвей; [пер. с англійск. В. Я. Барласа, В.В. Голосова]. - М.: Прогресс, 1974. - 504 с.
15. Шаблій О. І. Математичні методи в економічній географії. - Львів: Вища школа, 1984. - 135 с.
16. Шаблій О. І. Основи загальної суспільної географії / О. І. Шаблій. - Львів: Вид. центр ЛНУ, 2003. - 744 с.
17. Шупер В. А. Методология географии на переломе эпох / В. А. Шупер // Известия РАН. Серия географическая. - 2003. - №4. - С. 27-35.

INTERNET-ресурси

1. <http://ecgeo.pu.ru/doc/Approach%20and%20method%20in%20social-economic%20geography.pdf>
2. http://tourlib.net/books_ukr/lubiceva_rtp21.htm
3. http://ukr-tur.narod.ru/istoukrgeo/allpubl/postati/suspgeopistun_1.htm
4. http://www.geo-vestnik.psu.ru/files/vest/240_sharygin.pdf
5. http://www.nbuuv.gov.ua/Articles/Kultnar/knp68/knp68_125-129.pdf
6. http://www.nbuuv.gov.ua/portal/natural/Nzvdpu_geogr/2008_17/metodu%20sypilno-geografichnux%20doslidjen.pdf

Навчальна програма дисципліни «Методика викладання фахових географічних дисциплін у закладах вищої освіти»

Укладач: доцент, доктор географічних наук Д.С. Мальчикова

Пояснювальна записка

Процес підготовки і університеті магістрів з наук про Землю передбачає окрім опанування професійними знаннями та навичками, ще й формування знань та навичок викладача, методиста, психолога, які б сприяли формуванню фахівців із синтезованими знаннями та вміннями, що адекватні кваліфікаційним вимогам, які висуваються до них.

Мета курсу формування професійних компетенцій студентів – майбутніх викладачів вищої школи на основі набутих методологічних, методичних і географічних знань.

Завдання курсу:

Теоретичні: оволодіти системою знань з основних розділів методики вищої школи: цільовий і змістовий компоненти навчання фахових географічних дисциплін, діяльнісний компонент (методи, форми організації), результативність навчання; засвоїти розвиваючий і виховний потенціал змісту навчання географічних дисциплін у ЗВО.

Практичні: сформувати вміння застосовувати новітні педагогічні технології навчання у ЗВО; оволодіння вміннями визначати компоненти особистісно-орієнтованої

технології навчання; вміти досягати визначеної мети навчального процесу за допомогою різних методів і методичних прийомів; вміння формувати у студентів науковий світогляд та геоцентричне бачення світу.

Фахові предметні компетентності:

- Здатність діагностувати і оцінювати рівень розвитку, досягнень та освітніх потреб особистості.
- Здатність до саморозвитку на основі рефлексії результатів своєї професійної діяльності.
- Здатність проектувати і здійснювати освітній процес з урахуванням сучасної соціокультурної ситуації та рівня розвитку особистості.
- Здатність до організації спільної діяльності та міжособистісної взаємодії суб'єктів освітнього процесу.
- Здатність створювати і підтримувати психологічно безпечне освітнє середовище.
- Здатність створювати умови для позитивного ставлення суб'єктів освітнього процесу до соціального оточення і самого себе.
- Здатність використовувати основи теорії та методології освіти в професійній діяльності.
- Здатність користуватися інформаційно-комунікативними технологіями.

Очікувані результати навчання:

- Знати закономірності та принципи процесу навчання у закладах вищої освіти.
- Знати систему організації навчального процесу у вищій школі.
- Знати структуру навчального процесу у ЗВО.
- Знати форми навчання та форми організації навчання у вищій школі.
- Знати форми практичної підготовки студентів.
- Знати сутність педагогічної технології навчання, її складові, новітні технології навчання.
- Знати основні групи методів навчання, взаємозв'язок методів навчання зі змістом.
- Знати сутність самостійної роботи як складової кредитно-модульної системи навчання.
- Знати види контролю результатів навчальної діяльності студентів.
- Знати форми організації і методи контролю, шляхи їх удосконалення.
- Знати модульно-рейтингову систему оцінювання.
- Знати основні форми організації НДРС.
- Уміти планувати навчальну й виховну роботу.
- Уміти відбирати, аналізувати й систематизувати навчальний програмний матеріал, здійснювати дидактичну переробку складного матеріалу.
- Уміти творчо і обґрунтовано будувати організаційно-педагогічну і логіко-педагогічну структуру заняття (лекції, семінару, практичного заняття, тощо).
- Уміти планувати систему перспективних ліній у розвитку окремої особистості та колективу.
- Здійснювати індивідуальну програму навчання та виховання студента.
- Уміти організовувати різні види колективної та індивідуальної діяльності студентів, розвивати їхню активність.

- Уміти здійснювати контроль та допомогу в розумовому розвитку студентів.
- Уміти здійснювати контроль і допомогу у виконанні науково-дослідницькій роботі студентів.
- Уміти доцільно організовувати самостійну роботу студентів.
- Уміти встановлювати педагогічно доцільні відносини зі студентами і колегами.
- Уміти регулювати внутрішньо колективні та між колективні відносини.
- Уміти знаходити потрібні форми спілкування зі студентами.
- Уміти передбачати результат педагогічної дії на відносини зі студентами.
- Уміти критично оцінювати свій досвід, результати своєї діяльності.
- Уміти усвідомлено вдосконалювати педагогічну майстерність, самоосвіту та самовиховання.
- Уміння прогнозувати використовувані засоби і методи роботи.
- Уміти організовувати сумісну дослідницьку роботу зі студентами.

Міждисциплінарні зв'язки. Вивчення даного курсу базується на знанні майже двох десятків географічних дисциплін, а також дидактики, психології.

Зміст дисципліни

Поняття про методiku вищої школи. Закономірності та принципи процесу навчання у вищому навчальному закладі.

Методика викладання вищої школи як педагогічна наука. Закономірності та принципи процесу навчання у вищому навчальному закладі. Моделі вищої освіти. Кваліфікаційна характеристика випускника ЗВО.

Педагогічні закономірності навчального процесу у вищій школі. Зміст географічної компоненти фахової підготовки у ЗВО. Завдання вищої географічної освіти. Зміст і принципи побудови системи географічних наук у виші. Основні нормативні документи, що визначають зміст університетських географічних дисциплін. Навчальний план і навчальні програми – вихідні державні документи планування та організації навчального процесу в університеті. Структура робочих навчальних планів географічних спеціальностей. Методика підготовки навчальної та робочої програм географічної дисципліни. Обов'язки та обсяг навчальної роботи викладача вищого навчального закладу. Методична, наукова та організаційна робота викладача ЗВО.

Форми і методи організації навчального процесу у ВНЗ. Види навчальних занять у ВНЗ. Лекція як основна форма організації навчання. Методика і техніка читання лекцій. Методи активізації пізнавальної діяльності студентів на лекції. Педагогічна майстерність лектора. Вимоги до вузівської лекції. Сучасні проблеми лекційного викладання. Рівні проблемності вузівської лекції. Нетрадиційні форми лекцій. Методика аналізу структури лекції та педагогічного досвіду викладача-лектора.

Роль практичних та семінарських занять у викладанні географічних дисциплін. Вимоги до планування та проведення практичних і семінарських занять. Види семінарів. Методика організації лабораторних робіт. Методи проведення: фронтальний, бригадний, метод практикуму. Оцінка роботи студента на лабораторному занятті.

Активні методи навчання студентів-географів. Сучасні технології навчання. Інтенсифікація процесу навчання у ВНЗ. Ознаки активних методів навчання. Види занять, проведених на основі активних методів навчання: проблемні лекції, лекції-діалоги, групові семінари, семінари-диспути, дидактичні ігри, практичні та лабораторні заняття з творчими, пошуковими завданнями тощо.

Перспективи впровадження сучасних освітніх технологій у навчальний процес (технології проблемного, модульно-розвиваючого, індивідуалізованого, диференційованого та програмованого навчання). Реалізація модульного навчання як один з основних шляхів вдосконалення навчального процесу. Суть проблемного навчання. Методика організації проблемного навчання при викладанні географічних дисциплін. Основні принципи організації диференційованого навчання. Індивідуалізовані форми навчання на молодших і старших курсах. Науково-дослідний характер індивідуальних форм навчання студентів-старшокурсників. Перспективи впровадження комп'ютерних технологій навчання географічних дисциплін. Роль консультацій у активізації пізнавальної діяльності студентів. Методика організації наукових семінарів, гуртків, дискусійних клубів тощо.

Самостійна робота студентів. Види самостійних робіт студентів. Планування та організація СРС з вивчення географічних дисциплін. Методи активізації СРС. Інформаційно-методичне забезпечення організації СРС (навчально-методичний комплекс). Контроль за результатами СРС. Методика організації СРС з географічних дисциплін на молодших та старших курсах

Моніторинг якості навчальних досягнень студентів. Функції та види контролю знань студентів університету. Попередній, поточний, тематичний, підсумковий, заключний види контролю. Державна атестація студентів. Принципи контролю знань студентів. Методи контролю: усний, письмовий, практичний, тестовий, програмований. Форми контролю знань студентів: індивідуальний, фронтальний, самоконтроль, рейтинговий.

Вимоги до знань та умінь студентів. Критерії і норми оцінки знань. Роль заліків та екзаменів у системі контролю знань студентів вузу. Дидактичні можливості традиційних і нетрадиційних методів контролю.

Методика організації виробничих та навчальних практик. Практична підготовка студентів як важливий засіб закріплення знань і набуття практичних навичок та вмінь. Види практик на географічних спеціальностях університету, їх цілі та завдання. Методика організації навчальної, виробничої та педагогічної практик. Навчально-методичне забезпечення практики. Структура і методика підготовки робочої програми практики.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України: Історія. Теорія. – К.: Либідь, 1998. – 558с.
2. Алексюк А.М., Аюрзагнай А.А., Підкасистий П.І. та ін. Організація самостійної роботи студентів в умовах інтенсифікації навчання: Навч.посібник. – К.,1993.

3. Туркот Т.І. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. для студентів ВНЗ. – К.: Кондор, 2011. – 628 с.
4. Бондар В.І. Дидактика: ефективні технології навчання студентів. – К.: Вересень, 1996. – 129 с.
5. Вергасов В.М. Активизация познавательной деятельности студентов в высшей школе. – К.: Высшая школа, 1985.
6. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи: Методичний посіб-ник для студентів магістратури. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. – 316с.
7. Волков И.П. Цель одна – дорог много. Проектирование процесса обучения. – М.: Просвещение, 1990.
8. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження: Методичні поради молодим науковцям. – К.,1995.
9. Дичківська І.М.. Інноваційні педагогічні технології: Навч. посібник для студентів вищих навч. закладів. – К.: Академвидав. – 2004. – 334с.
10. Дьяченко М.И., Кадыбович Л.А. Психология высшей школы – 2-е издание. – Минск: БГУ, 1981. – 383 с.
11. Дьяченко В.К. Новая дидактика. – М., 2001. – 496 с.
12. Закон про вищу освіту України (нова редакція)
13. Карташова І.І., Прохоренков В.М. Тестування у системі моніторингу якості знань студентів. – Херсон: ХДУ, 2014. – 98с.
14. Мищенко А.И., Мищенко Л.И., Шияпов Е.Н. Теоретико-методологические основы формирования содержания педагогического образования. – М.: Высш. шк.,1991. – 147 с.
15. Навчальний процес у вищій педагогічній школі: Навчальний посіб-ник /За ред. академіка АПН України О.Г. Мороза. - К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2001 – 337 с.
16. Педагогічна майстерність: Підручник / І.А. Зязюн, Л. В. Карамущенко, І.Ф. Кривонос та ін.; За ред. І.А. Зязюна. – К.: Вища шк., 1997. – 349 с.
17. Педагогические технологии: Учебное пособие для студентов педагогических специальностей / Под общей ред. В.С. Кукушина. – М.: ИКЦ «МарТ»; Ростов н/Д: ИКЦ «МарТ», 2008.
18. Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах: Наказ Міністерства України від 2.06.1993 р.
19. Реформа и развитие высшего образования: Программный документ. – ЮНЕСКО,1995.
20. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии / Г.К. Селевко. – М., 2007.
21. Слєпкань З.І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі. – К.: НПУ, 2000 – 210с.
22. Небел Б. Наука об окружающей среде. – М.: Мир, 1993. – Т.1.
23. Одум Ю. Экология. – М.: Мир, 1986.

Додаткова література

1. Азаров Ю. Студент: возможности личностного роста. – Высшее образование в России. – 2002. – №1. – С.51-57.

2. Алисов Е.А. Сенсорно-экологический подход к проектированию содержания образования //Наука и Школа. – 2006. – № 5. – С.2-4.
1. Ахметова Д., Гурье Л. Преподаватель вуза и инновационные технологии. – Высшее образование в России. – 2001. – №4. – С.138-144.
2. Барбина Е.С. Формирование педагогического мастерства в системе непрерывного педагогического образования: Монография. – К.: Вища шк., 1997. – 153 с.
3. Белокопытов Ю., Панасенко Г. Активные методы обучения// Высшее образование в России. – 2004. –№4. – С.167-169.
4. Беляева А. Управление самостоятельной работой студентов// Высшее образование в России. – 2003. – № 6. – С.105-109.
5. Бондар О.І., Саєнко Т.В. Світові тенденції в екологічній освіті // Екологічний вісник. – 2006. – № 4. – С. 18-23.
6. Вихрущ В.О. Дидактична думка в Україні (друга половина XIX – поч. XX ст.): проблеми розвитку теорії. – Тернопіль, 2000. – 433 с.
7. Галицких Е. Организация самостоятельной работы студентов // Высшее образование в России – 2004. – № 6. – С.160-163.
8. Голобородько Є. П. Загальні питання інтерактивного навчання: Досвід впровадження / За ред. В. Д. Шарко. – Херсон: „Олді - Плюс”, 2000. – С.3-7.
9. Голуб Б.А. Основы общей дидактики. – М.: Владос, 1999.
10. Дмитренко Т.А. Обучение как процесс управления (Дидактические основы:конспект лекций. – Х., 1993.
11. Домарацкая С. И. Интерактивные формы работы, как факторы повышения познавательной активности учащихся. //(Інтерактивне навчання: Досвід впровадження) За ред. В.Д. Шарко.-Херсон: „Олді-Плюс”, 2000. – С.7-11.
12. Дзундза А., Лосєва Н. Вища школа: до проблеми тестування // Освіта і управління. – 2003. – Т.6. – №3. – С. 114-118.
13. Зверева Н.М. Практическая дидактика для учителя: Учебн. пособие. – М., 2001. – 252 с
14. Каган В.И., Сычевников И.А. Основы оптимизации и методов обучения в высшей школе (Единая методическая система института: теория и практика): Учеб. метод. пособие. – М.: Высш. шк., 1987. – 143 с.
15. Коваленко О.Е. Методичні основи технології навчання. – Х.: Основа, 1996. – 96 с.
16. Ковалевский И. Организация самостоятельной работы студентов // Высшее образование в России. – 2000. – № 1. – С.114-115.
17. Ковтарадзе Д.Н. Интерактивные методы: обучение пониманию // Биология в школе. – 1998.-№3.-с.30-34.
18. Козаков В.А. Самостоятельная работа студентов и ее информационно-методическое обеспечение. – К.: Вища школа, 1990.
19. Козаков В. Психолого-педагогічна підготовка в непедагогічних університетах // Вища освіта України. – 2002. – №3. – С.37-41.
20. Кларин М.В. Интерактивное обучение – инструмент освоения нового опыта // Педагогика. – 2000. –№ 7. – С. 12-18.

21. Колтаков К.Г., Москвичев И.И. Педагогика, психология, предметные методики в подготовке учителя. – Бийск: НИЦ БПГУ, 2001.-280 с.
22. Корсак К. Інтеграція європейської вищої освіти: стан і перспективи // Директор школи. Україна. – 2004. – №3. – С.12-23.
23. Кремень В. Підвищення ефективності вищої освіти і науки як дієвого чинника суспільного розвитку та інтеграції в європейське співтовариство // Вища школа. – 2003. - №6. – С.3-23.
24. Кутова Н. Шляхи удосконалення географічних знань, умінь і навичок //Рідна школа. – 2001. – червень. – С.60-61.
25. Лузан П.Г. Активізація навчально-пізнавальної діяльності студентів. – К.,1996.
26. Лузан П.Г. Активізація навчання студентів. – К., 2000.
27. Лузан П.Г., Дьомін А.І., Рябець В.І. Формування активності студентів у навчанні. – К.:Вища школа,1998.
28. Лазарев М.О. Основи педагогічної творчості: Навчальний посібник. – Суми: Мрія – 1, ЛТД, 1995. – 212 с.
29. Лутай В.С. Філософія сучасної освіти. – К., 1996.
30. Малихін А. Тестовий контроль і підвищення якості освіти у вищій педагогічній школі // Рідна школа. – 2006. – №6. – С.9-11.
31. Наумов Б.Н. Теоретические основы целостной педагогической деятельности. – К.: Основа, 1994. – 196 с.
32. Никитчина Г.В., Романеско В.Н. Формирование творческих умений в процессе профессионального обучения. – СПб.: Изд-во Спб. ун-та, 1992. – 168 с.
33. Олійник М.М., Романенко Ю.А. Тест як інструмент кількісної діагностики рівня знань в сучасних технологіях навчання: Навч. посібник. – Донецьк, 2001. – 83 с.
34. Основы педагогики и психологии высшей школы /Под ред. А.В. Петровского. - М.: Изд-во Моск. ун-та, 1986. – 304 с.
35. Падалка О.С., Нісімчук А.С., Смолюк І.О., Шпак Т.О. Педагогічні технології. – К., 1995.
36. Паничев С.А. Дедуктивный принцип обучения в высшем естественнонаучном образовании. – Педагогика. – 2004. – №8. – С.18-27.
37. Пидкасистый П.И. Самостоятельная познавательная деятельность учащихся. – М.: Педагогика, 1998. – 138с.
38. Плотникова О., Суханова В. Самостоятельна работа студентов: деятельностный аспект // Высшее образование в России. – 2005. – № 1. – С.178-179.
39. Сердюк О. Принципи формування та реалізації навчальних програм в умовах вищої школи. – Вища освіта України. – 2002. – №3. – С.84-89.
40. Сердюк В. Екологічна освіта і виховання в школі // Біологія і хімія в школі. – 2003. – № 6. – С. 44-47.
41. Сікорський П. Дидактичні поняття кредиту і модуля в контексті Болонського процесу // Шлях освіти. – 2004. – №2. – С.15-18.

42. Сбруєва А. Болонський процес: пошуки шляхів підвищення конкурентоспроможності європейської вищої освіти // Шлях освіти. – 2002. - №1. – С.18-21.
43. Скар О. Модернізація форм і методів навчання студентів у контексті кредитно-модульної системи // Вища школа. – 2006. – №3. – С.33-45.
44. Сметанський М. Контроль за навчально-пізнавальною діяльністю студентів: проблеми, шляхи розв'язання // Вища школа. – 2004. – №4. – С.63-68.
45. Суворова Н. Интерактивное обучение: новые подходы. – М.: Учитель, 2000. -68с.
46. Торокин А. Высшее образование: системный подход. – Высшее образование в России. – 1999. – №4. – С.42-48.
47. Уман А.И. О понятиях классификации и организации учебных заданий //Новые исследования в педагогических науках. – 1986. – № 1.–С. 51-53.
48. Харькин В.Н. Педагогическая импровизация: теория и методика – М.: Магистр,1992. – 160с.
49. Чернов Е.Д. Совершенствование самостоятельной работы студентов //Высшее образование в России. – 1994. – №4. – 76-79.
50. Чистохвалов В. Кредитные единицы входят в российскую высшую школу // Высшее образование в России. – 2004. – №4. – С.26-37.
51. Цокур О.Я. Педагогіка вищої школи: Навчально-методичний посіб-ник. Випуск 1. Основи наукового педагогічного дослідження / За ред. Панькова А.І. – Одеса, 2002. – С. 424.
52. Шарапов О.Д. Проблеми впровадження комп'ютерних технологій контролю та оцінювання самостійної роботи студентів // Система організації самостійної роботи студентів: досвід, проблеми: Матеріали наук.-метод. конф., від 2 лютого 2000 р. – С. 3 – 4.
53. Шевчук О.Л.. Культурологічна освіта майбутнього вчителя: теорія і практика. – К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2004. –' 232с.
54. Янушкевич Ф. Технология обучения в системе высшего образования / Пер.с польск.О.В. Долженко. – М.: Высш. шк., 1986., 1986. – 253 с.

INTERNET – ресурси

1. Всеукраїнська екологічна ліга – <http://www.ecoleague.net>
2. Еко клуб «Зелена хвиля» – <http://ecoclub.kiev.ua>
3. Екологічні новини – <http://greenhome.com.ua>
4. Еколого-гуманітране об'єднання «Зелений світ» – <http://www.greenworld.org.ua>
5. Український екологічний портал – <http://www.ecoport.org.ua>
6. Экологический портал – <http://portaleco.ru>
7. Міжнародний, суспільно-політичний тижневик «Дзеркало тижня» – <http://dt.ua>

Навчальна програма дисципліни «Географія Херсонської області»

*Укладачі: доцент, доктор географічних наук, Д.С.Мальчикова,
доцент, кандидат географічних наук О.В. Машкова*

Мета курсу – формування у студента системи знань, яка розкриває наукові основи становлення, функціонування і розвитку соціально-економічного комплексу Херсонського регіону.

Завдання курсу:

Теоретичні: аналіз історичних особливостей заселення, формування і розвитку Херсонської області, суспільно-географічної оцінки природних умов та природних ресурсів як передумови розвитку господарства області, демографічної ситуації та розселення населення в області, загальні закономірності і територіальні умови відтворення економіки регіону, зокрема в системі єдиного економічного простору держави, зовнішніх економічних зв'язків регіону, екологічної ситуації..

Практичні: – робити глибокий, всебічний аналіз еколого-економічного розвитку регіонів як цілісних мікроекономічних просторових систем, на базі глибокого аналізу і регіональної еколого-економічної діагностики сучасного стану регіону передбачати перспективи економічного, соціального та екологічного розвитку Херсонської області у єдиному економічному просторі держави, розробляти конкретні проекти з охорони навколишнього середовища регіону.

Фахові предметні компетентності:

- Здатність використовувати термінологію, методи, концепції і теорії географії для вивчення соціально-економічного комплексу Херсонської області;
- Здатність розкривати взаємозв'язок основних природничо- та суспільно-географічних вчень у контексті соціально-економічного аналізу області.
- Здатність виконувати теоретичні й прикладні географічні завдання на регіональному рівні.
- Здатність визначати і характеризувати особливості просторової організації географічних об'єктів Херсонщини.

Очікувані результати навчання:

- Знання історичних особливостей заселення,
- Знання про формування і розвиток Херсонської області,
- Знання про суспільно-географічну оцінку природних умов та природних ресурсів як передумову розвитку господарства області, демографічну ситуацію та розселення населення в області,
- Знання про загальні закономірності і територіальні умови відтворення економіки регіону, зокрема в системі єдиного економічного простору держави, зовнішні економічні зв'язки регіону, екологічну ситуацію;
- Використовувати можливості довідково-інформаційної глобальної комп'ютерної мережі Internet для оновлення інформації з даного курсу.
- Планувати, організовувати і за потреби проводити різні види екскурсій, туристичних подорожей в межах Херсонської області;

- Знаходити потрібні форми спілкування із суб'єктами господарювання, жителями області для отримання нової інформації про Херсонщину.
- Робити глибокий, всебічний аналіз еколого-економічного розвитку регіонів як цілісних мікроекономічних просторових систем, на базі глибокого аналізу і регіональної еколого-економічної діагностики сучасного стану регіону передбачати перспективи економічного, соціального та екологічного розвитку Херсонської області у єдиному економічному просторі держави;
- Розробляти конкретні проекти для поліпшення демографічної, економічної ситуації і охорони навколишнього середовища регіону.

Міждисциплінарні в'язки. Засвоєння навчального матеріалу курсу базується на знаннях і вміннях студентів із таких навчальних дисциплін, як вступ до фаху, картографія, загальне землезнавство, географія ґрунтів, фізична географія України, географія транспорту, географія населення, економічна та соціальна географія України.

Зміст дисципліни

Вступ. Об'єкт і предмет дослідження дисципліни. Мета, завдання і функції курсу. Історія формування сучасної території та адміністративно-територіальний поділ Херсонської області.

Природно-екологічні фактори формування Херсонської області. Природне середовище. Оцінка природного середовища якісний, кількісний аспект. Географічне положення території області. Вплив географічного положення та розмірів території країни на формування природних умов і ресурсів. Загальна оцінка фізико-географічного положення та конфігурації території Херсонської області. Природні умови як невід'ємний фактор розвитку та розміщення народного господарства. Класифікація природних ресурсів.

Природні умови та ландшафтні комплекси регіону. Тектонічна будова. Закономірності поширення гірських порід різного віку і корисних копалин різного походження по території області, роль ендегенних та екзогенних процесів у їх формуванні. Історія використання мінеральних ресурсів. Основні групи мінеральних ресурсів. Горючі, рудні, нерудні. Рівні розвідки мінеральних ресурсів. Прояви корисних копалин. Родовища корисних копалин. Оцінка господарського значення мінеральних ресурсів: балансові та позабалансові. Рівні вивченості запасів корисних копалин: промислові та прогнозні.

Характерні риси кліматичних елементів. Температурний режим. Середні місячні, середні річні та екстремальні температури повітря. Вологість повітря. Абсолютна та відносна вологість. Атмосферні опади. Просторова та часова диференціація опадів. Тип річного ходу опадів на території. Загальні закономірності розподілу опадів по сезонам року. Сніговий покрив. Вітровий режим. Неприятливі метеорологічні явища: грози, град, тумани, суховії, хуртовини, промерзання ґрунту, ожеледі, відлиги.

Водозабезпечення. Водогосподарський комплекс. Структура водних ресурсів. Оцінка водозапасів. Забезпеченість регіонів водними ресурсами. Види забруднення водних ресурсів та особливості їх розподілу. Охорона водних ресурсів.

Особливості територіальної диференціації ґрунтів по території. Фактори, що впливають на формування, закономірності розподілу ґрунтів і зміни їх родючості. Рослинні і тваринні природні ресурси області.

Структура природно-рекреаційних ресурсів. Рекреаційне значення кліматичних, біологічних, гідрологічних, ландшафтних ресурсів, джерел мінеральних вод, лікувальних грязей. Регіональні відмінності у використанні природно-рекреаційних ресурсів території.

Ландшафти та фізико-географічне районування області. Географія несприятливих природно-техногенних явищ на території Херсонської області. Явища гідрологічного походження. Геологічні небезпечні явища.

Суть природного-ресурсного потенціалу (ПРП), структура і критерії оцінки. Цілісність ПРП і особливості зв'язків його елементів. Комплексність і ієрархічність ПРП. Природна відтворювальність ПРП. Компонентна, функціональна, територіальна і організаційна структура ПРП. Комплексна оцінка ПРП регіону.

Геодемографічна характеристика Херсонської області. Демовідтворювальний регіональний комплекс, його функції і територіальна структура. Закономірності демографічних процесів. Єдність і протиріччя демографічного процесу. Демографічна ситуація та її оцінка. Динаміка чисельності, народжуваність, смертність, природний приріст населення, тривалість життя в Херсонській області. Розміщення і густота населення. Структура народонаселення: статевовікова, етнічна, шлюбна, релігійна, соціальна, економічна, сімейна, освітня, кваліфікаційна, культурна. Теорії і концепції народонаселення. Територіальна спільність людей. Якість населення: суть, зміст, критерії. Соціально-демографічна політика.

Загальна соціально-економічна характеристика Херсонської області в умовах ринкових відносин. Структура економіки Херсонського регіону і особливості її трансформації. Смысловое поле поняття "структура економіки". Галузева структура господарства регіонів. Функціональна структура господарства. Міжгалузеві комплекси. Соціально-економічний комплекс регіону як система і його структура. Вплив НТР на структуру економіки і розміщення продуктивних сил. Реструктуризація економіки регіону: сутність, задачі і організація. Технологія реструктуризації виробництва. Міжгалузевий перерозподіл ресурсів. Вплив галузевих перетворень на структуру територіальних господарських комплексів. Диверсифікація економіки регіону. Динаміка і ефективність структурної трансформації економіки.

Рівні соціально-економічного розвитку регіонів. Рівні розвитку регіонів як об'єкт управління. Поняття "рівень розвитку регіону". Критерії зближення регіональних рівнів економічного розвитку. Засоби зближення регіональних рівнів економічного і соціального розвитку. Показники рівня економічного та соціального розвитку регіонів. Зарубіжний досвід визначення рівнів економічного розвитку регіонів. Територіальні пропорції і рівні соціально-економічного розвитку регіонів. Рівні економічного розвитку регіонів. Зближення рівнів розвитку регіонів. Зовнішні економічні зв'язки країн регіону.

Інфраструктура в системі економіки регіону. Інфраструктура в розширеному відтворенні. Розвиток послуг інфраструктури. Класифікація галузей інфраструктури. Ринкова інфраструктура. Методичні основи оцінки рівня розвитку елементів ринкової

інфраструктури. Оцінка рівня соціально-економічного розвитку районів Херсонської області і господарське районування.

Оцінка рекреаційних ресурсів Херсонської області. Функціонально-компонентна структура територіально-рекреаційного комплексу Херсонської області. Структура територіально-рекреаційного комплексу Херсонської області. Функціональні види (напрями) рекреаційної діяльності: Лікувально-курортна рекреація. Відпочинок та праця на дачних ділянках. Туризм та пізнавальна рекреація.

Сталий розвиток і охорона навколишнього середовища регіону в Херсонській області. Теоретичні основи сталого розвитку регіональних соціально-економічних систем. Концепція сталого розвитку: нова соціально-економічна парадигма. Регіональний рівень концепції сталого розвитку. Економіко-організаційний механізм сталого розвитку. Критерії і показники сталого розвитку.

Суть та принципи охорони природи. Види охорони природи. Класифікація природоохоронних заходів за напрямками природоохоронної діяльності, за видами витрат і за часом вкладення засобів. Екологічна інфраструктура. Охорона атмосфери. Забруднювачі атмосфери: механічні, хімічні, радіоактивні і природні. Антропогенні забруднювачі атмосфери і пов'язані з ними зміни в ній. Структура інгредієнтів забруднення. Вплив забруднення повітряного басейну на стан природних і соціально-економічних систем. Шляхи вирішення проблеми чистої атмосфери.

Охорона водних ресурсів. Основні споживачі води. Види забруднення поверхневих вод. Очистка стічних вод. Охорона мінеральних ресурсів. Охорона природи при розробці мінеральних ресурсів. Охорона земельних ресурсів. Вплив природних і антропогенних факторів на ґрунт. Захист ґрунтів від забруднення промислових підприємств, внесення мінеральних добрив, гербіцидів, видобутку корисних копалин. Охорона лісів. Заходи по охороні, раціональному використанні і відтворенні лісів. Захист від електромагнітних і радіаційних випромінювань. Адміністративні методи управління в галузі природокористування і охорони навколишнього середовища. Економічні методи регулювання в галузі природокористування і охорони навколишнього середовища.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Бойко М. Ф. Екологія Херсонщини / М. Ф. Бойко, С. Г. Чорний. – Херсон : Терра, 2001. – 210 с.
2. Бойко М. Ф. Растительный мир Херсонской области : Науч. – попул. очерк / М. Ф. Бойко, Н. В.Москов, В. И. Тихонов. – Симферополь : Таврия, 1987. – 144 с.
3. Географія Херсонщини : навч. посібник / І. О. Пилипенко, Д. С. Мальчикова, С. Л. Єрмакова та інші. – Херсон : ПП Вишемирський В. С., 2007. – 221 с.
4. Історія міст і сіл Української ССР. Херсонська область / Касьяненко О.Є. та ін. – Харків: Головна редакція УРЕ АН УРСР., 1972.
5. Коробов В.К. Про стан соціально-політичного та соціально-економічного розвитку Херсонської області / В.К. Коробов, І.О.Пилипенко, Д. В.Білий, М.А.Гоманюк. – Херсон: Графіка, 2004.

6. Коробов В. К. Аналітичний звіт про соціально-політичну ситуацію на Херсонщині під час виборів 2006 р / В.К. Коробов, Д. В.Білий, М.А.Гоманюк, І.О.Пилипенко. – Херсон: ОЛДИ-плюс, 2006. - 119 с.Пилипенко І. О.
7. Мальчикова Д.С. Географічні основи кадастру сільськогосподарських земель Півдня України (на матеріалах Херсонської області) : Монографія / Д. С. Мальчикова. – Херсон : ПП Вишемирський В.С., 2005.
8. Наукові записки Херсонського відділу Українського географічного товариства. Зб. наук. праць. – Випуск 1, 2, 3, 4.
9. Памятники природы Херсонской области /Сост. Вирлич А. Э. – Симферополь: Таврия, 1984.Природа Херсонської області. Фізико-географічний нарис / [Відп. ред. М. Ф. Бойко]. – Київ : Фітосоціоцентр, 1998. – 120 с.
10. Путешествие по Херсонщине : энциклопедия-путеводитель / [общ. ред. Ольга Алеферко]. – Херсон : Наддніпряночка, 2008. – 300 с., 1000 ил.

Додаткова література

1. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география: Понятийно-терминологический словарь / Э.Б.Алаев. – М.: Мысль, 1983.
2. Богадьорова Л.М.Спеціалізація тваринництва господарств населення Херсонської області в межах зон впливу міських поселень // Науковий вісник Чернівецького університету : Зб. наук. праць. Географія / Л.М.Богадьорова, Д. С. Мальчикова. – Вип. 283– Чернівці: Рута, 2006 – С. 125-131.
3. Бойко М.Ф. Заповідна справа: стан, проблеми, перспективи. Зб. наук. праць / За ред. М.Ф.Бойка. – Херсон, Айлант, 1999.
4. Географічна енциклопедія України: В 3-х томах /Редкол.: О. М. Маринич та ін. – К.: Укр. Енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1989- 1993. – Т.1-3.
5. Географія природно-ресурсного потенціалу України. – К.: Вища школа, 1993.
6. Заповідники і національні природні парки України / Гол. ред. З. Городиська. – К.: Вища школа, 1999.
7. Заставний Ф.Д. Географія України: у 2-х книгах / Ф.Д.Заставний . – Львів: Світ, 1994.
8. Игнатенко А.Н. Рекреационные территориальные системы: научные основы развития и функционирования / А.Н.Игнатенко. – К.: УМК ВО при Минвузе УССР, 1989.
9. Конструктивно-географические основы рационального природопользования в Украинской ССР. Теоретические и методические исследования / Маринич А.М., Горленко И.А., Руденко Л.Г. и др. – Киев: Наукова думка, 1990. – 200 с.
10. Леоненко В. Б.Атлас об'єктів ПЗФ України / В. Б.Леоненко, М. П. Стеценко, Ю. М.Водний. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2003.
11. Людський розвиток регіонів України: методика оцінки та сучасний стан. / Монографія підг. авт. колективом у складі: Лібанова Е. М., Власенко Н. С., Власюк О. С., та ін. – К.: "СПД Савчина" 2002.
12. Малєєв В. О.Водні ресурси та розвиток сільських населених пунктів Херсонської області // Матеріали Международной научно-практической конференции «Сбалансированное природопользование : современный взгляд, тенденции и

- перспективы», материалы и доклады / ред. Колегия : Пилипенко Ю. В., Корниенко В. А., ответственный редактор Яковлева Н. И.; Херсонский государственный аграрный университет / В. О.Малеев, О. В.Машкова.– Херсон : Колос2010С.56-58
13. Мальчикова Д. С. Оптимізація використання суспільно-історичних рекреаційно-туристичних ресурсів Херсонської області / Географія та туризм : Наук. зб. / Д. С.Мальчикова, О. В.Машкова – К. : Альтерпрес, 2010 – С.50-53.
 14. Мальчикова Д.С. Класифікація агроєкосистем Херсонської області за рівнем антропогенної трансформації // Географічна освіта і наука в Україні. Матер. II Міжнар. наук.-практ. Конф / Д. С. Мальчикова. – Київ, 2003. – С. 158-159.
 15. Мальчикова Д.С. Соціально-екологічна адаптація систем сільського розселення до змін умов землеробства Херсонської області // Фальцфейнівські читання. Зб. наук. праць. В 2-х т / Д. С. Мальчикова. – Херсон: Terra, 2005. – Т.2 – С. 15-17.
 16. Марченко О.А. Суспільно-географічне обґрунтування раціонального використання та охорони рекреаційних ресурсів Херсонської області: дис... канд. геогр. наук / Одеський національний ун-т ім.І.І.Мечникова / О. А. Марченко. — Одеса, 2000.
 17. Машкова О. В. Районування Херсонської області за рівнем захворюваності сільських жителів як один з підходів визначення якості життя сільського населення / Ольга Машкова // Регіон–2007 : стратегія оптимального розвитку : матер. Міжнар. наук.–практ. конф. (Харків, 17–18 квітня 2007 р.) / М-во освіти і науки, Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків: ХНУ, 2007. – С. 175-176.
 18. Пилипенко І. О. Соціально-економічні портрети електоральних регіонів Херсонської області // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Вип.. 246: Географія / І. О. Пилипенко. – Чернівці : 2005. – С.181-188
 19. Пилипенко І. Просторова оцінка змін чисельності сільського населення / І. Пилипенко, О. Машкова, В. Тихончук // Наук. записки Херсон. відділу Укр. геогр. товариства. – Вип.4. – Херсон : Вишемирський В. С., 2008. – С. 70-82.
 20. Пилипенко І.О. Морегосподарський комплекс Українського Приазов'я: суспільно-географічне дослідження : Монографія / І. О. Пилипенко. – Херсон : ПП Вишемирський В.С., 2005.
 21. Регионы Украины: поиск стратегии оптимального развития // Под ред. Голикова А.П. – Харьков: 1994.
 22. Руденко В.П. Географія природно-ресурсного потенціалу України. У 3-х частинах. Підручник. – К.: ВД «К.-М. Академія» - Чернівці: Зелена Буковина, 1999.

INTERNET – ресурси

1. www.artkavun.kherson.ua
2. www.city.kherson.ua
3. www.mycity.kherson.ua
4. www.oda.kherson.ua
5. www.ukrstat.gov.ua

Навчальна програма дисципліни «Географія Українського Причорномор'я»

*Укладачі: доцент, доктор географічних наук Д.С. Мальчикова
доцент, кандидат географічних наук О.В. Машкова*

Пояснювальна записка

Мета курсу – формування у студента системи знань, яка розкриває наукові основи становлення, функціонування і розвитку соціально-економічного комплексу Причорномор'я.

Завдання курсу:

Теоретичні: аналіз історичних особливостей заселення, формування і розвитку українського Причорномор'я, суспільно-географічної оцінки природних умов та природних ресурсів як передумови розвитку господарства регіону, демографічної ситуації та розселення населення, загальні закономірності і територіальні умови відтворення економіки регіону, зокрема в системі єдиного економічного простору держави, зовнішніх економічних зв'язків регіону, екологічної ситуації.

Практичні: робити глибокий, всебічний аналіз еколого-економічного розвитку регіонів як цілісних мезоекономічних просторових систем, на базі глибокого аналізу і регіональної еколого-економічної діагностики сучасного стану регіону передбачати перспективи економічного, соціального та екологічного розвитку українського Причорномор'я у єдиному економічному просторі держави, розробляти конкретні проекти з охорони навколишнього середовища регіону.

Фахові предметні компетентності:

- Освоєння теоретичних та практичних основ методики аналізу регіону;
- Здійснення стратегічного планування на регіональному рівні;
- Розробка і реалізація конкретних проектів з управління розвитку регіону.

Очікувані результати навчання:

- Знати історичні особливості заселення, формування і розвитку українського Причорномор'я;
- Знати суспільно-географічну оцінку природних умов та природних ресурсів як передумову розвитку господарства регіону,
- Знати демографічну ситуацію та розселення населення,
- Знати загальні закономірності і територіальні умови відтворення економіки регіону,
- Знати зовнішні економічні зв'язки регіону, екологічну ситуацію;
- Уміти використовувати можливості довідково-інформаційної глобальної комп'ютерної мережі Internet для оновлення інформації з даного курсу.
- Уміти планувати, і за потреби реалізовувати різні види еколого-економічних проектів в межах регіону;
- Уміти знаходити потрібні форми спілкування із суб'єктами господарювання, жителями області для отримання нової інформації про регіон.
- Уміти робити глибокий, всебічний аналіз еколого-економічного розвитку регіонів як цілісних мезоекономічних просторових систем, на базі глибокого аналізу і

регіональної еколого-економічної діагностики сучасного стану регіону передбачати перспективи економічного, соціального та екологічного розвитку українського Причорномор'я у єдиному економічному просторі держави;

- Уміти розробляти конкретні проекти для поліпшення демографічної, економічної ситуації і охорони навколишнього середовища регіону.

Міждисциплінарні в'язки. Засвоєння навчального матеріалу курсу базується на знаннях і вміннях студентів із таких навчальних дисциплін: «Фізична географія України», «Економічна та соціальна географія України», «Географія транспорту», «Соціальна географія», «Туристсько-рекреаційний комплекс України», «Рекреаційна географія».

Зміст дисципліни

Вступ. Об'єкт і предмет дослідження дисципліни. Мета, завдання і функції курсу. Історія формування сучасної території та адміністративно-територіальний поділ українського Причорномор'я.

Загальна характеристика Українського Причорномор'я. Історичні особливості заселення, формування і розвитку регіону. Суспільно-географічне положення українського Причорномор'я. Історичні особливості заселення, формування і розвитку українського Причорномор'я: в період переселення народів; у добу Київської Русі і монголо-татарського панування; у козацьку добу; у добу панування російської імперії; у радянський період; е) пострадянський період. Сучасні зміни в адміністративно-територіальному устрої українського Причорномор'я. Процес формування територіальних громад в межах регіону. Паспорти областей. Стратегія розвитку до 2020 року. Структура виконавчої і судової влади регіону.

Природні умови, геологічні та водні ресурси регіону.

Природні умови як невід'ємний фактор розвитку та розміщення народного господарства. Класифікація природних ресурсів. Природні умови та ландшафтні комплекси регіону. Тектонічна будова. Закономірності поширення гірських порід різного віку і корисних копалин різного походження по території регіону, роль ендегенних та екзогенних процесів у їх формуванні. Історія використання мінеральних ресурсів. Основні групи мінеральних ресурсів. Горючі, рудні, нерудні. Рівні розвідки мінеральних ресурсів. Прояви корисних копалин. Родовища корисних копалин. Оцінка господарського значення мінеральних ресурсів: балансові та позабалансові. Рівні вивченості запасів корисних копалин: промислові та прогнозні.

Характерні риси кліматичних елементів. Температурний режим. Середні місячні, середні річні та екстремальні температури повітря. Вологість повітря. Абсолютна та відносна вологість. Атмосферні опади. Просторова та часова диференціація опадів. Тип річного ходу опадів на території. Загальні закономірності розподілу опадів по сезонам року. Сніговий покрив. Вітровий режим. Неприятливі метеорологічні явища: грози, град, тумани, суховії, хуртовини, промерзання ґрунту, ожеледі, відлиги.

Водозабезпечення. Водогосподарський комплекс. Структура водних ресурсів. Оцінка водозапасів. Забезпеченість регіонів водними ресурсами. Види забруднення водних ресурсів та особливості їх розподілу. Охорона водних ресурсів.

Ґрунтові та біотичні ресурси регіону. Особливості територіальної диференціації ґрунтів по території. Фактори, що впливають на формування, закономірності розподілу ґрунтів і зміни їх родючості. Рослинні і тваринні природні ресурси регіону.

Ландшафти Українського Причорномор'я. Географія несприятливих природно-техногенних явищ на території Українського Причорномор'я. Ландшафти та фізико-географічне районування регіону. Географія несприятливих природно-техногенних явищ на території українського Причорномор'я. Явища гідрологічного походження. Геологічні небезпечні явища. Географія несприятливих природно-техногенних явищ на території українського Причорномор'я. Геологічні небезпечні явища. Явища гідрологічного походження. Кліматичні небезпечні явища. Загальна характеристика природно-заповідного фонду українського Причорномор'я. Біосферні заповідники. Національні природні парки. Заказники. Заповідні урочища. Пам'ятки природи. Дендрологічні парки і парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва.

Геодемографічна характеристика Українського Причорномор'я. Демовідтворювальний регіональний комплекс, його функції і територіальна структура. Закономірності демографічних процесів. Єдність і протиріччя демографічного процесу. Демографічна ситуація та її оцінка. Динаміка чисельності, народжуваність, смертність, природний приріст населення, тривалість життя в регіоні. Розміщення і густота населення. Структура народонаселення: статевовікова, етнічна, шлюбна, релігійна, соціальна, економічна, сімейна, освітня, кваліфікаційна, культурна. Теорії і концепції народонаселення. Територіальна спільність людей. Якість населення: суть, зміст, критерії. Соціально-демографічна політика.

Структура економіки регіону і особливості її трансформації в ринкових умовах. Промисловість Українського Причорномор'я. Смысловое поле понятия «структура экономики». Структура экономики региона и особенности ее трансформации. Социально-экономический комплекс региона как система и его структура (галузева, функціональна, територіальна). Міжгалузеві комплекси. Вплив НТР на структуру економіки і розміщення продуктивних сил. Реструктуризація економіки регіону: сутність, задачі і організація. Технологія реструктуризації виробництва. Диверсифікація економіки регіону. Динаміка і ефективність структурної трансформації економіки.

Рівні соціально-економічного розвитку регіонів. Рівні розвитку регіонів як об'єкт управління. Поняття “рівень розвитку регіону”. Критерії зближення регіональних рівнів економічного розвитку. Засоби зближення регіональних рівнів економічного і соціального розвитку. Показники рівня економічного та соціального розвитку регіонів. Зарубіжний досвід визначення рівнів економічного розвитку регіонів. Територіальні пропорції і рівні соціально-економічного розвитку регіонів. Рівні економічного розвитку регіонів. Зближення рівнів розвитку регіонів. Зовнішні економічні зв'язки країн регіону.

Інфраструктура в системі економіки регіону. Інфраструктура в розширеному відтворенні. Розвиток послуг інфраструктури. Класифікація галузей інфраструктури. Ринкова інфраструктура. Методичні основи оцінки рівня розвитку елементів ринкової

інфраструктури. Оцінка рівня соціально-економічного розвитку українського Причорномор'я і господарське районування.

Характеристика паливно-енергетичного комплексу. Характеристика металургії і машинобудівного комплексу. Характеристика хімічної промисловості. Характеристика промисловості будівельних матеріалів. Характеристика деревообробної і меблевої промисловості. Характеристика легкої промисловості. Характеристика харчової промисловості.

Агропромисловий комплекс Українського Причорномор'я

Структура АПК регіону і особливості її трансформації. Вплив НТР на структуру АПК. Рослинництво українського Причорномор'я. Тваринництво регіону. Проблеми і перспективи розвитку АПК регіону.

Сталий розвиток і охорона навколишнього середовища регіону. Теоретичні основи сталого розвитку регіональних соціально-економічних систем. Концепція сталого розвитку: нова соціально-економічна парадигма. Регіональний рівень концепції сталого розвитку. Економіко-організаційний механізм сталого розвитку. Критерії і показники сталого розвитку.

Суть та принципи охорони природи. Види охорони природи. Класифікація природоохоронних заходів за напрямками природоохоронної діяльності, за видами витрат і за часом вкладення засобів. Екологічна інфраструктура. Охорона атмосфери. Забруднювачі атмосфери: механічні, хімічні, радіоактивні і природні. Антропогенні забруднювачі атмосфери і пов'язані з ними зміни в ній. Структура інгредієнтів забруднення. Вплив забруднення повітряного басейну на стан природних і соціально-економічних систем. Шляхи вирішення проблеми чистої атмосфери.

Охорона водних ресурсів. Основні споживачі води. Види забруднення поверхневих вод. Очистка стічних вод. Охорона мінеральних ресурсів. Охорона природи при розробці мінеральних ресурсів. Охорона земельних ресурсів. Вплив природних і антропогенних факторів на ґрунт. Захист ґрунтів від забруднення промислових підприємств, внесення мінеральних добрив, гербіцидів, видобутку корисних копалин. Охорона лісів. Заходи по охороні, раціональному використанні і відтворенні лісів. Захист від електромагнітних і радіаційних випромінювань. Адміністративні методи управління в галузі природокористування і охорони навколишнього середовища. Економічні методи регулювання в галузі природокористування і охорони навколишнього середовища.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Бойко М. Ф. Екологія Херсонщини / М. Ф. Бойко, С. Г. Чорний. – Херсон : Терра, 2001. – 210 с.
2. Бойко М. Ф. Растительный мир Херсонской области : Науч. – попул. очерк / М. Ф. Бойко, Н. В. Москов, В. И. Тихонов. – Симферополь : Таврия, 1987. – 144 с.
3. Географія Херсонщини : навч. посібник / І. О. Пилипенко, Д. С. Мальчикова, С. Л. Єрмакова та інші. – Херсон : ПП Вишемирський В. С., 2007. – 221 с.
4. Історія міст і сіл Української ССР. Херсонська область / Касьяненко О.Є. та ін. – Харків: Головна редакція УРЕ АН УРСР., 1972.

5. Коробов В.К. Про стан соціально-політичного та соціально-економічного розвитку Херсонської області / В.К. Коробов, І.О.Пилипенко, Д. В.Білий, М.А.Гоманюк. – Херсон: Графіка, 2004.
6. Коробов В. К. Аналітичний звіт про соціально-політичну ситуацію на Херсонщині під час виборів 2006 р / В.К. Коробов, Д. В.Білий, М.А.Гоманюк, І.О.Пилипенко. – Херсон: ОЛДИ-плюс, 2006. - 119 с.Пилипенко І. О.
7. Мальчикова Д.С. Географічні основи кадастру сільськогосподарських земель Півдня України (на матеріалах Херсонської області) : Монографія / Д. С. Мальчикова. – Херсон : ПП Вишемирський В.С., 2005.
8. Наукові записки Херсонського відділу Українського географічного товариства. Зб. наук. праць. – Випуск 1, 2, 3, 4.
9. Памятники природы Херсонской области /Сост. Вирлич А. Э. – Симферополь: Таврия, 1984.Природа Херсонської області. Фізико-географічний нарис / [Відп. ред. М. Ф. Бойко]. – Київ : Фітосоціоцентр, 1998. – 120 с.
10. Путешествие по Херсонщине : энциклопедия-путеводитель / [общ. ред. Ольга Алеферко]. – Херсон : Наддніпряночка, 2008. – 300 с., 1000 ил.

Додаткова література

1. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география: Понятийно-терминологический словарь / Э.Б.Алаев. – М.: Мысль, 1983.
2. Богадьорова Л.М.Спеціалізація тваринництва господарств населення Херсонської області в межах зон впливу міських поселень // Науковий вісник Чернівецького університету : Зб. наук. праць. Географія / Л.М.Богадьорова, Д. С. Мальчикова. – Вип. 283– Чернівці: Рута, 2006 – С. 125-131.
3. Бойко М.Ф. Заповідна справа: стан, проблеми, перспективи. Зб. наук. праць / За ред. М.Ф.Бойка. – Херсон, Айлант, 1999.
4. Географічна енциклопедія України: В 3-х томах /Редкол.: О. М. Маринич та ін. – К.: Укр. Енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1989- 1993. – Т.1-3.
5. Географія природно-ресурсного потенціалу України. – К.: Вища школа, 1993.
6. Заповідники і національні природні парки України / Гол. ред. З. Городиська. – К.: Вища школа, 1999.
7. Заставний Ф.Д. Географія України: у 2-х книгах / Ф.Д.Заставний . – Львів: Світ, 1994.
8. Игнатенко А.Н. Рекреационные территориальные системы: научные основы развития и функционирования / А.Н.Игнатенко. – К.: УМК ВО при Минвузе УССР, 1989.
9. Конструктивно-географические основы рационального природопользования в Украинской ССР. Теоретические и методические исследования / Маринич А.М., Горленко И.А., Руденко Л.Г. и др. – Киев: Наукова думка, 1990. – 200 с.
10. Леоненко В. Б.Атлас об'єктів ПЗФ України / В. Б.Леоненко, М. П. Стеценко, Ю. М.Водний. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2003.
11. Людський розвиток регіонів України: методика оцінки та сучасний стан. / Монографія підг. авт. колективом у складі: Лібанова Е. М., Власенко Н. С., Власюк О. С., та ін. – К.: "СПД Савчина" 2002.

12. Малєєв В. О. Водні ресурси та розвиток сільських населених пунктів Херсонської області // Матеріали Міжнародної научно-практичної конференції «Сбалансоване природопольовування : сучасний погляд, тенденції і перспективи», матеріали і доповіді / ред. Колегія : Пилипенко Ю. В., Корниєнко В. А., відповідальний редактор Яковлева Н. І.; Херсонський державний аграрний університет / В. О. Малєєв, О. В. Машкова. – Херсон : Колос, 2010. С. 56-58
13. Мальчикова Д. С. Оптимізація використання суспільно-історичних рекреаційно-туристичних ресурсів Херсонської області / Географія та туризм : Наук. зб. / Д. С. Мальчикова, О. В. Машкова – К. : Альтерпрес, 2010 – С. 50-53.
14. Мальчикова Д. С. Класифікація агроєкосистем Херсонської області за рівнем антропогенної трансформації // Географічна освіта і наука в Україні. Матер. II Міжнар. наук.-практ. Конф / Д. С. Мальчикова. – Київ, 2003. – С. 158-159.
15. Мальчикова Д. С. Соціально-екологічна адаптація систем сільського розселення до змін умов землеробства Херсонської області // Фальцфейнівські читання. Зб. наук. праць. В 2-х т / Д. С. Мальчикова. – Херсон: Терра, 2005. – Т. 2 – С. 15-17.
16. Марченко О. А. Суспільно-географічне обґрунтування раціонального використання та охорони рекреаційних ресурсів Херсонської області: дис... канд. геогр. наук / Одеський національний ун-т ім. І. І. Мечникова / О. А. Марченко. — Одеса, 2000.
17. Машкова О. В. Районування Херсонської області за рівнем захворюваності сільських жителів як один з підходів визначення якості життя сільського населення / Ольга Машкова // Регіон–2007 : стратегія оптимального розвитку : матер. Міжнар. наук.–практ. конф. (Харків, 17–18 квітня 2007 р.) / М-во освіти і науки, Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків: ХНУ, 2007. – С. 175-176.
18. Пилипенко І. О. Соціально-економічні портрети електоральних регіонів Херсонської області // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Вип.. 246: Географія / І. О. Пилипенко. – Чернівці : 2005. – С. 181-188
19. Пилипенко І. Просторова оцінка змін чисельності сільського населення / І. Пилипенко, О. Машкова, В. Тихончук // Наук. записки Херсон. відділу Укр. геогр. товариства. – Вип. 4. – Херсон : Вишемирський В. С., 2008. – С. 70-82.
20. Пилипенко І. О. Морегосподарський комплекс Українського Приазов'я: суспільно-географічне дослідження : Монографія / І. О. Пилипенко. – Херсон : ПП Вишемирський В. С., 2005.
21. Регионы Украины: поиск стратегии оптимального развития // Под ред. Голикова А. П. – Харьков: 1994.
22. Руденко В. П. Географія природно-ресурсного потенціалу України. У 3-х частинах. Підручник. – К.: ВД «К.-М. Академія» - Чернівці: Зелена Буковина, 1999.

INTERNET – ресурси

1. www.oda.kherson.ua
2. www.ukrstat.gov.ua

Навчальна програма дисципліни «Науково-дослідницький практикум з географії»

Укладач: старший викладач, кандидат географічних наук Р.С. Молікевич

Пояснювальна записка

Навчальна дисципліна «Науково-дослідницький практикум з географії» є складовою частиною циклу професійної та практичної підготовки фахівців ступеня вищої освіти «магістр». Основний акцент програми - формування у студентів практичних знань здійснення наукових фізико-географічних досліджень, оволодіння загальною схемою наукового дослідження, особливостями теоретичних і емпіричних досліджень, принципами та правилами оформлення наукових робіт, методичними прийомами роботи з науковою інформацією та спеціальною літературою.

Мета курсу - навчити науковій творчості, а також сприяти практичній діяльності студентів, які ставлять перед собою завдання розробки та захисту наукового проекту через ознайомлення з принципами побудови проекту, принципами і методами встановлення новизни, достовірності та практичної значущості наукових результатів та практичного втілення наукового дослідження від творчого задуму до кінцевого оформлення наукової праці кожним студентом індивідуально.

Завдання курсу:

Теоретичні: освоїти основні положення та загальні уявлення про практичну реалізацію методології наукової творчості; закріпити сукупність прийомів чи операцій практичного освоєння дійсності, підпорядкованих розв'язанню конкретної задачі; оволодіти методами планування і організації наукових досліджень; ознайомити студентів з підходами до накопичення інформації та фізико-географічного аналізу; навчитися виділяти емпіричний рівень досліджень, на якому відбувається процес накопичення фактів та теоретичний – досягнення синтезу знань у формі практичної апробації наукової теорії;

Практичні: оволодіти практичними навичками наукової діяльності з фізико-географічних дисциплін; освоїти практичні методи географічного і регіонального аналізу для написання наукових запитів з проблем розвитку регіонів; засвоїти практичні навички підготовки наукових проектів та роботи з джерелами наукової інформації, включаючи інтернет-ресурси

Фахові предметні компетентності:

- Вибір та обґрунтування пріоритетного тематичного напрямку в конкретній галузі досліджень;
- Обґрунтування проблематики досліджень: проблема, на вирішення якої спрямовано проект; виділення об'єкту дослідження; предмет дослідження;
- Вміти самостійно аналізувати наукову літературу, картографічний та статистичний матеріал та використовувати їх у своїй роботі;
- Зібрати та обробити інформацію за темою роботи;
- Дослідити обрану тему, узагальнити та логічно викласти матеріал;
- Запропонувати свої варіанти рішення означеної проблеми;
- На основі проведених досліджень обґрунтувати проблематику обраного проекту;

- Описати завдання, на вирішення яких спрямовано проект;
- Обґрунтувати актуальність та/або доцільність виконання завдань, виходячи із стану досліджень проблематики за тематикою проекту.
- Вміти вдумливо та критично працювати з науковими джерелами.

Очікувані результати навчання:

- Знати нові напрямки в сучасній географії, її проблеми та перспективи розвитку;
- Називати основних вчених представників географії та їх вклад в науку;
- Пояснювати алгоритм географічного дослідження;
- Знати методи наукового пізнання;
- Знати елементи наукового дослідження;
- Визначати проблемні ситуації в географії та протиріччя в ній;
- Висувати наукові гіпотези, обґрунтувати її на основі виділення певної проблемної ситуації;
- Вірно обирати тему дослідження;
- Розробляти план дослідження;
- Працювати з літературними джерелами.

Міждисциплінарні в'язки. Засвоєння навчального матеріалу курсу базується на знаннях і вміннях студентів із таких навчальних дисциплін, як вступ до фаху, методи і методика суспільно-географічних досліджень, геоінформаційні системи і технології та ін.

Зміст дисципліни

Організація науково-дослідної роботи студентів у вищій школі. Значення науково-дослідної роботи як складової частини навчального процесу та її вплив на виховання і розвиток творчих здібностей у студентської молоді. Науково-дослідна робота студентів як складова частина навчального процесу. Науково-дослідна робота у позанавчальний час. Творчість як форма мислення. Природа здібностей як психологічна проблема розвитку творчості. Наукове дослідження творчих здібностей. Виховання творчих здібностей у студентів: його послідовність і умови.

Інформаційне забезпечення наукових досліджень. Значення інформаційного забезпечення у процесі проведення наукового дослідження; характеристика існуючих класифікацій бібліографічних джерел та визначення переліку найважливіших періодичних видань, що широко використовуються в географічних дослідженнях; зразки складання бібліографії наукових літературних джерел. Класифікація інформаційних наукових досліджень. Бібліографічні джерела економіко-географічної та економічної інформації. Інформаційно-пошукові мови бібліотечних фондів. Складання бібліографії з проблеми та напрямку наукового дослідження.

Актуальність та класифікація географічних досліджень. Сучасна наукова проблема Географія на теренах СРСР. Нові напрямки географічних досліджень з кінця XX - на початку XXI ст. Нові змістовні етапи географічних досліджень в Україні. Персоналії географії та їх вклад в розвиток науки. Теоретичні (пояснення, передбачення). Наукова гіпотеза. Вимоги до висунення і формулювання гіпотез. Науковий закон. Емпіричні та прикладні дослідження. Методи емпіричного дослідження (спостереження порівняння, вимірювання, експеримент).

Фундаментальні та прикладні дослідження. Визначення наукової проблеми. Наукові проблеми: теоретичні та емпіричні, загальні і часткові, фундаментальні і прикладні. Визначення проблем. Проблемна ситуація.

Планування і організація географічних досліджень. Методи планування і організації досліджень географічного спрямування. Вибір пріоритетного напрямку наукових досліджень. Критерії актуальності наукової проблеми. Формування теми дослідження. Вивчення ступеню дослідженості обраної проблеми: визначення кола питань, що потребують розробки. Техніко-економічне обґрунтування теми пошукового дослідження. Розробка програми науково-дослідної роботи. Основні розділи програми: визначення об'єкту, предмету, мети та завдань дослідження; стан проблеми, що досліджується; зміст дослідження; методи дослідження; результати дослідження, що очікуються та порядок їх використання; очікувана ефективність використання результатів дослідження; календарний план виконання робіт; кошторис витрат на виконання науково-дослідної роботи. Формування групи виконавців науково-дослідної роботи. Розробка індивідуальних планів-завдань учасникам досліджень та організація контролю за їх виконанням. Особливості планування і організації науково-дослідної роботи студентів (НДРС), порядок його розробки та організації контролю за виконанням.

Основні елементи наукового дослідження. Особливості визначення об'єкта дослідження. Предмет дослідження як неодмінна, важлива складова наукової роботи. Мета дослідження та її роль. План наукового дослідження. Послідовність основних етапів наукового дослідження. Обробка результатів дослідження.

Методи проведення наукового дослідження. Прийоми розробки методики проведення наукового дослідження з проблем управління регіональним соціально-економічним розвитком. Розробка вихідної теоретичної концепції дослідження та його побічних гіпотез. Визначення об'єкта та предмета дослідження. Методи роботи з літературними джерелами. Формування інформаційної бази по темі дослідження. Забезпечення її повноти, надійності та достовірності. Методи визначення репрезентативності інформації. Методичні принципи, прийоми та технічні можливості обробки інформації. Використання ЕОМ для обробки економіко-статистичної інформації. Визначення вимог до результатів дослідження, що очікується отримати. Методи обчислення очікуваного економічного ефекту від використання результатів наукового дослідження. Методичні прийоми апробації отриманих результатів.

Робота над літературними джерелами та джерела інформації. Вивчення літературних джерел. Обробка за принципом: «від простого до складного». Порядок і алгоритм обробки літературних джерел. Служби по випуску інформаційних видань. Бібліографічний опис. Власне переосмислення географічної інформації, що несуть оброблювані джерела. Інтернет технології в дослідженнях.

Узагальнення результатів наукового дослідження. Методи узагальнення результатів досліджень соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць. Систематизація результатів наукових досліджень. Форми подання результатів науково-дослідної роботи. Загальні вимоги щодо оформлення результатів наукових досліджень. Структура наукового документу, основні елементи,

композиція. Рубрикація. Таблиці, графічні та картографічні матеріали. Лексика наукового документу. Оформлення результатів наукових досліджень у вигляді звіту, наукової доповіді, статті, курсової або дипломної роботи тощо. Основні вимоги до написання статті за результатами наукових досліджень. Звіт про наукову роботу. Вимоги щодо його структури, змісту та оформлення. Анотація наукового документу. Рецензія наукового документу і вимоги щодо її змісту та оформлення. Студентські наукові роботи. Основні вимоги щодо їх структури, змісту та оформлення. Основні вимоги щодо завершеної науково-дослідної роботи. Планування та організація використання результатів завершеної науково-дослідної роботи. Розробка плану впровадження результатів науково-дослідних робіт та організація контролю за його виконанням. Методика і форми впровадження результатів науково-дослідних робіт у практику. Класифікація результатів науково-дослідних робіт за основними ознаками, що характеризують ефективність її використання. Літературне оформлення наукового твору.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география: Понятийно-терминологический словарь. - М., 1983. - 350 с.
2. Баранский Н.Н. Научные принципы географии: Избр. тр. - М.: Мысль. 1980. - 239 с.
3. Баранский Н.Н. Становление советской экономической географии: Избр. тр. - М.: Мысль, 1980. - 288 с.
4. География в Московском университете. - М.: Изд-во Моск. ун-та, 1988. - 214с.
5. Голіков А.П. Словник-довідник суспільно-географічних термінів / А.П. Голіков, П.О. Черномаз, Н.А. Казакова. Х.: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2000. - 48 с.
6. Економічна та соціальна географія: Навчально-методичний посібник з основ наукових досліджень, виконання курсових і кваліфікаційних робіт для студентів спеціальності // Басманов Є.Ю., Куценко М.В., Немець Л.М., Панасенко Л.Г., Редін В.І., Редіна В.А., Юрченко С.О.; за заг. ред. Нємця К.А. - Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2004. - 190 с.
7. Лямин В. С. География и общество. Философские и социологические проблемы географии. - М.: Мысль, 1978.
8. Мезенцев К. В. Регіональне прогнозування соціально-економічного розвитку / Костянтин Володимирович Мезенцев. - К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004. - 82 с.
9. Мезенцев К.В. Суспільно-географічне прогнозування регіонального розвитку / Костянтин Володимирович Мезенцев. - К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. - 253 с.
10. Научные работы: Методика подготовки и оформления. / Авт.-сост. И.Н. Кузнецов. - 2-е изд., перераб. и доп. - Мн.: Амалфея, 2000. - 544 с.
11. Немец К.А. Информационное взаимодействие природных и социальных систем / Константин Аркадьевич Немец. - Х.: Восточно-региональный центр гуманитарно-образовательных инициатив, 2005. - 428 с.

12. Немец Л.Н. Устойчивое развитие: социально-географические аспекты (на примере Украины): Монография. - Х., 2003. - 383 с.
13. Немец Л.М. Методичні вказівки з виконання та оформлення дипломних робіт зі спеціальності «Економічна і соціальна географія». - Харків, 2010. - 44 с.
14. Пилипенко І.О. Методика суспільно-географічних досліджень (на прикладі Херсонської області) / І.О. Пилипенко, Д.С. Мальчикова - Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2007. - 112 с.
15. Рузавин Г.И. Методология научного исследования: Учеб. пособие для вузов. - М., 1999. - 317 с.
16. Саушкин Ю.Г. История и методология географической науки: Курс лекций. - М.: Изд-во Москов. ун-та, 1976. - 421 с.
17. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії: Навч. посіб. - Одеса: Астропринт, 2001. - 560 с.
18. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики: Навч. посіб. - Одеса: Астропринт, 2005. - 632 с.
19. Харвей Д. Научное объяснение в географии. - М.: Прогресс, 1974
20. Чорненький Я.Я. Основи наукових досліджень. Організація самостійної та наукової роботи студента. Навчальний посібник / Я.Я. Чорненький, Н.В. Чорненька, С.Б. Рибак - К.: ВД «Професіонал», 2006. - 208 с.
21. Шаблій О.І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії. - Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка. 2001. - 744 с.

Додаткова література

1. Алаев Э.Б. Географическое мышление и геопространственная парадигма // Изв. ВГО, 1981. - т. 113., вып. 5.
2. Ассонов Г.Ф. Информация в современном мире / Г. Ф.Ассонов, Т. А.Желток - К.: УКРНИИТИ, 1991. - 40 с.
3. Белуха Н.Т. Основы научных исследований в экономике. Учебное пособие. - К.: Гол. изд.-во изд.-го объединения «Вища школа», 1985. - 215 с.
4. Быков В.В. Методы науки. - М.: Мысль, 1974.
5. Географічна енциклопедія України. Т. 1-3. - К.: Укр. енцикл., 1989-1993.
6. Голюков А.П. Вступ до економічної і соціальної географії: підручник А.П. Голюков, Я.Б. Олійник, А.В. Степаненко. К.: Либідь, 1996. 320 с.
7. Державний стандарт України. Документація. Звіти у сфері науки і техніки. (ДСТУ 3008-95). Затверджено і введено в дію наказом Держстандарту України № 58 від 23.02.1995 р.
8. Жекулин В.С. Введение в географию: Уч. пособие. - Л.: ЛГУ, 1989.
9. Жекулин В.С. География в системе наук / В.С. Жекулин, С.Б. Лавров. - Л.: Наука, 1987.
10. Захаров А. Как написать и защитить диссертацию / А. Захаров, Т. Захарова - СПб.: Питер, 2003. - 157 с.
11. Иванов М.М. и др. СИЛА: / управление наукой и нововведениями. - М.: Наука, 1990. - 191с.
12. Исаченко А.Г. Ландшафтоведение и физико-географическое районирование. -

- М.: Высш. шк., 1991.
13. Канке В. А. Философия науки: краткий энциклопедический словарь / Виктор Андреевич Канке. - М.: Омега - Л, 2008. - 328 с.
 14. Катаев А.В. Письменная научная работа студента: Методические рекомендации по выполнению для студентов экономических специальностей / А.В. Катаев, С.В. Оберемок - Х.: ХНУ имени В.Н. Каразина, 2007. - 86 с.
 15. Ковальчук В.В. Основы наукових досліджень / В.В. Ковальчук, Л.М. Моїєєв: Навч. посібник. - К.: ВД «Професіонал», 2004.
 16. Лихачев М.Т. Организация делопроизводства в научных учреждениях. М.; Экономика, 1986.
 17. Лямин В.С. География и общество. Философские и социологические проблемы географии. - М.: Мысль, 1978.
 18. Мересте У.И. Современная география: вопросы теории / У.И. Мересте, С.Я. Ныммик - М.: Мысль, 1984.
 19. Мильков Ф.Н. Общее землеведение. - М.: Высш. шк., 1990.
 20. Мороз С.А. та ін. Методологія географічної науки: Навч. посіб. - К.: Заповіт, 1997.
 21. Наука в экономической структуре народного хозяйства. - М.: Наука, 1990. - 191 с.
 22. Научные работы: Методика подготовки и оформления / Авт.-сост. И.Н. Кузнецов. - 2-е изд., перераб. и доп. - М., - 2000. - 544 с.
 23. Основы наукових досліджень. Організація самостійної та наукової роботи студента: Навч. посіб. // Чорненький Я.Я., Чорненька Н.В., Рибак С.Б. - К.: «Професіонал», 2006. - 208 с.
 24. Основы научных исследований. География / Под ред Н.Д. Пистуна, Г.И. Швевса. - К.: Выща шк., 1988.
 25. Отчет о научно-исследовательской работе. Общие требования и правила оформления ГОСТ 7.32.-81. - М: Госстандарт, 1981. - 30 с.
 26. Подготовка студентов к профессионально-педагогическому творчеству / П.И. Шевченко, Б.Д. Красовский, И.С. Дмитрик. - К., 1992. - 149 с.
 27. Положення про організацію навчального процесу в Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна. - Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. - 51 с.
 28. Порядок проведения научно-исследовательских работ. ГОСТ. 15.10180. - М.: Госстандарт, 1981. - 28 с.
 29. Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності: Закон України, прийнятий Верховною Радою України 13 грудня 1991 р.// Відомості Верховної Ради України. - 1992. № 12.
 30. Пузьгая К.Ф. и др. Организация и планирование научных исследований и опытно-конструкторских разработок. / Учебн. пособие для студентов. - М: Высш. шк. 1989. - 223 с.
 31. Солнцев В.Н. Системная организация ландшафтов. - М.: Мысль., 1981.
 32. Справочник научного работника./ А.Р. Мацюк, З.К. Симорот, Я.Н. Шевченко и др. - К.: Наук. думка, 1989. - 328 с.
 33. Суслов М.М. Методология экономического исследования. - М: Мысль, 1974. - 334 с.

34. Топчиев А.Г. Пространственная организация географических комплексов и систем. - Одесса: Вища шк., 1988.
35. Файбусович И.Я. Первые шаги в научных исследованиях по экономической географии. - Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1974. - 31с.
36. Философский энциклопедический словарь. - М.: Сов. энцикл., 1988.
37. Черванев И.Г. Современные парадигмы древнейшей из наук // Природа. 1995. - № 2.
38. Штофф В. А. Проблемы методологии научного познания. - М.: Высш. шк., 1978. - 271 с.
39. Як правильно оформляли дисертацію та документи атестаційної справи: 3б. нормат. док. з питань атестації наук. кадрів вищої кваліфікації / Упоряд. Ю.І. Цеков. - К.: Ред. «Бюл. Вищої атестац. коміс. України»: Вид-во «Толока», 2006. - 80 с.

INTERNET – ресурси

1. Офіційний сайт Державної науково-технічної бібліотеки України. - Режим доступу: <http://gntb.gov.ua>
2. Офіційний сайт Державної служби статистики України. - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Офіційний сайт Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. - Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>

Навчальна програма дисципліни «Науково-дослідницький практикум з суспільної географії»

Укладач: старший викладач, кандидат географічних наук Р.С. Молікевич

Пояснювальна записка

Навчальна дисципліна «Науково-дослідницький практикум з суспільної географії» є складовою частиною циклу професійної та практичної підготовки фахівців ступеня вищої освіти «магістр». Основний акцент програми - формування у студентів практичних знань здійснення наукових досліджень з суспільної географії, оволодіння загальною схемою наукового дослідження, особливостями теоретичних і емпіричних досліджень, принципами та правилами оформлення наукових робіт, методичними прийомами роботи з науковою інформацією та спеціальною літературою.

Мета курсу - навчити наукової творчості, а також сприяти практичній діяльності студентів, які ставлять перед собою завдання розробки та захисту наукового проекту через ознайомлення з принципами побудови проекту, принципами і методами встановлення новизни, достовірності та практичної значущості наукових результатів та практичного втілення наукового дослідження від творчого задуму до кінцевого оформлення наукової праці кожним студентом індивідуально.

Завдання курсу:

Теоретичні: освоїти основні положення та загальні уявлення про практичну реалізацію методології наукової творчості; закріпити сукупність прийомів чи операцій

практичного освоєння дійсності, підпорядкованих розв'язанню конкретної задачі; оволодіти методами планування і організації наукових досліджень; ознайомити студентів з підходами до накопичення інформації та економіко-географічного аналізу; навчитися виділяти емпіричний рівень досліджень, на якому відбувається процес накопичення фактів та теоретичний – досягнення синтезу знань у формі практичної апробації наукової теорії;

Практичні: оволодіти практичними навичками наукової діяльності з економічної та соціальної географії; оволодіти практичні методи географічного і регіонального аналізу для написання наукових запитів з проблем розвитку регіонів; засвоїти практичні навички підготовки наукових проектів та роботи з джерелами наукової інформації, включаючи інтернет-ресурси

Фахові предметні компетентності:

- Вибір та обґрунтування пріоритетного тематичного напрямку в конкретній галузі досліджень
- Обґрунтування проблематики досліджень: проблема, на вирішення якої спрямовано проект; виділення об'єкту дослідження; предмет дослідження;
- Вміти самостійно аналізувати наукову літературу, картографічний та статистичний матеріал та використовувати їх у своїй роботі;
- Зібрати та обробити інформацію за темою роботи;
- Дослідити обрану тему, узагальнити та логічно викласти матеріал;
- Запропонувати свої варіанти рішення означеної проблеми;
- На основі проведених досліджень обґрунтувати проблематику обраного проекту;
- Описати завдання, на вирішення яких спрямовано проект;
- Обґрунтувати актуальність та/або доцільність виконання завдань, виходячи із стану досліджень проблематики за тематикою проекту.
- Вміти вдумливо та критично працювати з науковими джерелами.

Очікувані результати:

- Знати нові напрямки в сучасній суспільній географії, її проблеми та перспективи розвитку;
- Називати основних вчених представників суспільної географії та їх вклад в науку;
- Пояснювати алгоритм соціально-географічного дослідження;
- Знати методи наукового пізнання;
- Знати елементи наукового дослідження;
- Визначати проблемні ситуації в географії та протиріччя в ній;
- Висувати наукові гіпотези, обґрунтувати її на основі виділення певної проблемної ситуації;
- Вірно обирати тему дослідження;
- Розробляти план дослідження;
- Працювати з літературними джерелами.

Міждисциплінарні в'язки. Засвоєння навчального матеріалу курсу базується на знаннях і вміннях студентів із таких навчальних дисциплін, як вступ до фаху, методи і методика суспільно-географічних досліджень, геоінформаційні системи і технології, суспільна географія та ін.

Зміст дисципліни

Організація науково-дослідної роботи студентів у вищій школі. Значення науково-дослідної роботи як складової частини навчального процесу та її вплив на виховання і розвиток творчих здібностей у студентської молоді. Науково-дослідна робота студентів як складова частина навчального процесу. Науково-дослідна робота у позанавчальний час. Творчість як форма мислення. Природа здібностей як психологічна проблема розвитку творчості. Наукове дослідження творчих здібностей. Виховання творчих здібностей у студентів: його послідовність і умови.

Інформаційне забезпечення наукових досліджень. Значення інформаційного забезпечення у процесі проведення наукового дослідження; характеристика існуючих класифікацій бібліографічних джерел та визначення переліку найважливіших періодичних видань, що широко використовуються в економіко-географічних дослідженнях; зразки складання бібліографії наукових літературних джерел. Класифікація інформаційних наукових досліджень. Бібліографічні джерела економіко-географічної та економічної інформації. Інформаційно-пошукові мови бібліотечних фондів. Складання бібліографії з проблеми та напрямку наукового дослідження.

Актуальність та класифікація суспільно-географічних досліджень. Сучасна наукова проблема Соціально-економічна географія на теренах СРСР. Нові напрямки СЕГ досліджень з кінця XX - на початку XXI ст. Нові змістовні етапи суспільно-географічних досліджень в Україні. Персоналії СЕГ та їх вклад в розвиток науки. Теоретичні (пояснення, передбачення). Наукова гіпотеза. Вимоги до висунення і формулювання гіпотез. Науковий закон. Емпіричні та прикладні дослідження. Методи емпіричного дослідження (спостереження порівняння, вимірювання, експеримент). Фундаментальні та прикладні дослідження. Визначення наукової проблеми. Наукові проблеми: теоретичні та емпіричні, загальні і часткові, фундаментальні і прикладні. Визначення проблем. Проблемна ситуація в суспільній географії.

Планування і організація суспільно-географічних досліджень. Методи планування і організації досліджень суспільно-географічного спрямування. Вибір пріоритетного напрямку наукових досліджень. Критерії актуальності наукової проблеми. Формування теми дослідження. Вивчення ступеню дослідженості обраної проблеми: визначення кола питань, що потребують розробки. Техніко-економічне обґрунтування теми пошукового дослідження. Розробка програми науково-дослідної роботи. Основні розділи програми: визначення об'єкту, предмету, мети та завдань дослідження; стан проблеми, що досліджується; зміст дослідження; методи дослідження; результати дослідження, що очікуються та порядок їх використання; очікувана ефективність використання результатів дослідження; календарний план виконання робіт; кошторис витрат на виконання науково-дослідної роботи. Формування групи виконавців науково-дослідної роботи. Розробка індивідуальних планів-завдань учасникам досліджень та організація контролю за їх виконанням. Особливості планування і організації науково-дослідної роботи студентів (НДРС), порядок його розробки та організації контролю за виконанням.

Основні елементи наукового дослідження. Особливості визначення об'єкта дослідження. Предмет дослідження як неодмінна, важлива складова наукової роботи.

Мета дослідження та її роль. План наукового дослідження. Послідовність основних етапів наукового дослідження. Обробка результатів дослідження.

Методи проведення наукового дослідження. Прийоми розробки методики проведення наукового дослідження з проблем управління регіональним соціально-економічним розвитком. Розробка вихідної теоретичної концепції дослідження та його побічних гіпотез. Визначення об'єкта та предмета дослідження. Методи роботи з літературними джерелами. Формування інформаційної бази по темі дослідження. Забезпечення її повноти, надійності та достовірності. Методи визначення репрезентативності інформації. Методичні принципи, прийоми та технічні можливості обробки інформації. Використання ЕОМ для обробки економіко-статистичної інформації. Визначення вимог до результатів дослідження, що очікується отримати. Методи обчислення очікуваного економічного ефекту від використання результатів наукового дослідження. Методичні прийоми апробації отриманих результатів.

Робота над літературними джерелами та джерела інформації. Вивчення літературних джерел. Обробка за принципом: «від простого до складного». Порядок і алгоритм обробки літературних джерел. Служби по випуску інформаційних видань. Бібліографічний опис. Власне переосмислення географічної інформації, що несуть оброблювані джерела. Інтернет технології в дослідженнях.

Узагальнення результатів наукового дослідження. Методи узагальнення результатів досліджень соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць. Систематизація результатів наукових досліджень. Форми подання результатів науково-дослідної роботи. Загальні вимоги щодо оформлення результатів наукових досліджень. Структура наукового документу, основні елементи, композиція. Рубрикація. Таблиці, графічні та картографічні матеріали. Лексика наукового документу. Оформлення результатів наукових досліджень у вигляді звіту, наукової доповіді, статті, курсової або дипломної роботи тощо. Основні вимоги до написання статті за результатами наукових досліджень. Звіт про наукову роботу. Вимоги щодо його структури, змісту та оформлення. Анотація наукового документу. Рецензія наукового документу і вимоги щодо її змісту та оформлення. Студентські наукові роботи. Основні вимоги щодо їх структури, змісту та оформлення. Основні вимоги щодо завершеної науково-дослідної роботи. Планування та організація використання результатів завершеної науково-дослідної роботи. Розробка плану впровадження результатів науково-дослідних робіт та організація контролю за його виконанням. Методика і форми впровадження результатів науково-дослідних робіт у практику. Класифікація результатів науково-дослідних робіт за основними ознаками, що характеризують ефективність її використання. Літературне оформлення наукового твору.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Алаев Э.Б. Социально-экономическая география: Понятийно-терминологический словарь. - М., 1983. - 350 с.
2. Баранский Н.Н. Научные принципы географии: Избр. тр. - М.: Мысль. 1980. - 239 с.

3. Баранский Н.Н. Становление советской экономической географии: Избр. тр. - М.: Мысль, 1980. - 288 с.
4. География в Московском университете. - М.: Изд-во Моск. ун-та, 1988. - 214с.
5. Голиков А.П. Словник-довідник суспільно-географічних термінів / А.П. Голиков, П.О. Черномаз, Н.А. Казакова. Х.: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2000. - 48 с.
6. Економічна та соціальна географія: Навчально-методичний посібник з основ наукових досліджень, виконання курсових і кваліфікаційних робіт для студентів спеціальності // Басманов Є.Ю., Куценко М.В., Немець Л.М., Панасенко Л.Г., Редін В.І., Редіна В.А., Юрченко С.О.; за заг. ред. Нємця К.А. - Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2004. - 190 с.
7. Лямин В. С. География и общество. Философские и социологические проблемы географии. - М.: Мысль, 1978.
8. Мезенцев К. В. Регіональне прогнозування соціально-економічного розвитку / Костянтин Володимирович Мезенцев. - К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004. - 82 с.
9. Мезенцев К.В. Суспільно-географічне прогнозування регіонального розвитку / Костянтин Володимирович Мезенцев. - К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. - 253 с.
10. Научные работы: Методика подготовки и оформления. / Авт.-сост. И.Н. Кузнецов. - 2-е изд., перераб. и доп. - Мн.: Амалфея, 2000. - 544 с.
11. Немец К.А. Информационное взаимодействие природных и социальных систем / Константин Аркадьевич Немец. - Х.: Восточно-региональный центр гуманитарно-образовательных инициатив, 2005. - 428 с.
12. Немец Л.Н. Устойчивое развитие: социально-географические аспекты (на примере Украины): Монография. - Х., 2003. - 383 с.
13. Немець Л.М. Методичні вказівки з виконання та оформлення дипломних робіт зі спеціальності «Економічна і соціальна географія». - Харків, 2010. - 44 с.
14. Пилипенко І.О. Методика суспільно-географічних досліджень (на прикладі Херсонської області) / І.О. Пилипенко, Д.С. Мальчикова - Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2007. - 112с.
15. Рузавин Г.И. Методология научного исследования: Учеб. пособие для вузов. - М., 1999. - 317 с.
16. Саушкин Ю.Г. История и методология географической науки: Курс лекций. - М.: Изд-во Москов. ун-та, 1976. - 421 с.
17. Топчієв О.Г. Основи суспільної географії: Навч. посіб. - Одеса: Астропринт, 2001. - 560 с.
18. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики: Навч. посіб. - Одеса: Астропринт, 2005. - 632 с.
19. Харвей Д. Научное объяснение в географии. - М.: Прогресс, 1974
20. Чорненький Я.Я. Основи наукових досліджень. Організація самостійної та наукової роботи студента. Навчальний посібник / Я.Я. Чорненький, Н.В. Чорненька, С.Б. Рибак - К.: ВД «Професіонал», 2006. - 208 с.
21. Шаблій О.І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії. - Львів:

Львівський національний університет імені Івана Франка. 2001. - 744 с.

Додаткова література

1. Алаев Э.Б. Географическое мышление и геопространственная парадигма // Изв. ВГО, 1981. - т. 113., вып. 5.
2. Ассонов Г.Ф. Информация в современном мире / Г. Ф.Ассонов, Т. А.Желток - К.: УКРНИИТИ, 1991. - 40 с.
3. Белуха Н.Т. Основы научных исследований в экономике. Учебное пособие. - К.: Гол. изд.-во изд.-го объединения «Вища школа», 1985. - 215 с.
4. Быков В.В. Методы науки. - М.: Мысль, 1974.
5. Географічна енциклопедія України. Т. 1-3. - К.: Укр. енцикл., 1989-1993.
6. Голіков А.П. Вступ до економічної і соціальної географії: підручник А.П. Голіков, Я.Б. Олійник, А.В. Степаненко. К.: Либідь, 1996. 320 с.
7. Державний стандарт України. Документація. Звіти у сфері науки і техніки. (ДСТУ 3008-95). Затверджено і введено в дію наказом Держстандарту України № 58 від 23.02.1995 р.
8. Жекулин В.С. Введение в географию: Уч. пособие. - Л.: ЛГУ, 1989.
9. Жекулин В.С. География в системе наук / В.С. Жекулин, С.Б. Лавров. - Л.: Наука, 1987.
10. Захаров А. Как написать и защитить диссертацию / А. Захаров, Т. Захарова - СПб.: Питер, 2003. - 157 с.
11. Иванов М.М. и др. СИЛА: / управление наукой и нововведениями. - М.: Наука, 1990. - 191с.
12. Исаченко А.Г. Ландшафтоведение и физико-географическое районирование. - М.: Высш. шк., 1991.
13. Канке В. А. Философия науки: краткий энциклопедический словарь / Виктор Андреевич Канке. - М.: Омега - Л, 2008. - 328 с.
14. Катаев А.В. Письменная научная работа студента: Методические рекомендации по выполнению для студентов экономических специальностей / А.В. Катаев, С.В. Оберемок - Х.: ХНУ имени В.Н. Каразина, 2007. - 86 с.
15. Ковальчук В.В. Основы наукових досліджень / В.В. Ковальчук, Л.М. Моїсєв: Навч. посібник. - К.: ВД «Професіонал», 2004.
16. Лихачев М.Т. Организация делопроизводства в научных учреждениях. М.; Экономика, 1986.
17. Лямин В.С. География и общество. Философские и социологические проблемы географии. - М.: Мысль, 1978.
18. Мересте У.И. Современная география: вопросы теории / У.И. Мересте, С.Я. Ныммик - М.: Мысль, 1984.
19. Мильков Ф.Н. Общее землеведение. - М.: Высш. шк., 1990.
20. Мороз С.А. та ін. Методологія географічної науки: Навч. посіб. - К.: Заповіт, 1997.
21. Наука в экономической структуре народного хозяйства. - М.: Наука, 1990. - 191 с.
22. Научные работы: Методика подготовки и оформления / Авт.-сост. И.Н. Кузнецов. - 2-е изд., перераб. и доп. - М., - 2000. - 544 с.
23. Основы наукових досліджень. Організація самостійної та наукової роботи

- студента: Навч. посіб. // Чорненький Я.Я., Чорненька Н.В., Рибак С.Б. - К.: «Професіонал», 2006. - 208 с.
24. Основы научных исследований. География / Под ред Н.Д. Пистуна, Г.И. Швевса. - К.: Выща шк., 1988.
 25. Отчет о научно-исследовательской работе. Общие требования и правила оформления ГОСТ 7.32.-81. - М: Госстандарт, 1981. - 30 с.
 26. Подготовка студентов к профессионально-педагогическому творчеству / П.И. Шевченко, Б.Д. Красовский, И.С. Дмитрик. - К., 1992. - 149 с.
 27. Положення про організацію навчального процесу в Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна. - Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. - 51 с.
 28. Порядок проведения научно-исследовательских работ. ГОСТ. 15.10180. - М.: Госстандарт, 1981. - 28 с.
 29. Про основи державної політики у сфері науки і науково-технічної діяльності: Закон України, прийнятий Верховною Радою України 13 грудня 1991 р.// Відомості Верховної Ради України. - 1992. № 12.
 30. Пузыгая К.Ф. и др. Организация и планирование научных исследований и опытно-конструкторских разработок. / Учебн. пособие для студентов. - М: Высш. шк. 1989. - 223 с.
 31. Солнцев В.Н. Системная организация ландшафтов. - М.: Мысль., 1981.
 32. Справочник научного работника./ А.Р. Мацюк, З.К. Симорот, Я.Н. Шевченко и др. - К.: Наук. думка, 1989. - 328 с.
 33. Суслов М.М. Методология экономического исследования. - М: Мысль, 1974. - 334 с.
 34. Топчиев А.Г. Пространственная организация географических комплексов и систем. - Одесса: Вища шк., 1988.
 35. Файбусович И.Я. Первые шаги в научных исследованиях по экономической географии. - Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1974. - 31с.
 36. Философский энциклопедический словарь. - М.: Сов. энцикл., 1988.
 37. Черванев И.Г. Современные парадигмы древнейшей из наук // Природа. 1995. - № 2.
 38. Штофф В. А. Проблемы методологии научного познания. - М.: Высш. шк., 1978. - 271 с.
 39. Як правильно оформляли дисертацію та документи атестаційної справи: Зб. нормат. док. з питань атестації наук. кадрів вищої кваліфікації / Упоряд. Ю.І. Цеков. - К.: Ред. «Бюл. Вищої атестац. коміс. України»: Вид-во «Толока», 2006. - 80 с.

INTERNET – ресурси

1. Офіційний сайт Державної науково-технічної бібліотеки України. - Режим доступу: <http://gntb.gov.ua>
2. Офіційний сайт Державної служби статистики України. - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Офіційний сайт Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. - Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>.

Навчальна програма дисципліни «Просторовий аналіз методами геоінформаційних технологій»

Укладач: доцент, кандидат географічних наук А.Ю. Саркісов

Пояснювальна записка

Мета курсу – оволодіння методами ГІС-технологій для потреб просторового аналізу.

Завдання курсу:

Теоретичні: сформулювати уявлення про особливості застосування геоінформаційних технологій для потреб науки та практики; оволодіти методикою геоінформаційного аналізу.

Практичні: навчання методам геоінформаційного аналізу та практичного застосування положень геоінформатики.

Фахові предметні компетентності:

- Здатність вільно працювати в операційній системі Windows.
- Здатність працювати у спеціалізованих ГІС-пакетах
- Здатність здійснювати збір, введення та обробку просторової і атрибутивної суспільно-географічної інформації в ГІС.
- Здатність вільно застосовувати знання для проведення просторового аналізу методами ГІС-технологій.
- Здатність здійснювати картометричний, геостатичний, оверлейний, мережевий аналіз та ГІС-моделювання.
- Здатність оперувати просторово-зорієнтованою інформацією у геоінформаційних системах настільного картографування.
- Здатність візуалізувати результати досліджень на базі ГІС.
- Здатність вирішувати практичні завдання з використанням ГІС-технологій.

Очікувані результати навчання:

- Знати структуру сучасних геоінформаційних систем;
- Знати особливості застосування ГІС-технологій для вирішення теоретичних та практичних завдань;
- Вміти працювати у спеціалізованих ГІС-пакетах;
- Вміти вільно застосовувати знання для проведення просторового аналізу методами ГІС-технологій.
- Вміти вирішувати практичні завдання з використанням ГІС-технологій.

Міждисциплінарні зв'язки. Засвоєння навчального матеріалу курсу базується на знаннях і вміннях студентів із таких навчальних дисциплін, як методи і методика суспільно-географічних досліджень, геоінформаційні системи і технології, геостатистика та ін.

Зміст дисципліни

Вирішення аналітичних завдань у ГІС. Моделі даних у ГІС. Організація та обробка інформації у ГІС. Моделі представлення просторових даних. Принципи

організації інформації у ГІС. Введення інформації у ГІС. Введення даних у ГІС з растровою моделлю даних. Помилки оцифрування мап. Аналіз інформації у ГІС. Буферизація. Оверлейні операції. Перекласифікація. Картометричні функції. Районування. Мережевий аналіз. Інші аналітичні операції. Підготовка звітів, мап, схем. Моделювання просторових задач.

Вступ до ГІС-аналізу. Сутність ГІС-аналізу. Просторові (географічні) об'єкти. Типізація просторових об'єктів. Дискретні об'єкти (точкові, лінійні, площинні). Неперервні явища. Узагальнені за площею явища. Позиційні та атрибутивні дані (категорії, ранги, кількість, величина, відношення). Способи представлення просторових даних. Робота з таблицями даних. Вибірка. Обчислення. Стат аналіз.

Аналіз місце розташування об'єктів. Що дає аналіз місце розташування об'єктів? Способи відображення об'єктів на мапі. Підготовка даних. Присвоєння географічних координат. Присвоєння категорії. Нанесення на мапу однотипних даних. Групування об'єктів. Відображення об'єктів за категоріями. Групування категорій. Вибір умовних позначень. Складення легенди мапи. Аналіз розподілу об'єктів.

Аналіз розподілу числових показників. Мапи розподілу числових показників. Вибір об'єктів для нанесення їх на мапу. Відображення кількості. Кількість та величина як узагальнені характеристики географічних об'єктів. Відношення. Класифікація. Використання класів. Створення класів вручну. Використання традиційних схем класифікації. Природна розбивка. Квантиль. Різні інтервали. Середньоквадратичне відхилення. Аномальні значення.

Створення мапи. Вибір типу мапи. Використання шкали символів. Використання шкали кольорів. Використання діаграм. Використання ізоліній. Створення тривимірних перспективних відображень. Точка спостереження. Z-фактор. Джерело світла. Відображення перспективи. Пошук закономірностей.

Мапи щільності. Навіщо потрібні мапи щільності? Відображення щільності на мапі. Оцінка вихідних даних. Два способи відображення щільності. Відображення щільності розподілу об'єктів. Створення поверхні щільності. Вибір методу. Визначення величини щільності для дискретних областей. Створення мапи щільності точок. Створення поверхні щільності. Розрахунок величини щільності. Використання шкали кольорів. Використання ізоліній.

Пошук об'єктів всередині області. Значення пошуку об'єктів всередині області. Постановка аналізу. Кількість досліджуваних областей. Аналіз дискретних та неперервних об'єктів. Шляхи визначення об'єктів всередині області. Побудова просторового запиту. Аналіз шляхом накладання шарів. Вибір методу. Візуальне співставлення. Створення мапи. Точки та лінії. Дискретні області. Неперервні об'єкти. Використання результатів. Загальне число. Частота Узагальнення числових атрибутів. Накладання областей на дискретні об'єкти. Накладання області на неперервні категорії та класи даних. Векторний метод. Растровий метод. Що доцільніше використовувати – вектор чи растр? Використання результатів. Одна область та множинність категорій. Багато областей з одним класом об'єктів. Декілька областей та множинність категорій. Співставлення дискретних областей з неперервними величинами.

Аналіз оточення. Необхідність аналізу оточення. Пошук та оцінка оточення. Оцінка віддаленості за відстанню до об'єкта або часом його досягнення. Оцінка оточення за відстанню до об'єкта або витратами на його досягнення. Концентричні зони. Окремі області. Три способи оцінки оточення. Найкоротша відстань. Відстань чи витрати за мережею. Витрати по поверхні. Створення буферної зони. Аналіз оточення декількох джерел. Вибір об'єктів в межах заданої відстані. Оцінка віддаленості об'єкту. Створення променевих діаграм. Створення дистанційної поверхні. Визначення максимальної відстані. Вимірювання відстаней чи витрат за мережею. Елементи мережевого шару. Оцінка параметрів вуличної мережі. Оцінка витрат на переміщення. Встановлення параметрів руху. Визначення зупинок та поворотів. Обчислення витрат по поверхні. Модифікація поверхні витрат. Використання бар'єрів.

Аналіз просторових змін. Значення аналізу просторових змін. Типи змін. Зміни місцеположення. Зміна розмірів або властивостей об'єкту. Типи об'єктів. Рухомі об'єкти. Об'єкти, що змінюють властивості або розміри. Час спостереження. Моделі часового ряду. Розподіл часу спостереження. Вибір часової шкали. Оцінка масштабу зміни. Оцінка швидкості зміни. Три способи нанесення на мапу змін. Створення часових рядів. Створення мап спостереження. Кількісна оцінка змін.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Митчелл Енди. Руководство по ГИС-анализу. Часть 1: Пространственные модели и взаимосвязи. – Издательство ESRI, 2000. – 179 с.
2. Геоинформатика. Толковый словарь основных терминов / Под ред. А.М. Берлянта и А.В. Кошкарёва. – М.: ГИС-Ассоциация, 1999. – 204 с.
3. Берлянт А.М. Геоинформационное картографирование. – М.: 1997. – 64 с.
4. Зейлер М. Моделирование нашего мира (руководство ESRI по проектированию базы геоданных). – М.: МГУ, 2001. – 255 с.
5. Картография с основами топографии: Учеб. пособие для студентов педагогических институтов специальности «География». Под ред. Г.Ю. Грюнберга. – М.: Просвещение, 1991. – 368 с.
6. Самардак А.С. Геоинформационные системы. – Владивосток, 2005. – 124 с.
7. Світличний О.О., Плотницький С.В. Основи геоінформатики. Навчальний посібник / Загальна ред. О.О. Світличного. – Суми: Університетська книга, 2005. – 320 с.
8. Гитис В.Г., Ермаков Б.В. Основы пространственно-временного прогнозирования в геоинформатике. – М.: ФИЗМАТЛИТ, 2004. – 256 с.

Додаткова література

1. Серапинас Б.Б. Математическая картография: Учебник для вузов / Балис Балио Серапинас. – М.: Издательский центр «Академи», 2005. – 336 с.
2. Peterson Gretchen N. GIS Cartography: A Guide to Effective Map Design / Gretchen N. Peterson. – Boca Raton – London – New-York: CRC Press, 2009. – 227 p.

INTERNET – ресурси

1. <http://gisa.ru>
2. <http://www.gisok.spb.ru/>

Навчальна програма дисципліни «Геоінформаційні технології в регіональному аналізі»

Укладач: доцент, доктор географічних наук І.О. Пилипенко

Пояснювальна записка

Мета курсу – вивчення теоретичних основ та набуття практичних навичок з розробки та використання геоінформаційних технологій в регіональному аналізі.

Завдання курсу:

Теоретичні: розкрити методологічні засади інформаційного менеджменту; розкрити теоретичні основи функціонування географічних інформаційних систем (ГІС); висвітлити прикладні географічні аспекти геоінформаційних технологій; виявити можливості та сфери застосування сучасних стандартних пакетів програм користувача (Word, Excel, Statistica)

Практичні: вміти самостійно створювати та оновлювати бази географічної інформації; застосовувати сучасні інформаційні бази при побудові картографічного матеріалу для завдань регіонального аналізу; вміти надавати інтерпретацію картографічним зображенням для завдань регіонального аналізу

Фахові предметні компетентності:

- Здатність використовувати знання, уміння, навички в галузі організації, інформаційного забезпечення та ефективності наукових досліджень.
- Здатність і готовність аналізувати та моделювати стан та розвиток регіональних суспільних і природних систем.
- Здатність і готовність спрямувати дії на розв'язання складних непередбачуваних задач і проблем у сферах регіонального розвитку, природокористування, природоохоронної діяльності, міського і районного планування.
- Здатність використовувати відповідне програмне забезпечення (мови програмування, пакети) для картографування природних, суспільних явищ і процесів та екологічних досліджень.
- Здатність розв'язувати широке коло географічних проблем та задач шляхом розуміння їх фундаментальних основ та використання як теоретичних, так і експериментальних методів.
- Здатність аналізувати географічні об'єкти і процеси як природного походження, так і антропогенні, з погляду фундаментальних принципів і знань природничих наук, а також на основі відповідних методів.
- Вміння проектувати, планувати і проводити дослідні завдання в межах своїх професійних обов'язків, здійснювати їх інформаційне, методичне, матеріальне, фінансове та кадрове впровадження у виробництво.
- Вміння формувати задачі моделювання, створювати моделі об'єктів і процесів у геосферах та їхніх компонентах із використанням математичних, картографічних методів і геоінформаційних технологій
- Здатність аналізувати існуючі суспільно-географічні комплекси, моделі природокористування з метою сталого розвитку регіонів

Очікувані результати навчання:

- Знати структуру сучасних геоінформаційних систем;
- Знати особливості застосування геоінформаційних технологій для вирішення теоретичних та практичних завдань;
- Вміти працювати у спеціалізованих ГІС-пакетах;
- Вміти вільно застосовувати знання для проведення просторового аналізу методами геоінформаційних технологій в регіональному аналізі.
- Вміти вирішувати практичні завдання з використанням ГІС-технологій.

Міждисциплінарні зв'язки. Засвоєння навчального матеріалу курсу базується на знаннях і вміннях студентів із таких навчальних дисциплін, як методи і методика суспільно-географічних досліджень, геоінформаційні системи і технології, геостатистика та ін.

Зміст дисципліни

Мета, завдання та структура курсу. Зв'язок з іншими курсами. Значення оволодіння ЕОМ при підготовці фахівців зі спеціальності 106 "Географія".

Можливості застосування ЕОМ в науковій і прикладній діяльності географів. Комп'ютерне прогнозування/моделювання як важливий сучасний метод наукових досліджень. Комп'ютерне програмне забезпечення.

Математичні операції з рядками чисел. Розрахунок за формулами. Блок статистичної обробки інформації. Стандартні функції. Математичні та статистичні функції. Графічний блок Excel. Майстер діаграм. Побудова графіків, гістограм, діаграм. Стандартні і нестандартні діаграми. Блок аналізу даних. Розробка сценаріїв. Розв'язок оптимізаційних задач. Кореляційно-регресивний аналіз.

Statistica for Windows. Загальний вигляд на екрані. Меню користувача. Панелі інструментів. Документи Statistica, їх типи. Експорт-імпорт документів. Робота з файлами. Введення нових даних. Модуль "Basic Statistics". Розрахунок описової статистики. Побудова кореляційної матриці. Тести на відповідність нормальному розподілу. Модуль "Multiple Regression". Кореляційно-регресивний аналіз. Розрахунок рівняння регресії. Оціночні параметри. Модуль "Cluster Analysis". Кластерний аналіз. Об'єднавчі методи. Метод к-середніх. Ієрархічні методи. Побудова дендрограми. Модуль "Discriminant Analysis". Дискримінантний аналіз. Розрахунок дискримінуючих та класифікаційних функцій.

Модуль "Factor Analysis". Факторний аналіз. Вибір кількості факторів. Аналіз факторних навантажень. Оцінка факторних ваг. Модуль "Time Series Forecasting". Аналіз динамічних рядів. Перевірка динамічних рядів на стаціонарність. Виявлення тренду. Усунення автокореляції. Згладжування динамічних рядів. Експоненційне згладжування. Сезонне згладжування.

Геоінформатика як наука про ГІС. Формування геоінформатики на стику географії, інформатики, теорії інформаційних систем, картографії та інших дисциплін із застосуванням загальнонаукових методів пізнання та найновіших досягнень в області обчислювальної техніки. Методологічна база геоінформатики.

Наукове та прикладне значення ГІС. ГІС як джерело інтегральних знань про території. Роль ГІС в географічних і негеографічних дослідженнях. Геоінформаційний

підхід в суспільно-географічних дослідженнях. Сфери застосування ГІС: містобудування та муніципальне управління, кадастрові дослідження, інженерне проектування, транспорт і логістика, маркетинг, телекомунікаційні послуги, соціально-демографічний, економічний, екологічний моніторинг, лісове, водне, сільське господарство, військова справа.

Виникнення ГІС. Причини виникнення ГІС. Використання ЕОМ як якісно новий етап у розвитку ГІС: автоматизовані геоінформаційні системи. ГІС “першого покоління” (1960-70-ті рр.), їх змістовні особливості та технічна недосконалість. Пріоритет канадської (Р.Ф.Томлінсон) та шведської (Університет Лунда) шкіл. ГІС “другого” (1980-ті рр.) та “третього” (з початку 1990-х рр.) поколінь. Пріоритет американської школи. Формування світової геоінформаційної індустрії. Геоінформаційний “бум”. Сучасні ринки ГІС-технологій. Вітчизняний досвід створення ГІС. Формування геоінформатики в СРСР (початок 1980-х рр.). Казанська (М.Панасюк, А.Трофімов), Далекосхідна (О.Кошкар'єв, В.Каракін) та Московська (В.Тікунов, С.Сербенюк) школи. Становлення ГІС в Україні. Особливості розвитку українських ГІС-технологій. Відсутність єдиної національної мережі ГІС. Внесок одеської, харківської, львівської, київської наукових шкіл. ГІС-асоціація України. Концепція багатоцільової Національної ГІС України (НГІС).

Особливості та функції ГІС. Принципові особливості ГІС: багаторівневість, адаптивність, блоковість, мультиінформативність, просторово-часова впорядкованість даних, їх багатоаспектне використання. Автоматизація виконання географічних досліджень (аналізу, моделювання, прогнозування) як універсальна функція будь-якої сучасної ГІС. Внутрішні та зовнішні, загальні та спеціальні функції. Комунікативна, навчально-пізнавальна, конструктивно-прикладна (проектно-дослідна), консультаційна функції ГІС.

Класифікація та структура ГІС. Необхідність класифікації ГІС. Класифікація ГІС за основними критеріями: за територіальними масштабами (глобальні, міжнародні, національні, регіональні та локальні); за метою (багатоцільові, спеціалізовані, у т.ч. інформаційно-довідкові, інвентаризаційні, для потреб планування та ін.); за тематичною орієнтацією (загальногеографічні та галузеві, у т.ч. суспільно-географічні, еколого-географічні, земельно-інформаційні та ін.). Структура ГІС. Поняття “структура”, “будова”, “архітектура” ГІС. Підсистеми, блоки та модулі як складові ГІС. Основні структурні компоненти ГІС: апаратне забезпечення, програмне забезпечення, інформаційне забезпечення. Інтерактивний характер процесу створення ГІС. Планування, проектування, реалізація, експлуатація ГІС. Змістовий (географічний), картографічний, технічний (програмно-апаратний), правовий, економічний аспекти створення ГІС. Планування ГІС. Усвідомлення необхідності використання ГІС для вирішення поставленого завдання, аналіз предметної області. З'ясування і обґрунтування чітких цілей системи. Обґрунтування та огляд функцій ГІС відповідно до вимог користувача. Визначення набору вихідних даних. Визначення кола можливих користувачів. Основні вимоги користувача до ГІС: зручність інтерфейсу; достатнє унаочнення; простота та зручність експлуатації; діалоговий режим роботи; повнота, достовірність, несуперечливість інформації. Проектування ГІС. Оцінка інтенсивності інформаційних потоків. Підбір методів розв'язання необхідних задач. Визначення

потреби у технічних засобах. Аналіз можливих видатків і прибутків, попередній розрахунок очікуваної ефективності ГІС. Зміст та призначення пілот-проекту створення ГІС. Реалізація ГІС. Завершення технічної підготовки. Розробка базової системи. Створення бази даних. Дослідна експлуатація ГІС. Якісне та кількісне тестування. Розробка ГІС у повному обсязі. Експлуатація ГІС. Рівні використання та управління ГІС. Поняття “кінцевий користувач” ГІС. Групи користувачів за середовищем управління: „ГІС-глядачі”, „ГІС-користувачі-аналітики”, „конструктори ГІС”. “Прозорість” ГІС.

Інтерактивний (діалоговий) та пакетний режими роботи з програмним забезпеченням. Базові програмні модулі ГІС: введення і верифікації даних; збереження і маніпулювання даними; перетворення систем координат і трансформації картографічних проекцій, аналізу та обробки зображень; просторового аналізу і моделювання; виведення і представлення даних, відображення зображень; взаємодії з користувачем. Інтерфейс ГІС-пакетів. Інтерфейс користувача як середовище управління ГІС. “Дружній” інтерфейс. Основні типи інтерфейсів користувача: команда, меню, піктографічні меню, вікна, національна мова інтерфейсу. Інтелектуальний інтерфейс. Огляд сучасних ГІС-пакетів. Рейтинг програмних ГІС-продуктів на світовому ринку. ГІС-пакети MAPINFO, ARCINFO, ARCVIEW, ATLAS*GIS, INTERGRAPH, GEOGRAPH/GEODRAW, Q-GIS. Їх функціональні можливості та сфери застосування.

Введення даних в ГІС. Автоматизовані та напівавтоматизовані технології введення даних в ГІС. Особливості введення просторових та непросторових даних. Картометричні та тематичні бази даних. Особливості перетворення континуального простору у дискретні цифрові об’єкти баз даних. Введення просторових даних. Типи структури просторових об’єктів: точка, лінія, контур (полігон, таксон), поверхня. Способи просторової локалізації даних: векторний (структурно-описовий) та растровий (позиційний), їх відмінності та механізм застосування. Переваги та недоліки растрових і векторних форматів. Способи представлення точкових, лінійних, контурних, тривимірних об’єктів. Введення атрибутивних даних. Непросторові дані в ГІС, їх представлення як баз даних. Основні типи тематичних баз даних: ієрархічні, сітьові, реляційні, їх особливості та функціональні можливості. Централізована та розподілена архітектура баз даних. Стандартизація даних в ГІС. Проблема єдиного стандарту.

Територіальні одиниці збору та відображення даних (інформації). Поняття “територіальні носії інформації”, операційні територіальні одиниці. Реальні та штучні мережі територіальних одиниць. Реальні мережі: мережі точкових, лінійних та площинних об’єктів. Адміністративно-територіальні одиниці як основні оперативні інформаційні одиниці в ГІС. Ступінь контрастності розмірів територіальних одиниць збору та відображення даних. Штучні мережі територіальних одиниць: регулярні та нерегулярні.

Виведення інформації в ГІС. Візуалізація інформації, її суттєві особливості. Виведення просторової інформації. Системи автоматизованого картографування. Виведення атрибутивної інформації. Прямі та непрямі запити. Типові запити.

Список рекомендованої літератури

Основна література

1. Світличний О.О., Плотницький С.В. Основи геоінформатики: Навч. посіб. – Суми: Університетська книга, 2008. – 294 с.
2. Бусыгин Б.С., Гаркуша И.Н., Серединин Е.С., Гаевенко А.Ю. Инструментарий геоинформационных систем (справочное пособие). – К.: ИРГ "ВБ", 2000. – 172 с.
3. Светличный А.А., Андерсон В.Н., Плотницкий С.В. Географические информационные системы: технология и приложения. – Одесса: Астропринт, 1997. – 196 с.
4. Іщук О. О. Просторовий аналіз і моделювання в ГІС : навчальний посібник / За ред. акад. Д. М. Гродзинського. / О. О. Іщук, М. М. Коржнев, О. Е. Кошляков – К. : Видавничополіграфічний центр „Київський університет”, 2003. – 200 с.
5. Самойленко В. М. Основи геоінформаційних систем. Методологія : навчальний посібник. / В. М. Самойленко – К. : Ніка-Центр, 2003. – 276 с.

Додаткова література

1. ДеМерс М.Н. Географические информационные системы. – М.:Дата+,1999. – 491с.
2. Матерон Ж. Основы прикладной геостатистики. – М.: Мир, 1968. – 408 с.
3. Митчелл Э. Руководство по ГИС-анализу. Ч. 1: Пространственные модели и взаимосвязи: Пер. с англ. – К.: ЗАО ECOMM Со; Стилос, 2000. – 198 с.
4. Zeiler M. Моделирование нашего мира. Пособие ESRI по проектированию баз геоданных: Пер. с англ. – К.: ЗАО ECOMM Со, 2004. – 254 с.
5. Суховірський Б.І. Геоінформаційні системи і технології в регіональному розвитку. – К., 2002. – 210 с.
6. Введение в ArcView. – М.: Дата +, 1995. – 114 с.
7. Підручник користувача MapInfo. – Трой – Нью-Йорк, 1994. – 254 с.
8. Шевченко В.О., Бондаренко Е.Л., Гордєєв А.Ю. Автоматизація картографічних робіт. – К.: Темп, 2000. – 63 с.
9. Шевченко В.О., Бондаренко Е.Л., Селезньов О.М., Нечай А.П. Картографічні ресурси Інтернет. – К., 2001. – 30 с.

Навчальна програма дисципліни «Методологія геоєкологічних досліджень»

Укладач: доцент, кандидат біологічних наук О.П.Кундельчук

Пояснювальна записка

Методологія геоєкологічних досліджень представляє собою дисципліну циклу професійної та практичної підготовки, яка входить до навчального плану підготовки студентів спеціальностей 103 Науки про Землю за ступенем вищої освіти «магістр».

Мета курсу – дисципліна “Методологія геоєкологічних досліджень” знайомить студентів з методологічною основою геоєкологічних досліджень та з сучасними методами проведення геоєкологічних досліджень.

Завдання курсу:

Теоретичні: сформувати діалектичний науковий світогляд фахівців-географів; дати уявлення про загальні методологічні та методичні закономірності проведення геоecологічних досліджень.

Практичні: сформувати навички використання різних методологічних та методичних підходів в практичних геоecологічних дослідженнях.

Фахові предметні компетентності:

- Аналізувати сучасні методологічні підходи до вирішення проблемних питань геоecології; застосовувати отриману інформацію для оптимального вибору методик дослідження геоecологічних процесів, які відбуваються в сучасних геосистемах Землі;
- Використовувати вітчизняні та іноземні друковані і електронні джерела для отримання інформації про сучасні методологічні підходи до вирішення теоретичних і практичних проблемних питань геоecології;
- Володіти вмінням використовувати знання, отримані під час спілкування з фахівцями інших професійних груп (з біологами, геологами, кліматологами, океанографами, палеонтологами, і т.н.) для добору оптимальної системи методів і методик під час дослідження геоecологічних феноменів в природних і лабораторних умовах;
- Знати основні методичні та методологічні підходи для визначення впливу кожного з екологічних факторів на функціонування живих організмів і на динамічні та еволюційні зміни в геосистемах в цілому;
- Використовувати отримані знання з методології геоecологічних досліджень для об'єктивної інтерпретації як результатів власних геоecологічних досліджень, так і робіт інших науковців-географів;
- Грамотно екстраполювати знання про особливості вирішення геоecологічних проблем в одних регіонах для розробки рекомендацій для інших регіонів дослідження;
- Характеризувати основні геоecологічні феномени з правильних методологічних позицій; пояснювати причинно-наслідкові зв'язки між особливостями умов навколишнього середовища і характером зміни окремих груп організмів і геосистем в цілому;
- Застосовувати набуті знання з методології геоecологічних досліджень для максимально об'єктивного аналізу стану локальних і регіональних геосистем з метою запобігання розвитку негативних тенденцій антропо-техногенного генезису.

Очікувані результати навчання:

- Знання основних методологічних підходів в геоecологічних дослідженнях;
- Знання основних принципів синергетичного підходу до дослідження геосистем;
- Знання методів оцінки впливу абіотичних і біотичних факторів на живі організми і на геосистему в цілому;
- Знання методологічних правил інтерпретації отриманих результатів дослідження геоecологічних феноменів та умов екстраполяції отриманих висновків на аналогічні природні та антропогенно-змінені об'єкти дослідження;
- Вміння методологічно грамотно спланувати постановку геоecологічного експерименту як в природних, так і в лабораторних умовах;

- Вміння визначати на підставі результатів досліджень провідні абіогенні і біогенні фактори розвитку окремих груп організмів і геосистем в цілому;
- Вміння методологічно грамотно пояснювати зміни, які відбуваються з окремими групами організмів і з сучасними геосистемами Землі в цілому;
- Вміння використовувати знання основних принципів синергетики для прогнозування можливих напрямків геосистемних змін за умов посилення антропогенного навантаження на навколишнє середовище;
- Вміння користуватися учбовою, науковою та довідковою літературою для вирішення спірних питань методологічного характеру.

Міжпредметні зв'язки: вивчення курсу «Методологія геоекологічних досліджень» базується на знаннях студентами наступних дисциплін: «Геологія», «Географія», «Ландшафтознавство», «Метеорологія», «Гідрологія», «Ґрунтознавство з основами географії ґрунтів», «Екологія», «Основи наукових досліджень», тощо.

Зміст навчальної програми

Методологічний аналіз науки. Роль методології в науковому пізнанні. Наукова картина світу. Пізнавальні завдання в науковому дослідженні. Основні характеристики і рівні наукових досліджень. Емпіричний і теоретичний рівні пізнання. Фундаментальні та прикладні дослідження. Метод наукового пізнання.

Основні парадигми методології геоекологічного дослідження. Холістичний (редукціоністський) та мерологічний (інтеграційний) методологічні підходи в науці. Принцип емерджентності. Синергетичний підхід до геоекологічних об'єктів і геоекологічних досліджень. Концепція міждисциплінарної методології геоекологічних досліджень. Взаємодія природничих і технічних наук. Можливості і перспективи міждисциплінарної методології.

Предмет і об'єкт геоекологічних досліджень. Геоекологічне середовище. Розвиток уявлень про об'єкт та предмет геоекології. Сучасні уявлення про простір і час. Просторово-часові аспекти геоекології. Суб'єкт геоекологічних досліджень. Логіко-пізнавальний апарат геоекологічного дослідження. Наукові факти в геоекологічному дослідженні. Фіксація наукових фактів. Геоекологічна мова. Класифікації і типологія в геоекологічних дослідженнях. Геоекологічні моделі, теорії, гіпотези. Математизація геоекологічних знань.

Методологія геоекологічних досліджень розвитку геоекологічних процесів і явищ.

Методологія оцінки ризиків розвитку напружень стискання в гірських породах. Джерела і типи напружень в гірських породах. Методи детекції напружень в гірських породах. Причини виникнення землетрусів і гірських ударів. Принцип роботи сейсмографа. Визначення магнітуди землетрусу. Оцінка інтенсивності землетрусу. Фактори, які впливають на ступінь ушкодження будівель під час землетрусу. Методи прогнозування землетрусів. Шляхи зменшення руйнівної дії землетрусів.

Методологія оцінки ризиків розвитку напружень розтягнення в гірських породах. Причини нестійкості схилів. Зсуви. Причини виникнення зсувів. Класифікація зсувів. Повільні і катастрофічні зсуви. Попередження зсувів. Відслоювання гірських порід. Соліфлюкція. Осипи. Типи руху осипів. Обвали. Попередження руйнівної дії

осипів і обвалів. Нестійкість горизонтальних поверхонь землі, пов'язана з утворенням природних або техногенних пустот під землею. Карст. Суффозія. Причини посилення карстових та суффозійних процесів в сучасних умовах.

Методологія оцінки небезпеки розвитку процесів вивітрювання будівельних матеріалів. Фізичне, хімічне і біологічне вивітрювання гірських порід. Причини прискореного вивітрювання природних та штучних будівельних матеріалів. Екологічні наслідки вивітрювання будівельних матеріалів. Методологія оцінки рівня розвитку деструкційних процесів в несучих конструкціях. Екологічно-безпечне будівництво в зонах з прискореним вивітрюванням будівельних матеріалів.

Методологія оцінки небезпеки розвитку резонансних явищ в підстелюючих гірських породах. Поняття «резонанс». Визначення резонансно небезпечних ділянок земної поверхні. Екологічні ризики, пов'язані з розташуванням техногенних об'єктів в резонансо-небезпечних зонах. Екологічно-безпечне будівництво на територіях, небезпечних за розвитком резонансних явищ.

Методологія оцінки рівня фізичного забруднення геосистем.

Методологія оцінки рівня шумового і вібраційного забруднення навколишнього середовища. Основні характеристики і закономірності розповсюдження звукових коливань. Дія шуму на людину і навколишнє середовище. Методи оцінки і виміру шумового забруднення. Джерела шуму і їх шумові характеристики. Загальні методи зниження впливу шуму на навколишнє середовище. Нормування шуму. Проведення акустичного розрахунку. Вплив вібрацій на людину і навколишнє середовище. Причини і джерела вібрації.

Методологія оцінки рівня радіохвильового електромагнітного забруднення навколишнього середовища. Типи електромагнітних хвиль. Джерела радіохвильового забруднення навколишнього середовища. Електромагнітні поля промислової частоти. Електромагнітні поля ВЧ- і СВЧ-діапазонів. Мікрохвильові пічі: побутові і промислові. Оцінка впливу на живі організми і на якість харчової продукції. Радіохвильове випромінювання від мобільних телефонів і інших побутових приладів. Методологія оцінки рівня впливу на живі організми. Засоби захисту людини.

Методологія оцінки рівня забруднення навколишнього середовища іонізуючим випромінюванням. Типи іонізуючого опромінення. Природні і штучні джерела іонізуючих випромінювань. Гамма-промені, рентгенівські промені, α - і β -іонізуюче випромінювання. Радіоактивність. Період напіврозпаду радіонукліду. Активність радіонукліду. Дозиметричні показники. Фонове опромінення людини. Радіаційні ефекти опромінення людини. Нормування радіаційного опромінення. Захист населення від іонізуючого опромінення.

Методологія оцінки впливу теплового і пірогенного забруднення навколишнього середовища на живі організми. Парникових ефект. Природні та техногенні складові парникового ефекту в сучасних умовах та в геологічному минулому Землі. Пірогенні екологічні катастрофи. Екологічна шкідливість лісових пожеж і технологічних виробництв, пов'язаних з горінням. Антропогенні фактори пожеж і вибухів. Пожеже-небезпечні властивості речовин і матеріалів. Встановлення категорій виробництв за пожежною і вибуховою небезпечністю. Класи

вибухонебезпечних зон у відповідності до «Правил улаштування електроустаткування». Встановлення категорій пожежонебезпечних приміщень. Засоби вогнегасіння. Особливості прогнозування пожежної обстановки в населених пунктах.

Методологія оцінки рівня хімічного забруднення природних компонентів геосистем.

Методологія оцінки рівня хімічного забруднення атмосферного повітря. Класифікація забруднювачів атмосфери. Джерела забруднення атмосфери. Наслідки забруднення атмосфери. Озоновий екран. Природні та техногенні причини утворення озонових дир в стратосфері. Екологічні наслідки руйнування озонового шару. Розсіювання токсичних викидів в атмосфері. Санітарно-захисні зони. Санітарно-гігієнічні показники забруднення атмосфери. Комплексний показник забруднення атмосферного повітря. Роздільне нормування забруднюючих речовин у повітрі.

Методологія оцінки рівня хімічного забруднення води. Основні джерела хімічного забруднення гідросфери. Евтрофікація води. Методологія оцінки розповсюдження забруднюючих речовин з підземними та поверхневими водами. Методи детекції забруднюючих речовин у воді. Самоочищення в гідросфері. Оцінка якості водного середовища. Санітарно-гігієнічні показники забруднення атмосфери. Погіршення якості води. Зміни гідрологічного режиму басейну. Радіоактивне забруднення водосховищ.

Методологія оцінки рівня хімічного забруднення ґрунтового покриву. Антропогенні впливи на ґрунти. Деградація ґрунтів. Хімічне забруднення ґрунтів. Радіоактивне забруднення ґрунтів. Нормування забруднюючих речовин в ґрунтах. Основні джерела забруднення. Трансформація забруднюючих речовин в ґрунтах. Значення ґрунтової мікрофлори в деструкції забруднюючих речовин. Фітомеліорація забруднених ґрунтів.

Методологія оцінки накопичення забруднюючих речовин в харчовій та промисловій продукції. Використання атомно-адсорбційного аналізу для визначення рівня накопичення хімічних елементів в організмах, в ґрунтах, у воді і повітрі. Накопичення важких металів та заліза в трофічних ланцюгах. Особливості накопичення органо-металічних похідних в тканинах живих організмів. Використання методів хроматографії для виявлення забруднення харчової та промислової продукції органічними речовинами.

Список рекомендованої літератури:

Основна література

1. Философия науки / под ред С.А.Лебедева. М., 2005.
2. Курашов В.И. Начала философии науки. Казань, 2004.
3. Лешкевич Т.Г. Философия науки. М., 2005
4. Философия и методология науки / Под ред. В.И. Купцова. 1998.
5. Берков В.Ф. Философия и методология науки. Мн., 2004.
6. Кун Т. Структура научных революций М., 2001
7. Лакатос И. Фальсификация и методология научно-исследовательских программ. М., 1995.

8. Никифоров А.Л. Философия науки: история и методология. М., 1998
9. Степин В.С. Философия науки. Общие проблемы. М., 2004.
10. Фейерабенд П. Избранные труды по методологии науки. М., 1986.
11. Философия и методология науки. УМК для студентов магистратуры. (Под ред. А.И.Зеленкова), Мн., БГУ, 2004.
12. Карпенков С.Х. Концепции современного естествознания. М., 2001.
13. Синергетическая парадигма. Многообразие поисков и подходов. М., 2000.
14. Білявський Г.О., Бутенко Л.І., Навроцький В.М. Основи екології: теорія та практикум. Навч. посібник. – К.: Лібра, 2002. – 352 с.
15. Джигирей В.С. Екологія та охорона навколишнього природного середовища: Навч. Посіб. – 2-ге вид., стер. - К.: КОО, 2002.- 203 с.
16. Злобін Ю.А., Кочубей Н.В. Загальна екологія: Навчальний посібник.- Суми: ВТД «Університетська книга», 2003. – 416 с.
17. Корсак К.В., Плахотнік О.В. Основи екології. Навч.посібник. -2-ге вид., стереотип.- К.: МАУП, 2000.- 168 с.
18. Кучерявий В.П. Екологія, - Львів: Світ, 2000. – 500 с.
19. Новиков Ю.В. Экология, окружающая среда и человек: учеб. пособ. для вузов.- М.: Высш. шк., 2002. – 560 с.
20. Розанов С.И. Общая экология. – СПб.: Лань, 2001. – 288 с.
21. Степановских А.С. Экология. – М.: ЮНИТИ, 2001. – 703 с.

Додаткова література

1. Гайденко П.П. Эволюция понятия науки. М., 1987.
2. Кезин А.В. Наука в зеркале философии. М.1990.
3. Лекторский В.А. Эпистемология классическая и неклассическая. М.,2000
4. Мамчур Е.А. Проблемы социокультурной детерминации научного знания. М., 1987
5. Наука в культуре. М.,1998
6. Современная философия науки. Хрестоматия /сост.А.А.Печенкин. М.,1996
7. Степин В.С., Горохов В.Г., Розов М.А. Философия науки и техники. М.,1991
8. Философия и методология науки. УМК для студентов магистратуры. (Под ред. А.И.Зеленкова), Мн., БГУ, 2004.
9. Дрейер О.К., Лось В.А. Экология и устойчивое развитие. М., 1997.
10. Карпинская Р.С., Лисеев И.К., Огурцов А.П. Философия природы: коэволюционная стратегия. – М., 1995.
11. Юдин Б.Г. Методология науки. Системность. Деятельность. М., 1997.
12. Судьбы естествознания: современные дискуссии. М., 2000.
13. Философия естествознания: ретроспективный взгляд. М., 2000.
14. Водопьянов П.А., Крисаченко В.С. Великий день гнева: экология и эсхатология. – Мн., 1993.
15. Гайнріх Д., Гергт М. Екологія: dtv-Atlas.Пер. з 4-го нім. Вид. Наук. Ред.. В.В. Серебряков. – К.: Знання. – Прес, 2001. – 287 с.
16. Диксон Д., Скура Л., Карпентер Р., Шерман П. Экономический анализ воздействий на окружающую среду. – М.: ВИТА, 2000. – 272 с.

17. Степановских А.С. Прикладная экология: охрана окружающей среды. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 751с.
18. Федорова А.И., Никольская А.Н. Практикум по экологии и охране окружающей среды. – М.: Гуманит. Узд. Центр. ВЛАДЖОС, 2001. – 2001. – 288 с.
19. Чайка В.Э., Чайка В.В. Экология.- В.: «Книга-Вега», 2002.- 408 с.

INTERNET-ресурси

1. <http://www.dissercat.com/>
2. <http://www.djerele.com>
3. <http://www.gaudeamus.omskcity.com/>
4. <http://chitalka.info/>
5. <http://readbookz.com/>
6. <http://orel.rsl.ru>
7. <http://www.ukrntec.com>
8. <http://www.ecoline.ru>
9. <http://www.ecolife.org.ua>
10. <http://www.waste.com.ua/law/index.html>
11. <http://www.ic-chernobyl.kiev.ua>
12. <http://www.ucewp.kiev.ua>
13. <http://www.waste.ru>
14. <http://zelenyshluz.narod.ru/>
15. <http://geografica.net.ua>
16. www.twirpx.com/files/geologic/geolgy/gmf
17. <http://nospe.ucoz.ru/>
18. <http://geo.web.ru>
19. <http://geolog.at.ua>

Навчальна програма дисципліни «Методи польових досліджень»

Укладачі: доцент, кандидат географічних наук І.М. Котовський

Навчальна дисципліна «Методи польових досліджень» є базовою для підготовки фахівців зі спеціальностей 103 Науки про Землю. Вона орієнтована на ознайомлення з організацією проведення польових досліджень, основними методами та їх можливостями у вивченні різних категорій рельєфу, складанням польової геоморфологічної карти, їх місцем в геологічних, географічних екологічних дослідженнях, визначення гідрометеорологічних показників та ландшафтних особливостей місцевості.

Мета – засвоєння студентами знань дати з організації польових географічних (геоморфологічних, гідрометеорологічних, природничих) досліджень, основними методами їх проведення та використанням в конкретних умовах.

Завдання навчальної дисципліни:

Теоретичні: визначити теоретико-методологічні основи проведення польових географічних досліджень, організації і планування етапів польових географічних досліджень, сформулювати уявлення про проведення камеральної обробки отриманих результатів у ході емпіричних досліджень у формі звітної-наукової документації результатів, сформулювати сучасне розуміння місця рельєфу в довкіллі, зв'язків з іншими його природними і техногенними складниками; навчити правильно використовувати отримані знання в географічних, геологічних, екологічних дослідженнях.

Практичні: засвоїти основні положення постановки та організації базового табору для проведення польових досліджень, вивчити принцип дії та будову спеціалізованих приладів для проведення польових досліджень (геологічних, геоморфологічних, ГІС, гідрометеорологічних тощо), набути навички опрацювання даних, отриманих за допомогою приладів.

Фахові предметні компетентності:

- давати оцінку суспільно-географічного положення території;
- здатність аналізувати демографічні, розселенські, міграційні та етнічні процеси в їх взаємозв'язку;
- виявляти територіальні відмінності та давати соціально-економічну оцінку природних умов і запасів природних ресурсів з метою раціонального природокористування;
- аналізувати компонентну і територіальну структуру галузевих і міжгалузевих комплексів;
- вміння здійснювати комплексний суспільно-географічний аналіз макрорайонів та визначати проблеми і перспективи їх розвитку;

Очікувані результати навчання:

- знання методів проведення польових досліджень;
- навички опрацювання даних, отриманих під час досліджень;
- вміння працювати з обладнанням для проведення польових досліджень;
- просторову орієнтацію та навички постановки і організації базового табору для проведення польових досліджень;
- навички організації і планування етапів польових географічних досліджень;

Міждисциплінарні зв'язки. Засвоєння навчального матеріалу курсу базується на знаннях і вміннях студентів із таких навчальних дисциплін, як геологія, геоморфологія, метеорологія і кліматологія, гідрологія, ґрунтознавство, ГІС, фізична географія України, фізична географія материків і океанів, палеогеографія четвертинного періоду.

Зміст дисципліни

Вступ. Теоретичні і методологічні основи проведення польових географічних досліджень. Організація і проведення географічних досліджень. Методи польових географічних досліджень. Ведення польової документації. Геоморфологічна карта зйомочних масштабів. Геоморфологічний аналіз рельєфу. Морфоструктурний аналіз рельєфу. Морфолітогенетичний аналіз. Палеогеоморфологічний аналіз. Вивчення сучасної динаміки рельєфу. Аналіз метеорологічних карт. Аналіз гідро-

метеорологічних карт та ситуації на місцевості. Визначення ландшафтних особливостей місцевості. Вивчення основних генетичних типів рельєфу.

Теоретичні і методологічні основи проведення польових геоморфологічних досліджень. Мета, значення та завдання польових геоморфологічних досліджень. Місце геоморфологічних досліджень в геологічних, географічних, інших роботах.

Організація і проведення геоморфологічних досліджень. Підготовка і проведення польових геоморфологічних робіт. Етапи: проектування робіт, підготовчий польовий, польові роботи, післяпольовий камеральний.

Методи польових геоморфологічних досліджень. Комплекс методів польових геоморфологічних досліджень. Геоморфологічні методи. Геологічні методи. Геофізичні методи. Географічні методи. Дистанційні методи.

Ведення польової документації. Фіксування даних польових геоморфологічних спостережень. Ведення щоденника. Вибір і методика польових маршрутів. Документація відслонень, відслонень гірських виробіток. Польові зарисовки. Схеми. Складання профілів і розрізів.

Геоморфологічна карта зйомочних масштабів. Класифікація і типи геоморфологічних карт. Топографічна основа геоморфологічних карт. Картографічні способи зображення геоморфологічних об'єктів. Основні напрями в геоморфологічному картографуванні. Загальні і часткові геоморфологічні карти. Способи польової геоморфологічної зйомки.

Геоморфологічний аналіз рельєфу. Вивчення морфології рельєфу. Описувальні і зображувальні методи. Вивчення елементів, форм, комплексів форм рельєфу. Морфографічні та морфометричні карти. Методи вивчення генезису рельєфу. Основні генетичні категорії рельєфу. Методи вивчення віку рельєфу. Уявлення про вік рельєфу.

Морфоструктурний аналіз рельєфу. Основні типи тектонічних рухів та їх проявлення в рельєфі. Геологічні методи вивчення тектонічних рухів. Геоморфологічні методи вивчення новітніх тектонічних рухів. Вивчення пасивних та активних морфоструктур. Вивчення тріщинуватості гірських порід. Структурно-геоморфологічні карти.

Морфолітогенетичний аналіз. Вивчення речовинного (гранулометричного, мінерального, геохімічного) складу, кольору порід. Вивчення структури порід. Вивчення текстури порід. Вивчення органічних рештків. Вивчення осадових тіл, їх контактів, співвідношення з формами рельєфу.

Палеогеоморфологічний аналіз. Вивчення похованого рельєфу. Методи вивчення віку рельєфу. Палеогеоморфологічні реконструкції. Методика складання палеогеоморфологічних карт.

Вивчення сучасної динаміки рельєфу. Способи вивчення динаміки рельєфу. Експедиційне вивчення динаміки рельєфу. Стаціонарне вивчення динаміки рельєфу. Карти сучасної динаміки рельєфу.

Вивчення основних генетичних типів рельєфу. Вивчення флювіального рельєфу (елементів, генетичних категорій, складання карт). Рельєф річкового

походження (річкова сітка, долини, алювіальні рівнини, яри, балки). Вивчення денудаційного, структурно-денудаційного, літоморфного рельєфу. Вивчення льодовикового та водно льодовикового рельєфу (древніх материкових областей, гірсько-долинного, льодовиково-морського, складання карт). Вивчення мерзлотного рельєфу (чинників формування, форм, складання карт). Вивчення еолового рельєфу пустель і не пустельних областей (чинників формування, форм, складання карт). Вивчення морських берегів та форм рельєфу узбереж (форм, древніх берегових ліній, складання карт). Вивчення карстового і суфозійного рельєфу (чинники формування, форми, складання карт). Вивчення поверхонь вирівнювання (морфології, генезису, корелят них відкладів, деформацій, складання карт). Вивчення вулканічного рельєфу (вулканічних порід, форм, комплексів форм, складання карт). Вивчення грязевулканічного рельєфу.

Список рекомендованої літератури

Основна література:

1. Галицький В.И. Основы палеогеоморфологии. К.: Наукова думка, 1980.-224 с.
2. Геоморфологическое картирование. М.: Высшая школа, 1977. -375с.
3. Методическое руководство по геоморфологическим исследованиям. Л.: Недра, 1972.-384с.
4. Сладкопеев С.А. Изучение и картографирование рельефа с использованием аэрокосмической информации. М.: Недра, 1982.-216с.
5. Спиридонов А.И. Основы общей методики полевых геоморфологических исследований и геоморфологического картографирования. М.:Высшая школа, 1970.-456с.
6. Спиридонов А.И. Геоморфологическое картографирование. М.: Недра, 1975.-184с.
7. Чемяков Ю.Ф., Галицкий В.И. Погребенный рельеф платформ и методы его изучения. Л.: Недра, 1974.-207с.

Додаткова література:

1. Веклич М.Ф. Комплексный палеогеографический метод и рекомендации по составлению литолого-фациальных карт и палеогеографических карт. К.: Наукова думка, 1989.-80 с.
2. Вопросы геоморфологического картирования. Уфа, 1989. – 104 с.
3. Геоморфологическое картирование равнин. Саратов: изд-во Саратов. Ун-та, 1974.-164 с.
4. Коррелятные отложения в геоморфологии. Новосибирск: Наука, 1986.-96с.
5. Кравчук Я.С. Геоморфологічне картографування в науково-дослідній роботі. Львів: ЛДУ, 1981.- 63с.
6. Проблемы палеогеоморфологии. М.:Наука, 1970.

INTERNET – ресурси:

1. <https://www.gismeteo.ua/ua/>
2. <http://rp5.ua>
3. <https://www.google.com.ua/intl/uk/earth/>
4. <https://www.windu.com/uk/>

Навчальна програма дисципліни «Земельні ресурси і земельний кадастр України»

Укладачі: доцент, доктор географічних наук Д.С. Мальчикова

Пояснювальна записка

Метою дисципліни є – ознайомлення студентів із значенням земельних ресурсів у житті людини та їхнім місцем у структурі природно-ресурсного потенціалу України, вивчення класифікаційних одиниць земельного фонду та їхніх діагностичних ознак, структури земельних ресурсів України, особливостей функціонування ринку землі та переважаючих напрямків охорони земельного фонду держави; вивчення основних етапів становлення земельного кадастру, його змісту та призначення, видів і принципів, ознайомлення із основними законодавчими та нормативними документами, які регламентують його функціонування, вивчення складових частин державного земельного кадастру і тих завдань, які вони виконують, розуміння сучасного стану ведення державного земельного кадастру та його ролі у регулюванні земельних відносин в Україні.

Завдання курсу:

Теоретичні – ознайомитися з термінологією земельного кадастру; структурою земельного фонду та його географією, законодавчими і нормативними документами, які регламентують функціонування державного земельного кадастру в Україні; освоїти історичні етапи становлення та розвитку земельного кадастру в світі і Україні; сучасний стан функціонування земельного кадастру в Україні та нагальні завдання його вдосконалення; складові частини державного земельного кадастру та завдання, які вони виконують; особливості земельного фонду населених пунктів та напрямки їхнього раціонального використання;

Практичні – вміти діагностувати основні категорії земельних ресурсів у натурі; користуватися звітними матеріалами управління земельних ресурсів; опрацьовувати відомості щодо розподілу земель за формами власності та видами користування; виділяти розташування обмежень щодо використання земельних ділянок; проводити часткову економічну оцінку земель; проводити грошову оцінку земельних ділянок несільськогосподарського призначення;

В результаті вивчення даного курсу студенти повинні набути таких **фахових компетентностей**:

- розширення базових уявлень про методи оцінки земель області, району, місцевої та сільської рад;
- формування умінь проводити грошову і економічну оцінку стану земельних ресурсів для організації раціонального землекористування;
- формування умінь організації і ефективного ведення державного земельного кадастру;

Очікувані результати. По закінченню вивчення курсу студент повинен демонструвати:

- знання основних етапів становлення та розвитку земельного кадастру;

- знання основних законодавчих і нормативних документів, що регламентують функціонування державного земельного кадастру;
- знання складових частин державного земельного кадастру та завдань, які вони виконують;
- знання особливостей раціонального використання земельного фонду населених пунктів;
- знання роботи із звітними матеріалами управлінь земельних ресурсів;

Організаторські уміння:

- користуватися звітними матеріалами управлінь земельних ресурсів;
- вміти опрацьовувати відомості щодо розподілу земель за формами власності та видами користування;
- вміти виділяти розташування обмежень щодо використання земельних ділянок та проводити часткову економічну оцінку земель.

Комунікативні уміння:

- встановлювати взаємовигідні відносини з суб'єктами кадастрової діяльності;

Дослідницькі уміння:

- вміти діагностувати основні категорії земельних ресурсів у відкритій місцевості;
- проводити грошову оцінку земельних ділянок несільськогосподарського призначення.

Міждисциплінарні зв'язки. Засвоєння навчального матеріалу курсу базується на знаннях і вміннях студентів із таких навчальних дисциплін, як «Географія Херсонської області», «Фізична географія України», «Географія ґрунтів з основам ґрунтознавства».

Зміст навчальної дисципліни

Теоретичні основи земельного кадастру. Визначення поняття “кадастр”, походження терміну та витоки кадастрової діяльності. Формування фіскальної та юридичної функції кадастру. Смысловое співвідношення понять “кадастр”, “земельний кадастр”, “державний земельний кадастр”, “галузеві кадастри”. Види земельного кадастру. Завдання основного земельного кадастру. Завдання поточного земельного кадастру. Практичне значення розробки державного земельного кадастру в сучасний період. Основні завдання на перспективу.

Історичні витоки та розвиток земельного кадастру. Античні і середньовічні кадастри. Європейські кадастри XIX століття. Міланський кадастр. Кадастр Наполеона. Пруський кадастр. Російські кадастрові розробки (земські кадастри, роботи В.В. Докучаєва тощо), поширені на територіях, що входили до Російської імперії. Австрійські та польські роботи (поширені в західних областях України) у західних областях. Особливості розвитку земельного кадастру УРСР за періодами (пореволюційний, під час колективізації, у 50-70 роках). Сучасні пошукові розробки в сфері кадастрових робіт в Україні.

Земельні ресурси як об'єкт державного земельного кадастру. Земельна ділянка як основна земельно-кадастрова одиниця. Угіддя як елемент державного земельного кадастру. Класифікація земельних угідь. Правові взаємини щодо володіння, розпорядження та користування землею. Баланс земель щодо їх кількості

та складу за угіддями. Земельний фонд України і його категорії як об'єкт державного земельного кадастру. Земельний фонд України у складі світових земельних ресурсів та стан його використання.

Оцінка земель. Бонітування ґрунтів. Теоретичні основи оцінки земель. Загальні положення і завдання оцінки земель. Методологічні основи оцінки земель. Основні закономірності пізнання оцінки земель. Розвиток земельно-оціночних робіт на території України. Суть і загальні положення районування території. Природно-сільськогосподарське районування території. Поняття і завдання бонітування ґрунтів. Об'єкт, предмет і критерії бонітування ґрунтів. Розвиток науково-методичних положень бонітування ґрунтів. Огляд методів обслідування ґрунтів. Сучасні критерії бонітування ґрунтів. Зокремлене і загальне бонітування ґрунтів. Агровиробничі групи ґрунтів як об'єкт бонітування ґрунтів і оцінки сільськогосподарських земель. Збір і обробка даних про властивості ґрунтів. Вибір еталонних ґрунтів. Використання результатів бонітування ґрунтів. Особливості бонітування ґрунтів природних кормових угідь. Особливості бонітування ґрунтів багаторічних насаджень.

Інформаційне забезпечення земельно-кадастрових даних. Земельно-кадастрові дані. Методи їх одержання, аналізу і систематизації. Знімання і обстеження території при земельному кадастрі, їх зміст і порядок проведення. Основні статистичні методи, що використовуються при обробці і аналізі інформації. Текстові і планово-картографічні матеріали земельного кадастру. Карти ґрунтів та агрогруп (агровиробничих груп ґрунтів) і бонітування ґрунтів (агрогруп). Складання спеціальних карт сільськогосподарських типів земель.

Грошова і економічна оцінка земель. Загальні положення грошової оцінки земель. Історія становлення грошової оцінки. Світовий досвід грошової оцінки земель. Розвиток грошової оцінки земель в Україні. Інформаційна база грошової оцінки земель. Загальна характеристика земель. Грошова оцінка земель в Україні. Диференціальний рентний дохід в Україні з орних земель. Диференціальний рентний дохід в Україні за іншими видами сільськогосподарських угідь. Грошова оцінка окремої земельної ділянки. Грошова оцінка земель сільськогосподарського призначення. Грошова оцінка земель населених пунктів. Грошова оцінка земель несільськогосподарського призначення. Грошова оцінка земель промисловості, транспорту, зв'язку, оборони та іншого призначення. Грошова оцінка земель лісового фонду. Грошова оцінка земель водного фонду. Грошова оцінка земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення. Грошова оцінка земель запасу. Понять і завдання економічної оцінки земель. Об'єктивна необхідність проведення економічної оцінки земель. Роль економічної оцінки земель в організації міжгалузевого їх використання. Значення економічної оцінки земель в організації їх використання в умовах агропромислового комплексу. Економічна оцінка земель у складі кадастру природоохоронних ресурсів. Розвиток планово-теоретичних методичних положень економічної оцінки земель. Об'єкт, предмет і критерій економічної оцінки земель. Загальна і часткова економічної оцінки земель. Показники економічної оцінки земель.

Оцінка світових кадастрово-реєстраційних систем. Суть, завдання та

призначення кадастрово-реєстраційної системи Історичний розвиток структури і функцій кадастрової і правової реєстраційної систем. Співвідношення термінів “кадастр” і “реєстрація земель”. Сутність перебігу кадастрово-реєстраційного процесу. Місце і роль “реєстрації земель” в системі Державного земельного кадастру. Структура і завдання сучасної земельно-кадастрової системи. Загальні риси кадастрів в Західноєвропейських країнах. Скандинавські кадастри. Кадастри країн Південної Європи. Земельно-кадастрова система в США.

Організація та ефективність ведення державного земельного кадастру. Проблеми правового забезпечення земельно-кадастрової діяльності. Порядок ведення державного земельного кадастру. Земельно-кадастрова інвентаризація територій державного земельного кадастру. Ефективність земельного кадастру. Принципи оцінки ефективності земельно-кадастрового обліку. Методичні засади оцінки ефективності земельного кадастру. Європейські підходи до ведення земельного кадастру. Провідні наукові погляди на розвиток кадастру в ХХІ ст.

Рекомендована література

Основна література:

1. Гайдуцький П.І. Земля: власність, оренда, рента / П.І.Гайдуцький, А.М.Стельмахук – К.: Урожай, 1994. – 184 с.
2. Гнаткович Д.І. Науково-методичні положення оцінки земель України в світових цінах / Д.І.Гнаткович, Р.П. Возняк, Р.Й. Гулько, М.Г. Ступінь. – Львів: Львів. с.-г. ін-т, 1995. – 68 с.
3. Дехтяренко Ю.Ф. Методичні основи грошової оцінки земель в Україні / Ю.Ф. Дехтяренко, М.Г. Лихогруд, Ю.М. Манцевич, Ю.М.Палеха – К.: Профі, 2007. – 246 с.
4. Кінаш Я.В. Державний земельний кадастр / Я.В.Кінаш - К.: Знання, 1994. – 28 с.
5. Козьмук П.Ф. Проблеми кадастрового землеустрою в містах в сучасних умовах / П.Ф.Козьмук - Землевпорядний вісник. - 1999. - № 2. - С. 31-33
6. Кулініч В.В. Організаційно-економічний механізм ведення державного земельного кадастру / В.В.Кулініч - Землевпорядний вісник. – 1999. – №1 – С.21-22
7. Магазинчиков Т.П. Земельный кадастр. / Т.П Магазинчиков - 2-е изд., перераб. и доп. – Львов: Вища школа, 1987. – 424 с.
8. Панчук О.Я. Розвиток земельного кадастру в країнах Західної Європи / О.Я. Панчук – Київ: Науково-практичне видання, 2001. – 50 с.
9. Порядок ведення Державного земельного кадастру, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2012 р. № 1051 // zakon.rada.gov.ua/go/1051-2012-п.
10. Ступень М.Г. Теоретичні основи державного земельного кадастру: навчальний посібник / М.Г.Ступень, Р.Й.Гулько, О.Я.Микула та ін.; За заг. ред. М.Г.Ступеня. – 2-ге видання. - Львів: «Новий світ – 2000», 2007. – 336с.
11. Третьяк А.М. Земельный кадастр ХХІ століття. Зарубіжні і вітчизняні погляди на розвиток земельного кадастру / А.М.Третьяк – Київ, ПВКП “Укртиппроєкт”, 1999. – 115 с.

Допоміжна література

1. Андришин М.В. Принципы и содержание экономической оценки земли как основного вида природных ресурсов / М.В. Андришин., О. К. Замков // Изучение, учет и оценка земель. Сб. науч. трудов. Вып. 5 – М.: ГИЗР, 1974. – С. 5-14
2. Барановська О.Д. Удосконалення методів економічної оцінки землі в умовах ринкових відносин (на прикладі господарств Лісостепу України) / О.Д. Барановська : Автореф. дис. ... канд. екон. наук. – Дніпропетровськ, 1997. – 25 с.
3. Бачила С.С. Роль и место абсолютной и дифференциальной ренты в концепции экономико-географической оценки земельных ресурсов / С.С. Бачила // Власністний статус і проблеми раціонального використання земель: Матеріали Міжнар. наук. конф. – Київ: РВПС України НАН України, 2000. – Ч.1 – С. 205-207
4. Белобородов П.К. Основы земельного кадастра. вопросы теории, методики и практики. / П.К. Белобородов – Иркутск: Восточно-Сибирское книжное издательство, 1974. – 532 с.
5. Борисенко А.Н. Денежная оценка земли в условиях рыночной экономики / А.Н. Борисенко // АПК: экономика, управление. – 1991. – №12 – С.63-69
6. Вервейко А.П. Земельний кадастр в сільськогосподарському землекористуванні і порядок його використання / А.П. Вервейко // Проблеми створення державного земельного кадастру та інвентаризації земель в Україні. Тези допов. конф. – К., 1994. – С. 20-21
7. Волков С.Н. Экономика землеустройства. / С.Н. Волков - М.: Колос, 1996. – 239 с.
8. Временные указания по внутрихозяйственной оценке земель Украинской ССР. – К.: Госагропром УССР, 1989. – 33 с.
9. Гвоздецкий Н.А. Ландшафтные исследования и природное районирование для сельского хозяйства / Н.А. Гвоздецкий // Вопросы географии. Сб. 121. Ландшафтоведение: теория и практика. – М.: Мысль, 1987. – С.91-100
10. Гендельман М.А. Оценка земли и использование ее результатов / М.А. Гендельман - Алма-Ата: Кайнар, 1979. – 124 с.
11. Гнаткович Д.І. Розвиток науково-методичних положень державного земельного кадастру – інформаційної бази здійснення земельної реформи / Д.І. Гнаткович // Землевпорядний вісник. – 1998. – №3 – С.12-16
12. Даниленко А.С. Основні засади запровадження в Україні кадастрово-реєстраційної системи / А.С. Даниленко, М.Г. Лихогруд // Землевпорядний вісник. – 2003. – №1. – С. 16-20.
13. Дегтярев И.В. Земельное право и земельный кадастр / И.В. Дегтярев., Л. Осипов: Учебник. – М.: Юрид. лит., 1986. – 240 с.
14. Дмитренко В., Махортов Ю., Досвід грошової оцінки орних земель / В. Дмитренко., Ю. Махортов // Економіка України. – 1997. – №11 – С.48-55
15. Докучаев В.В. Существующие и практиковавшиеся различными земствами методы оценки земель. / В.В. Докучаев // Соч. – Т. VI – М.: Изд-во АН СССР, 1951. – 246 с.

16. Єрмоленко В.М. Правове забезпечення охорони та раціонального використання земельних ресурсів / В.М. Єрмоленко, В.І. Курило, Т.С.Кичилук – К.: Магістр-XXI ст., 2007. – 248 с.
17. Жмуцький В.В. Правове забезпечення реформування аграрного сектора економіки./ В.В Жмуцький// Землевпорядний вісник. – 2000. – №3 – С. 30 - 33
18. Зворыкин К.В. Сельскохозяйственная оценка земель / К.В.Зворыкин – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1985. – 50 с.
19. Земельный кадастр СССР. – М.: Экономика, 1967. – 360
20. Канааш О.П. Бонітування ґрунтів: пропонуються зміни, чого вони варті? / О.П. Канааш // Землевпорядний вісник. - № 5.– 2008.– 46-50 с.
21. Карманов И.И. Общие проблемы оценки плодородия почв и особенности его оценки в условиях орошения / И.И. Карманов // Плодородие почв: проблемы, исследования, модели. – М.: Почв. Ин-т, 1985. – С. 12-20
22. Карнаухова Е.С. Дифференциальная рента и экономическая оценка земли (Вопросы методологии и опыт исследования). / Е.С Карнаухова – М.: Экономика, 1977. – 256 с.
23. Коваленко Л.Н. Методические подходы к усановлению нормативной цены земли /Л.Н Коваленко // Земельна реформа в Україні та завдання землеустрою в її здійсненні. Тези доп. наук.-виробн. Конференції – Харків, 1994. – С. 51-52
24. Мальчикова Д.С. Географічні основи кадастру сільськогосподарських земель Півдня України (на матеріалах Херсонської області). Монографія. / Д. С. Мальчикова. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2005. – 198 с.
25. Маракулін П.П. та ін. Земельний кадастр (економічна оцінка землі) / П.П Маракулін – К.: Урожай, 1970. – 246 с.
26. Мартин А.Г. Сучасні проблеми класифікації та встановлення цільового призначення земельних ділянок /А.Г.Мартин // Землевпорядний вісник – 2007. –№ 6. – С. 28-34.
27. Мессель-Веселяк В.Я. Методологічні та методичні принципи грошової оцінки сільськогосподарських угідь / В.Я Мессель-Веселяк.,М.М Федоров // Економіка АПК. – 1995. – №2 – С. 11-16
28. Методические рекомендации по проведению бонитировки почв. – Киев, 1993. – 96 с.
29. Михасюк І.Р.Земельний кадастр і диференціальна рента. / І.Р.Михасюк.,М.М. Маланчук – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1971. – 168 с.
30. Мосіюк П.О.До проблеми оцінки земель та форм власності на неї / П.О Мосіюк.,О.М Гайдамака.,В.Г. Василенко // Економіка АПК. – 1995. – №2 – С. 17-20
31. Невмержицький В.Г. Врахування екологічних особливостей при створенні земельного кадастру / В.Г.Невмержицький // Проблеми створення державного земельного кадастру та інвентаризації земель в Україні. Тези допов. конф. – К., 1994. – С. 14-16
32. Новаковський Л. Я. Земельні ресурси Української РСР / Л.Я. Новаковський, М.А. Пилипенко. – Київ: Урожай, 1973. – 240 с.

33. Паламарчук Л.В. Словник термінів у сфері земельних відносин та землекористування / Л.В. Паламарчук, О.В. Мельник, Л.Й. Сафарова – К.: Август Трейд, 2008. – 240 с.
34. Рабинович Б.М. Экономическая оценка земельных ресурсов и эффективность инвестиций. / Б.М.Рабинович – М.: Филин, 1997. – 224 с.
35. Саблука П.Т. АПК України: стан та перспективи розвитку (1990-2000) / П.Т.Саблука., М.Я.Дем'яненко, М.Ф. Кропивка – К.: ІАЕ УААН, 1994. – 335 с.
36. Серый. А.И. Бонитировка почв. Методические рекомендации / А.И.Серый, Н.А.Дубровина, В.А. Лапанова, Н.В.Козлов, В.Г.Крикунов – К.: УСХА, 1986. – 75 с.
37. Смагаринский И. А. Экономическая оценка природных ресурсов и рациональное природопользование. / И.А Смагаринский – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1981. – 110 с.
38. Спіцина Л.Витяг із державного земельного кадастру про земельну ділянку: порядок видачі, форма, зміст, термін дії / Л Спіцина // stride.com.ua/.../men01_2013_c260_Spitsina-1..
39. Топчієв О.Г. Основи методики земельного кадастру гірських районів (на прикладі Українських Карпат) / О.Г.Топчієв.,А.В Костюченко.,З.Й. Яцюк.,З.В.Проскура – Львів: Вид-во Львів. Ун-ту, 1966. – 90 с.
40. Третьак А.М. Земельний кадастр ХХІ століття. Зарубіжні вітчизняні погляди на розвиток земельного кадастру /А.М.Третьак. - К., 1999. - 164 с.
41. Хвесик М.А. Економічна оцінка природних ресурсів: основні методологічні підходи / М.А Третьак.,Н.В.Збагερська – Рівне: Вид-во РДТУ, 2000. – 194 с.

Інформаційні ресурси

1. Закони та постанови Верховної Ради України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/>, <http://portal.rada.gov.ua/>.
2. Методичні рекомендації // [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://zsu.org.ua/>, <http://www.myland.org.ua/>, <http://www.nbu.gov.ua>.
3. Накази та розпорядження Державного агентства земельних ресурсів України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dkzr.gov.ua/>, <http://zakon.rada.gov.ua/>.
4. Постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/>, <http://portal.rada.gov.ua/>
5. Укази Президента у сфері земельних відносин // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://portal.rada.gov.ua>, <http://zakon.rada.gov.ua>.

Навчальна програма дисципліни «Еволюція наукових концепцій у геоморфології і палеогеографії»

Укладачі: доцент, доктор географічних наук І.М.Котовський

Пояснювальна записка

Дисципліна «Еволюція наукових концепцій у геоморфології і палеогеографії» є базовою для підготовки магістрів зі спеціальностей 103 Науки про Землю. Вона

орієнтована на ознайомлення з причинами виникнення системи рельєфу Землі, місця в планетарній системі речовинно-енергетичних обмінів з іншими геосистемами, закономірностями будови, історією розвитку в цілому і окремих материків, що необхідно за сучасних умов розвитку соціуму, його взаємодії з довкіллям, нинішніх глобальних проблем.

Головною метою курсу – це глибоке оволодіння знаннями про еволюцію наукових поглядів під час становлення геоморфології та палеогеографії як наук, що дозволить студентам створити уявлення про закономірності розвитку Землі як планети та сформуванню основу географічного кругозору, що в майбутньому допоможе студентам стати висококваліфікованими спеціалістами в області наук про землю.

Завдання курсу:

• Методичні:

1. Пошук нових даних про характер процесів які формують рельєф Землі – це перш за все пошук нових засобів раціонального використання природних ресурсів.
2. Дослідження геоморфологічних та палеогеографічних закономірностей розвитку географічної оболонки дозволить суспільству перейти на рівень ноосферного раціонального природокористування.

• Пізнавальні:

1. Оволодіння знаннями про геоморфологічні процеси які формують та формували лік Землі.
2. Оволодіння вмінням визначати та досліджувати відповідні форми рельєфу їх динаміку та морфологію.
3. Вивчення сучасних поглядів на напрямки розвитку Землі як планети.

• Практичні:

1. Застосування знань з геоморфології та палеогеографії для оцінки поширення корисних копалин по Землі.
2. Встановити закономірності геоморфологічних процесів у часі та просторі.

Компетенції соціально-особистісні

- - вільне володіння державною мовою в усній та письмовій формі;
- - здатність враховувати суспільні відносини під час здійснення діяльності;
- - здатність здійснювати пошук нової інформації;
- - здатність розширювати лексико-граматичний мінімум;
- - здатність застосовувати усні контакти у ситуаціях професійного спілкування;
- - здатність здійснювати читання і осмислення професійно орієнтованої та загальнонаукової іншомовної літератури, використання її у соціальній та професійній сферах;
- - здатність використовувати інформаційні технології для обробки іншомовних професійно орієнтованих джерел;

Компетенції загальнонаукові:

- - базові знання з геоморфології в обсязі, необхідному для вивчення професійних дисциплін та для використання в обраній професії;

- базові знання в галузі інформатики й сучасних інформаційних технологій; уміння створювати бази даних і використовувати інтернет-ресурси.

Компетенції інструментальні:

- знання геоморфологічного апарату іншою мовою (мовами);
- навички роботи в комп'ютерних мережах, збір, аналіз та управління інформацією, навички використання програмних засобів;
- навички роботи із сучасними приладами геоморфологічної зйомки середовища;
- навички відбору зразків (проб) природних компонентів для аналізів;
- навички польових досліджень;
- навички із забезпечення геоморфологічної безпеки;

Компетенції загально-практичні:

- мати уявлення про завдання та принципи географічної освіти, про основні положення Закону України «Про вищу освіту» та місце фахівця-географа в адміністративно-господарській системі держави;
- базові уявлення про геоморфологію як міждисциплінарну комплексну науку, що визначає рельєф Землі;
- базові уявлення про моніторинг поверхні Землі;
- здатність застосовувати сучасні методи дослідження геологічного середовища та рельєфу;
- володіння методами обробки геоморфологічної інформації та здатність провести оцінку стану природних об'єктів за результатами моніторингу;
- розуміння принципів екзогенних і ендегенних процесів Землі, які впливають на рельєф Землі;
- розуміння основних закономірностей формування геологічної небезпеки й управління безпекою, вміння визначити рівень геологічної небезпеки регіону;
- знати основи геоморфології та вміти оцінювати сучасний стан рельєфу;

Спеціалізовано-професійні:

- використовувати математичні знання для статистичної обробки даних спостережень за станом довкілля та моделювання явищ і процесів, що відбуваються в ньому;
- використовувати знання з геоморфології для дослідження явищ та процесів, що відбуваються в природному середовищі;
- використовувати знання фізики для проведення геоморфологічних досліджень;
- використовувати знання і практичні навички з ландшафтознавства для проведення ландшафтно-геоморфологічних досліджень;

Зміст дисципліни

Теоретичне і практичне значення вивчення курсу. Мета, зміст, значення дисципліни. Основні проблеми планетарної геоморфології. Геоморфологічне районування материків.

Виникнення і етапи еволюції геосфер і рельєфу Землі. Термодинамічна еволюція Землі: формування геосфер і рельєфу Землі. Основні закономірності

еволюції атмосфери, гідросфери, літосфери, біосфери Землі. Древній геоморфологічний етап. Новий геоморфологічний етап. Новітній (неотектонічний) геоморфологічний етап.

Планетарний рельєф Землі. Планетарні деформації і форма землі. Розподіл материків і океанів. Розподіл висот на поверхні Землі. Східчаста структура рельєфу землі. Симетрія планетарного рельєфу. Дві тенденції в планетарному морфогенезі. Крупні структури материків (щити, рухливі зони) і рельєф. Морфокліматична зональність материків. Біогенний рельєф. Ландшафти цивілізацій. Космогенний рельєф. Планетарні (глибинні) розломи.

Сучасні моделі розвитку. Літодинамічний кругообіг речовини і рельєф земної поверхні. Висхідний і низхідний літо динамічні потоки. Морфолітодинамічний потік. Геоморфолітосфера. Рельєф Землі – елемент історико-динамічної системи земна поверхня – літосфера-астеносфера Гутенберга. Роль ізостації. „Астеносфери” і сучасні геодинамічні моделі рельєфу землі і тектоносфери. Рельєф Землі і тектоніка літосферних плит. Нормальний цикл денудації. Акумулятивні форми ерозійного циклу.

Геоморфологічні рівні Землі та поверхні вирівнювання материків. Геоморфологічні рівні Землі (верхній денудаційний і вершинна поверхня гір, снігової границі, денудаційний, абразійно-аккумулятивний, шельфових жолобів, материкових підніж абісальних рівнин, днищ глибоководних жолобів). Вік рельєфу та поверхні вирівнювання. Методи визначення віку поверхонь вирівнювання. Генетико-вікові категорії поверхонь вирівнювання. Кореляції поверхонь вирівнювання. Морфотектонічні умови формування поверхонь вирівнювання. Типи морфотектонічних обстановок і кількість поверхонь вирівнювання. Регіональні і глобальні поверхні вирівнювання.

Місце палеогеографії серед наук про Землю. Виникнення та розвиток палеогеографії. Палеогеографія як комплекс наук. Палеогеографія загальна, глобальна, регіональна. Галузеві палеогеографічні науки: палеогеографія, палеотектоніка, палеогеоморфологія, палеопедологія, палеобіогеографія, палеогідрологія, палеокліматологія. Палеоландшафтознавство. Практичне значення палеогеографії.

Геологічні періоди фанерозою. Палеогеографічні ери фанерозою: каледонська, герцинська, альпійська. Схеми палеогеографічної етапності фанерозою. Періодизація четвертинного періоду. Схеми палеогеографічної етапності четвертинного періоду. Рангування та таксономія палеогеографічних етапів.

Товщі гірських порід і палеогеографічні документи. Поняття про палеогеографічні пам'ятники та палеогеографічні індикатори. Википні рештки давнього рельєфу, давніх рослин та тварин, давні ґрунти, кори звітрювання, гірські породи, корисні копалини як пам'ятники та індикатори компонентів давньої природи та палеоландшафтів. Поняття про неповноту палеогеографічного літопису як результат фрагментарності осадконагромадження і збереження відкладів, відбіркості та неповноти збереження решток організмів, нестійкості органічних решток.

Знання сучасної природи та її закономірностей – ключ до вивчення природи минулого, принцип актуалізму у палеогеографії. Мінливість та стійкість

палеоландшафтів: успадкований та не успадкований розвиток палеоландшафтів та їх компонентів.

Палеогеографічні умови та фактори утворення корисних копалин. Поетапна реконструкція давніх природних умов – основа палеогеографічного прогнозування пошуків корисних копалин. Значення палеогеографічних реконструкцій для обґрунтування стратиграфічних схем, їх кореляції, геолого-здіймальних та інженерно-геологічних робіт. Значення палеогеографічних досліджень для раціонального природокористування та збереження різноманіття ландшафтів. Палеогеографічні дослідження для історії формування сучасних ландшафтів та фізико-географічного районування. Вивчення палеогеографічної етапності для прогнозу майбутніх змін природного середовища.

Рекомендована література з курсу:

Основна література:

1. Ананьев Г.С, Леонтьев О.К. Геоморфология материков и океанов. М.: изд-во МГУ, 1987-275 с.
2. Ананьев Г.С. Региональная геоморфология зарубежных стран (Европа, Азия). М.: Изд-во ГУ, 1986.-180 с.
3. Белоусов В.В. Основы геотектоники. М.: Недра. - 262 с.
4. Бондарчук В.Г. Очерки по регионально тектоорогении. К.: Наукова думка, 1972.- 259 с.
5. Веклич М.Ф. Основы палеоклиматологии. – К.: Наукова думка, 1987. – 272 с.
6. Веклич М.Ф. Основы палеоландшафтоведения. – К., Наукова думка, 1990, - 191с.
7. Веклич М.Ф. Палеогеография и ее основные задачи // Палеогеография. Палеоландшафты. – К.: Наукова думка, 1977. – С.3-66.
8. Веклич М.Ф., Матвишина Ж.Н., Медведев В.В. и др. Методика палеопедологических исследований. – К.: Наукова думка, 1979, - 272 с.
9. Верзилин Н.Н. Методы палеогеографических исследований. – Л., Недра, 1989. – 248 с.
10. Галицкий В.И. Основы палеогеоморфологии. – К.: Наукова думка, 1984. – 224 с.
11. Герасимов И.П. Проблемы глобальной геоморфологии. М: Наука, 1986.-207 с.
12. Герасимов И.П., Мещеряков Ю.А. Геоморфологический этап в развитии Земли // Изв. АН СССР. Сер. геогр.-1964.-№6,- с.3-12.
13. Дашкевич З.В. Палеогеография. – Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1969, - 258 с.
14. Оллиер К. Тектоника и рельеф. М.: Недра, 1984.- 460 с.
15. Райс Р. Дж. Основы геоморфологии. М.: Прогрессе, 1980.- 574 с.
16. Рельеф земли (морфоструктура и морфоскульптура). М.: Наука, 1967- 331.
17. Рухин Л.Б. Основы общей палеогеографии. – Л.: Госптехиздат. – 1962, - 628 с.
18. Синицын М.Ф. Основы палеоклиматологии. – К.: Наукова думка, 1987. – 272 с.
22. Тимофеев Д.А. Поверхности выравнивания суши. М.: Наука, 1979,-270с.
19. Уфимцев Г.Ф. Горные пояса континентов и симметрия рельефа Земли. Новосибирск:Наука, 1991- 169 с.
20. Флоренсов Н.А. Очерки структурной геоморфологии. М.: Наука, 1978.- 238 с.

Додаткова література:

1. Атлас литолого-палеогеографических карт СССР. – М., М-во геологии СССР, 1967-1969, - т.1-4.
2. Атлас палеогеографічних карт України та Молдавії. – К.: вид-во АН УРСР, 1960. – 78 л. карт.
3. Воронов П.С. Очерки о закономерностях морфометрии глобального рельефа Земли. Л.:Наука, 1968- 123 с.
4. Голубев В.И. Модель эволюции геосфер. - М., Наука, 1990.- 95 с.
5. Горелов С.К. Глобальные тектонические этапы эволюции рельефа Земли // Геоморфология, №2, 1988.- с.3-14.
6. Горелов С.К. О главных закономерностях развития рельефа земной поверхности в древние геологические эпохи // Проблемы геоморфологии гор. М.: Наука, 1984. - 268 с.
7. Дедков А.П., Мозжерин В.И. Эрозия и сток наносов на Земле. Казань: изд-во Казан, ун-та, 1984.- 264 с.
8. Зорин Л.В. Эволюция глобального рельефа и водообмен. М., Наука, 1984.- 72 с.
9. Каттерфельд Г.Н. Лик Земли и его происхождение. М.: Географгиз, 1962.- 152 с.
10. Кэрри У. В поисках закономерностей развития Земли и Вселенной. М.: Мир, 1991.- 447 с.
11. Кинг Л. Морфология Земли. М.: Прогрессе, 1967,- 559 с.
12. Климатическая геоморфология денудационных равнин. Казань: изд-во Казан, ун-та, 1977.-224 с.
13. Комлев О.О. Про зміст сучасної концепції геоморфології // Укр. географ, журн., 2002, №2, с10-16.
14. Комлев О.О. Рельєф Землі, еволюція геосфер і стан довкілля // Захист довкілля від антропогенного навантаження. Вип. 4(6). Харків-Кременчук, 2001. - с. 11 -20.
15. Кривоуцкий А.Е. Жизнь земной поверхности. М: Мнсль, 1971,- 407 с.
16. Кропоткин П.Н. Новая геодинамическая модель // Природа.- 1989.- №1. - с.70-808
17. Марков К.К. Основные проблемы геоморфологии. М.: 1948.
18. Марков К.К. Палеогеография. – М.: Изд-во МГУ, 1960 - 258 с.
19. Махачек Ф. Рельеф Земли (в 2-х томах). М.: Изд-во иностр. Лит., 1959 (т.1, 624 с); 1961,(т.2, 704 с).
20. Мещеряков Ю.А. Рельеф СССР. М.: Мьюль, 1971.
21. Мещеряков Ю.А. Структурная геоморфология равнинных стран. М.: 1965.
22. Милановский Е.Е. Рифтовые зоны континентов. М.: Недра, 1976.- 279 с.
23. Милановский Е.Е. Рифтогенез в истории Земли. М.: Недра, 1983.- 280 с.
24. Моисеев Н.Н., Поспелов Г.С., Природа, №6,1990,с. 3-7.
25. Муратов М.В. Происхождение материков и океанических впадин. М.: Наука, 1975. - 176с.
26. Салоп Л.И. Геологическое развитие Земли в докембрии. Л.; Недра, 1982, 343 с.
27. Хаин В.Е. Мегарельеф и тектоника литосферных плит // Геоморфология.-1989.-

№3.-с.3-15.

28. Хаин В.Е. Проблемы тектоники раннего докембрия // Вестн. Моск. Ун-та. Сер. 4.Геология.-2000.-№4.-с. 13-24.
29. Хаин В.Е. Региональная геотектоника. Альпийский Средиземноморский пояс. М.: Недра, 1984.-344 с.
30. Хаин В.Е. Региональная геотектоника. Внеальпийская Азия и Австралия. М.: Недра, 1979.-356 с.
31. Хаин В.Е. Региональная геотектоника. Северная и Южная Америка и Антарктида и Африка. М.: Недра, 1971.- 548 с.
32. Худяков Г.И. Геоморфотектоника Юга Дальнего Востока. М.: Наука, 1977. - 256 с.

Навчальна програма дисципліни «Берегознавство та управління прибережними комплексами»

Укладач, доцент, кандидат географічних наук І.М.Котовський

Пояснювальна записка

Головною **метою** цього навчального курсу є викладання і засвоєння різнобічної інформації в оптимальному обсязі про фактори, процеси, об'єкти і механізми сучасного розвитку берегової зони Світового океану, їх географічний розподіл в умовах істотного антропогенного тиску, з урахуванням навчального матеріалу з інших географічних дисциплін. Тому провідна увага приділяється визначенню берегової зони як особливої природної системи, особливого природно-економічного комплексу на маргіналі поміж Суходолом і Світовим океаном (його підрозділами), що відрізняється від всіх інших систем і комплексів на земній поверхні. Це потребує відповідних знань, володіння відповідною методикою досліджень, застосування цілеспрямованих принципів і засобів оптимізації природокористування на контакті «океан-суходол», а головне - відповідного світогляду.

Завдання:

- охарактеризувати основні гідродинамічні фактори у береговій зоні;
- проаналізувати дію не хвильових факторів розбитку берегової зони;
- засвоїти основні положення морфо- і літодинаміки берегової зони, вивчити термінологію з цієї теми;
- розглянути основні методи досліджень процесів у береговій зоні, опанувати метод гранулометричного аналізу прибережних наносів;
- розкрити значення берегової зони морів, океанів для розвитку людства, соціально-економічного положення прибережних територій, розвитку окремих галузей економіки, зокрема судноплавства, туризму тощо.

Процес вивчення дисципліни спрямований на формування елементів наступних **компетентностей:**

а) загальних:

- Здатність виконувати норми національного та міжнародного законодавства.

- Навички управління інформацією. Здатність до пошуку інформації, її аналізу та критичного оцінювання.
- Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями впродовж життя.
- Здатність використовувати теоретичні знання й практичні навички для оволодіння основами теорії й методів географічних досліджень.
- Базові знання про можливості застосування комплексного підходу у дослідженні географічних процесів
 - б) фахових загальних:
 - Базові знання про основні закони і теорії географічної науки; сучасні уявлення про закономірності перебігу географічних процесів
 - Здатність оцінювати вплив антропологічного фактора на довкілля
 - Базові уявлення про літосферу та геологічний розвиток Землі. Геоморфологічні типи рельєфу
 - Базові знання про природу материків та океанів
 - Базові уявлення про фізичну географію України
 - Базові уявлення про основи раціонального природокористування і охорони природи
 - в) спеціальних фахових:
 - Здатність використовувати Internet-ресурси для вирішення експериментальних і практичних завдань у галузі професійної діяльності.
 - Здатність використовувати професійно профільовані знання в галузі наук про Землю (геології, метеорології, гідрології, ґрунтознавства, біогеографії) для дослідження і картографування географічних об'єктів, явищ, процесів.
 - Здатність використовувати знання, уміння й навички в конструктивній географії

Очікувані результати навчання. У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен:

знати:

- основні фактори розвитку берегової зони і їх дію;
- термінологію з геоморфології берегів, гідродинаміки;
- основні класифікації берегів і берегових форм рельєфу;
- основні методи отримання інформації про розвиток берегової зони – польові і дистанційні.

вміти:

- користуватись понятійним апаратом в об'ємі програми курсу;
- користуватись палеогеографічними, географічними і геологічними картами для отримання інформації про зміну природних умов берегової зони і аналізу розвитку основних процесів;
- будувати поперечні профілі і аналізувати їх;
- застосовувати гранулометричний аналіз для характеристики прибережних наносів.

Зміст навчальної дисципліни

Вступ у берегознавство. Фактори розвитку берегової зони. Основні положення берегознавства: історія виникнення, основні персоналії, об'єкт, предмет, завдання

науки, основні методи. Основні терміни і положення.

Берегова зона як об'єкт берегознавства, її елементи (берег, підводний схил, пляж, берегова лінія, кліф, тераса, бенч, зони трансформації і руйнування хвиль). Відміни берегової зони від «приморського суходолу» і «прибережної акваторії». Берегова зона як окрема природна система в межах Світового океану. Стисла історія формування берегознавства як географічної науки. Місце берегознавства в системі географічних наук. Взаємовідносини з галузевими географічними і фундаментальними дисциплінами. Сучасна структура берегознавства, базові напрямки. Практичне значення берегознавства.

Фактори виникнення, формування і сучасного розвитку берегової зони.

Геократичні і гідрократичні фактори і процеси виникнення і формування берегової зони. Голоценова історія узбережжя. Зміни вихідного (корінного) рельєфу суходолу і суміжного морського дна. Зміни водного балансу океану. Морфологія берегових форм рельєфу, напрямки і величини їх деформацій. Динаміка берегової зони. Причини, що обумовлюють вік берегової зони в різних широтах.

Гідрогенний фактор. Провідні типи хвиль і їх внесок в розвиток берегової зони. Трансформація морських хвиль на прибережних обмілинах. Явища рефракції і дифракції вітрових хвиль уздовж рівного і звивистого берега, над мілиним і крутим пересіками підводного схилу. Відповідне розпорошування енергії морських хвиль. Глибина руйнування хвиль. Хвилі в смузі накату.

Головні типи і природа базових типів хвильових течій: енергетичних, градієнтних, компенсаційних протинапрямоквих, вибухових, колових, фронтальних. Взаємодія їх і інших течій в береговій зоні. Вітрові згонові і нагонові процеси в береговій зоні морів. Дія припливів на берегову зону морів.

Негідрогенні («не хвильові») фактори. Вітровий фактор розвитку берегової зони морів. Формування еолових процесів на морських берегах та їх відміни від таких процесів в піщаних пустелях і на річкових терасах. Вітрові присухи. Вітровий рух льоду.

Біогенний фактор і його прояв в береговій зоні морів. Елементи біогенного фактору в різних широтах. Взаємодія з гідрогенним фактором. Географічне розповсюдження.

Хемогенний фактор та його прояви в різноманітних фізико-географічних умовах. Механізми формування конструктивних і деструктивних морфометричних явищ. Значення морського льоду в розвитку берегової зони моря. Вплив морського льоду на вік берегової зони. Механічна дія льоду на форми берегового рельєфу. Гравітаційний фактор і його вплив на берегову зону моря. Межі дії і географічне розповсюдження. Зсуви і осипи, їх форми в залежності від геологічної будови і первісного розчленування узбережжя.

Літодинаміка і морфодинаміка берегової зони. Базові засади літодинаміки берегової зони. Визначення літодинаміки, її зміст і практичне значення. Залежність літодинамічних процесів від гідрогенних факторів. Базові риси седиментаційних потоків в береговій зоні морів. Визначення і загальна характеристика прибережних наносів. Гранулометричні параметри і фракційний склад. Мінералогічні параметри.

Походження і провідні джерела наносів. Надходження наносів з абразійних джерел, з річок, з біогенних джерел. Уявлення про рух наносів в береговій зоні морів. Залежність руху від рельєфу підводного схилу, параметрів хвиль і хвильових течій, контурів берегової лінії, копіння прибережно-морських наносів. Посуви, вздовжбереговий потік наносів і пересікова міграція наносів в береговій зоні. Їх характеристики, параметри і величини відповідно до «моделі конвейєру». Вздовжберегові літодинамічні кошарки різних типів. Фактори формування. Визначення кордонів.

Базові засади морфодинаміки берегової зони. Визначення морфодинаміки та її відмінні риси, зміст і практичне значення. Залежність від гідрогенних і не хвильових факторів. Берегові форми рельєфу та їх відміни від форміншого походження. Морфометричні параметри та методи їх визначення і дослідження.

Абразійний процес в береговій зоні моря. Фактори розвитку абразії. Класифікації абразійних процесів і форм рельєфу. Географічне розповсюдження різних форм і типів абразії. Азональність хвильової абразії. Донна абразія на підводному схилі моря. Класифікації абразійних підводних схилів за величинами крутості, за морфологією рельєфу, за динамікою розвитку, за компонентами еволюції.

Пляж як елемент структури берегової зони. Класифікації за морфологічними і літологічними критеріями. Провідні пляжіві форми рельєфу. Елементарні форми берегового акумулятивного рельєфу. Берегові акумулятивні форми двобічного живлення. Берегові вали на акумулятивних формах. Коси і бари: відміни. Берегові бари і закономірності їх розвитку.

Розвиток абразійних дуг і абразійно-акумулятивних систем. Процеси зарівнювання берегових ліній. Еволюція берегів в фізико-географічних умовах дії голоценової трансгресії.

Еоловий процес на берегах морів і океанів. Визначення і географічне розповсюдження берегових еолових форм і процесів, їх відміни від процесів і форм в піщаних пустелях. Умови і стадії утворення берегових кучугурів. Практичні аспекти дослідження еолових процесів і форм в береговій зоні морів.

Типи річкових гирл і елементи гирлової області річок. Параметри надходження наносів в гирлову область річок. Процеси дельтоутворення. Гідролого-морфологічні процеси взаємодії річкових і морських факторів і процесів. Літодинамічна функція гирлових процесів. Взаємодія гирла річки з суміжною ділянкою берегової зони моря.

Базові засади теорії і практики берегознавства. Берегова зона Світового океану як седиментаційний бар'єр. Уявлення про баланс осадового матеріалу в береговій зоні. Механізми надходження і скиду осадового матеріалу. Закон широтної географічної зональності і його визначення для берегової зони моря. Індикації широтної зональності хвильових і не хвильових процесів і форм берегового рельєфу. Класифікації морських берегів і довжина берегів різних типів. Принципи і індикації класифікацій. Динамічна класифікація форм берегового рельєфу: абразійних надводних, абразійних підводних і акумулятивних.

Баланс осадового матеріалу і його внесок в дослідження берегової зони морів. Чисельні параметри і аналіз визначення прибуткових і витратних елементів балансу.

Балансова різниця. Зміни співвідношення окремих елементів балансу упродовж часу.

Практичне значення берегознавства. Використання результатів і висновків сучасного берегознавства в практичній діяльності людини. Досягнення берегознавства для удосконалення науки. Берегознавство як навчальна дисципліна. Провідні елементи стратегії забудови берегової зони моря. Принципи збереження механізмів саморозвитку берегової зони. Про шляхи визначення місць забудови в межах кошарок різних типів. Мета і задачі забудови середовища берегової зони.

Берегознавче забезпечення господарчої діяльності: портового будівництва, берегозахисного будівництва, курортного будівництва, забезпечення прибережного рибальства, видобування копалин прибережно-морського походження, збереження кабелів зв'язку, трубопроводів, естакад.

Рекомендована література

Основна література:

1. Зенкович В.П. Основы учения о развитии морских берегов.- Москва. Изд-во АН СССР, 1962. – 710 с.
2. Практикум по береговедению: методическое пособие для студентов фізико-географов/Ю.Д. Шуйский, Г.В. Вихованец, А.Б. Муркалов, Л.В. Гыжко. – 2-е изд., перераб. и доп. – О.: Бахва, 2015. – 104 с.
3. Шуйский Ю.Д., Вихованец Г.В. Экзогенные процессы развития аккумулятивных берегов в Северо-Западной части Черного моря. – Москва: Недра, 1989.- 198 с. 4. Шуйський Ю.Д. Типи берегів Світового океану: Монографія. / Ю.Д. Шуйський – Одеса: Астропринт, 2000. – 480 с.

Додаткова література:

1. Кнапс Р.Я. О методике определения режима движения наносов вдоль берегов неприливых морей. – Рига. Латгипропром, 1985. 75 с.
2. Шуйский Ю.Д. Физическая география устьевой области Днестра: [монография]/Ю.Д. Шуйский; отв. ред. Г.В. Вихованец. – Одесса: Астропринт, 2013. 328 с.
3. Шуйский Ю.Д., Вихованец Г.В. Природа Причерноморских лиманов. – Одесса: Астропринт, 2011. – 175 с.

Електронні інформаційні ресурси

1. www.newschool.com.ua – мультимедійні підручники
2. електронні атласи (Національний атлас України)

Навчальна програма дисципліни «Руслові процеси з основами ерозіознавства»

Укладач, доцент, кандидат географічних наук О.В.Давидов

Пояснювальна записка

Мета - поглиблене вивчення закономірностей формування, кількісної оцінки і прогнозу ерозійних процесів в різних природно-господарських умовах, а також принципів і методів оптимізації використання ерозійно-небезпечних земель.

Завдання:

- вивчити визначення понять «ерозія», «водна ерозія», «вітрова ерозія (дефляція)», «геологічна ерозія», «нормальна ерозія» і «прискорена (антропогенна) ерозія» та існуючі класифікації видів ерозії ґрунтів;
- ознайомитися з розповсюдженням водної ерозії ґрунтів в світі і в Україні, та багатобічною шкодою від її діяльності;
- розглянути польові та лабораторні методи дослідження ерозійних процесів;
- розглянути закономірності формування і фактори водної ерозії;
- вивчити принципи і методи кількісної оцінки і прогнозу ерозійної небезпеки земель, у тому числі з використанням сучасних інформаційних і геоінформаційних технологій;
- ознайомитись з існуючою практикою боротьби з водною ерозією з використанням організаційно-господарських, агроеліоративних, лісомеліоративних і гідромеліоративних заходів і їх комплексів;
- вивчити підходи та методи оптимізації використання ерозійно-небезпечних земель;
- розглянути принципи і методи обґрунтування ґрунтозахисних систем землеробства.

Процес вивчення дисципліни спрямований на формування елементів наступних **компетентностей:**

а) загальних:

- здатність виконувати норми національного та міжнародного законодавства;
- здатність використовувати теоретичні знання й практичні навички для оволодіння основами теорії й методів географічних досліджень;
- базові знання про можливості застосування комплексного підходу у дослідженні географічних процесів;

б) фахових загальних:

- базові знання про основні закони і теорії географічної науки, сучасні уявлення про закономірності перебігу географічних процесів;
- здатність оцінювати вплив антропологічного фактора на довкілля;
- сучасні уявлення про особливості управління регіональним розвитком та бізнес плануванням;

в) спеціальних фахових:

- здатність використовувати професійно профільовані знання в галузі математики (математичної статистики), для статистичної обробки експериментальних даних і математичного моделювання географічних явищ і процесів; базові знання про методи моделювання та теорію подібності, схему побудови математичних моделей географічних процесів;
- здатність використовувати математичний апарат для освоєння теоретичних основ і практичного використання географічних досліджень;
- здатність використовувати професійно профільовані знання в галузі наук про Землю (геології, метеорології, гідрології, ґрунтознавства, біогеографії) для дослідження і картографування географічних об'єктів, явищ, процесів;

- здатність проводити географічне моделювання різних географічних явищ та процесів;
- професійно профільовані знання й уміння в галузі основ інформатики й практичного використання комп'ютерних технологій; здатність використовувати інформаційні технології у галузі професійної діяльності.

Очікувані результати навчання. У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен

знати:

- розповсюдження ерозійних процесів в Україні і світі, їх економічні і екологічні наслідки;
- теоретико-методологічні і методичні основи ерозіознавства;
- фізичні основи водної ерозії;
- основні природні і антропогенні чинники водної ерозії і методи кількісного опису їх впливу на формування і протікання водної ерозії;
- принципи і методи кількісної оцінки ерозійної небезпеки земель, у тому числі з використанням сучасних інформаційних і геоінформаційних технологій;
- принципи і методи оптимізації використання земельних ресурсів ерозійно-небезпечних територій;

вміти:

- проводити експедиційні і стаціонарні польові дослідження водної ерозії;
- виконувати велико- та середньомасштабну оцінку ерозійної небезпеки земель;
- виконувати розрахунки ерозійних втрат ґрунту при заданому землекористуванні з використанням фізико-статистичних емпіричних і теоретичних математичних моделей водної ерозії;
- виконувати наукове обґрунтування раціонального використання ерозійно-небезпечних земель.

Місце навчальної дисципліни в структурі навчального процесу. У системі наук про Землю «Руслові процеси з основами ерозіознавства» тісно пов'язано із наступними навчальними дисциплінами: «Основи фізичної географії», «Геологія», «Геоморфологія», «Метеорологія і кліматологія», «Гідрологія», «Ґрунтознавство».

Зміст навчальної дисципліни

Ерозія ґрунтів і ерозієзнавство. Ерозія ґрунтів: визначення. Класифікація видів ерозії ґрунту. Негативні наслідки водної ерозії. Ерозія ґрунтів як основна складова процесу спустелювання. Поширення ерозійних процесів в світі і в Україні. Ерозієзнавство і його місце у системі наук. Історія ерозієзнавчих досліджень в нашій країні і за кордоном.

Методологія ерозіознавства. Ландшафтний підхід – методологічний фундамент ерозієзнавства. Географічний ландшафт – основа ерозіознавства. Антропогенні варіанти ландшафту. Концепція природно-господарських територіальних систем. Моделювання як метод дослідження складних систем. Фізичне, математичне і імітаційне моделювання.

Польові і лабораторні методи досліджень водної ерозії. Польові методи, що пов'язані з визначенням результатів ерозійного процесу. Польові методи, що пов'язані

з безпосереднім вимірюванням твердого стоку. Прямі лабораторні методи вивчення ерозії ґрунтів. Методологія та головні методи вивчення еродованих ґрунтів. Дистанційні методи досліджень та моніторингу еродованих ґрунтів. Геоінформаційні технології в ерозієзнавстві.

Механіка водної ерозії. Енергетичні характеристики опадів. Гідравлічні характеристики потоків схилів і наносів. Швидкість потоку. Транспортуюча здатність потоку. Гідравлічна крупна наносів. Критичні швидкості для ґрунтів.

Кліматичні фактори ерозії. Прямі кліматичні показники, що визначають зливову ерозію. Прямі кліматичні параметри ерозії, яка виникає при таненні снігу. Рельєфні умови водної ерозії ґрунтів. Вплив ухилу. Вплив довжини схилу. Вплив подовжньої форми схилу. Вплив поперечної кривизни схилів. Вплив експозиції схилів.

Противерозійні властивості гірських порід та ґрунтів. Вплив літологічного складу гірських порід ерозію. Кількісна характеристика противерозійної стійкості ґрунтів. Властивості ґрунту та їх противерозійна стійкість. Антропогенна трансформація противерозійної стійкості. Коливання противерозійної стійкості ґрунтів упродовж року. Вплив рослинності на процеси ерозії.

Оцінка ерозійної небезпеки земель. Ерозійна небезпека земель і підходи до її оцінки. Бальні методи оцінки ерозійної небезпеки. Методи математичного моделювання, розрахунку і прогнозу ерозійних утрат ґрунту. Математико-статистична модель УкрНДІЗГЕ. Універсальне рівняння втрат ґрунтів США.

Логіко-математична модель поверхневого змиву ґрунту Г.І.Швебса. Базова модель. Модифікований варіант логіко-математичної моделі змиву ґрунту. Теоретичні моделі водної ерозії. Велико- та середньомасштабна оцінка ерозійної небезпеки земель. Оцінка ерозійної небезпеки території на основі традиційних підходів. Застосування ГІС-технологій для оцінки і картографування ерозійної небезпеки.

Противерозійні заходи. Класифікація противерозійних заходів. Організаційно-господарські, агроеліоративні, лісомеліоративні і гідромеліоративні заходи боротьби з водною ерозією. Питання методики кількісної оцінки ефективності противерозійних заходів. Ґрунтозахисна ефективність противерозійних заходів.

Обґрунтування раціонального використання земельних ресурсів ерозійно-небезпечних територій. Підходи до оптимізації використання ерозійно-небезпечних земель. Оптимізація використання ерозійно-небезпечних земель на основі моделі раціонального використання поновлюваних ресурсів. Проектування противерозійних заходів на основі допустимих норм ерозії.

Ґрунтозахисні системи землеробства. Ґрунтозахисна контурно-меліоративна система землеробства. Головні принципи ґрунтозахисної контурно-меліоративна система землеробства. Існуючі підходи щодо реалізації ґрунтозахисної контурно-меліоративної системи землеробства. Алгоритм проектування ґрунтозахисного контурно-меліоративного землеробства. Ландшафтно-адаптаційні системи землеробства. Точне землеробство.

Рекомендована література

Основна література

1. Світличний О. О., Чорний С. Г. Основи ерозієзнавства. Підручник. – Суми: ВТД «Університетська книга». – 2007. – 266 с.
2. Светличный А. А., Черный С. Г., Швобс Г. И. Эрозиоведение: теоретические и прикладные аспекты. – Сумы: Университетская книга, 2004. – 410 с.

Додаткова література

1. Булигін С. Ю. Формування екологічно сталих агроландшафтів. - К.: Урожай, 2005. - 300 с.
2. Заславский М. Н. Эрозиоведение. Учебник. - М.: Высшая школа, 1983. – 320 с.
3. Зональні методичні рекомендації із захисту ґрунтів від ерозії. Харків: Національний науковий центр «Інститут ґрунтознавства та агрохімії імені О. Н. Соколовського, 2010. - 148 с.
4. Каштанов А. Н., Лисецкий Ф. Н., Швобс Г. И. Основы ландшафтного земледелия. - М.: Колос, 1994. - 128 с.
5. Кузнецов М. С., Глазунов Г. П. Эрозия и охрана почв. – М.: Изд-во Моск. ун-та, Колос, 2004. – 352 с.
6. Моргун Ф. Т., Шидула Н. К., Тарарико А. Г. Почвозащитное земледелие. - Киев: Урожай, 1988. - 254 с.
7. Наукові та прикладні основи захисту ґрунтів від ерозії в Україні: монографія / За ред. С. А. Болюка та Л. Л. Товажнянського. – Харків: НТУ «ХПІ», 2010. – 460 с.
8. Справочник по почвозащитному земледелию / Под ред. И.Н.Безручко и Л. Я. Мильчевской. - Киев: Урожай, 1990. - 278 с.
9. Тарарико А. Г. Агроэкологические основы почвозащитного земледелия. - Киев: Урожай, 1990. - 184 с.
10. Швобс Г. И. Формирование водной эрозии, стока наносов и их оценка. - Л.: Гидрометеиздат, 1974. - 184 с.
11. Швобс Г. И. Теоретические основы эрозиоведения. - Киев-Одесса: Вища школа, 1981. - 223 с.
12. Шелякин Н. М., Белолипский В. А., Головченко И. Н. Контурно-мелиоративное земледелие на склонах. - Киев: Урожай. 1990. - 178 с.
13. Эрозионные процессы. Под ред. Н. И. Маккавеева и Р. С. Чалова. М.: Мысль, 1984. – 255 с.
14. Эрозия почвы. Под. Ред. М. Дж. Киркби и Р. П. С.Моргана. - М.: Колос, 1984. - 416 с.

Електронні інформаційні ресурси

1. Офіційний сайт Державної агенції з земельних ресурсів України. - <http://www.dazru.gov.ua/terra/control/uk/index>.
2. Сайт Лабораторії охорони ґрунтів від ерозії ННЦ «Інститут ґрунтознавства і агрохімії імені О.Н. Соколовського. - <http://issar.com.ua/pidrozdili/24/uk>.
3. Сайт Лімбургської моделі водної ерозії. - <http://www.itc.nl/lisem/>.
4. Сайт Науково-дослідної лабораторії ерозії ґрунтів і руслових процесів ім. М. І. Маккавєєва МГУ. - <http://makkaveev-lab.narod.ru/index.html#>.

5. Nature and Extent of Soil Erosion in Europe. -
http://eusoils.jrc.ec.europa.eu/ESDB_Archive/pesera/pesera_cd/index.htm.
6. Soil conservation in Europe. - <http://www.kwaad.net/SoilConservation.html>.